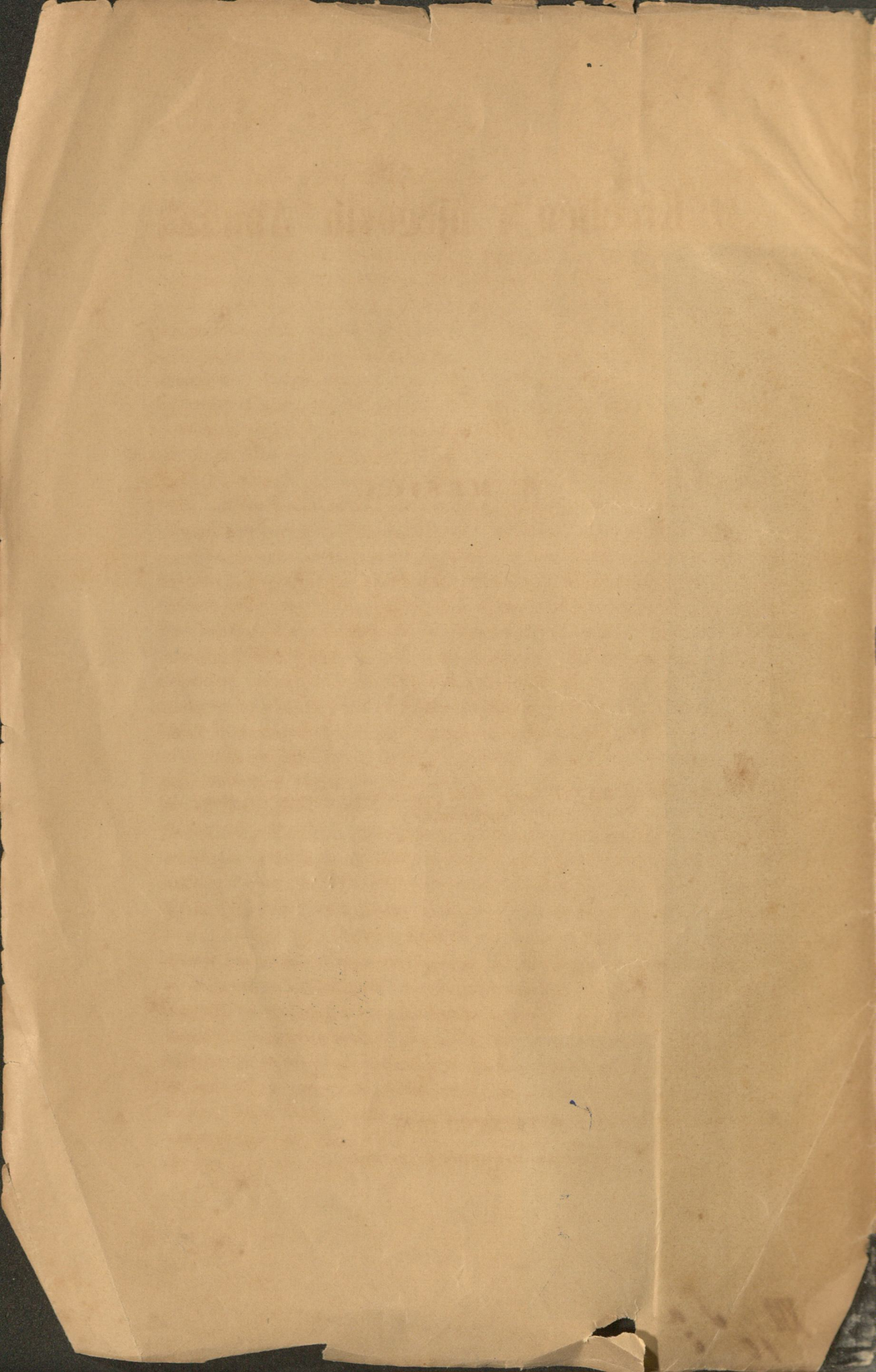
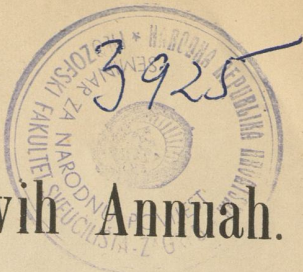

123

5

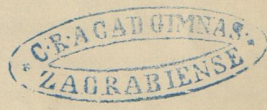

O Krčeliću i njegovih Annuah.

OD

M. MESIĆA.

(Preštampano iz XXXII. knjige Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.)

U ZAGREBU 1875.

BRZOTISKOM DIONIČKE TISKARE.

34/Kr/9681/220

1886
Glasnik i preglednik

III. M. 1886

Inv. br. 13467

MFN: 1886

U ZAGREBU 1886
PROJEKCIJA IZ OBLASTI ZAGREBA

Knjižnica kr. pravoslavne akademije, koja će upravo u ovih naših dnevih doživjeti kraj svoga za obrazovanost našega naroda znamenitoga stoljetoga djelovanja, čuva samo slabe rukopisne ostanke od znatne književne baštine, štono ju bješe zapala od ponajznatnijega našega književnika prošloga vieka, B. A. Krčelića, naime autograf Krčelićeva svietu poznatoga djela: *Historiarum Cathedralis Ecclesiae Zagrabiensis Partis Primae Tomus I.* i drugoga njegova isto tako poznatoga djela: *De Regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae Notitiae Praeliminares*, zatim svežanj različita historičkoga gradiva pod knjižničnim nadpisom *Miscellanea*, nadalje uz Kollarovo tiskano djelo: *De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra apostolicorum regum Ungariae*, tri rukopisna komada, odnoseća se na to djelo¹, napokon Gundulićev Osman, prepisan u Dubrovniku g. 1766,² i Krčelićevo rukopisno djelo, kojemu sam ime stavio na čelo ovoj svojoj razpravi.

To Krčelićevo djelo, koje se je na sreću sačuvalo na mjestu, gdje bi imala biti i sva ostala njegova književna ostavina, češće se je medju nami u novije doba spominjalo; nu nigdje nije rečeno, što je i kakvo je. Zato sam se ja toga posla podhvatio, da upoznam ljubitelje i gojitelje narodne nam poviesti s tom pismenom ostavinom muža inako im vrlo dobro poznata, o kojem ću, spomenuto djelo njegovo opisujući, koju reći, kako da uzognemo što bolje upoznati i ocieniti i njega i njegov navlastito književni rad.

Djelo, o kojem idem govoriti, sâm je Krčelić ovako nazvao: *Balthasaris Adami Kerceselics, Zagrabiensis Canonici, Annuae sive Historia ab Anno inclusive 1748 et subsequis manu Ejusdem conscripta ad posteritatis notitiam* ³. Pisano je u omanjem foliju, pismom čistim i lahko čitljivim. Same Annuae imadu 672 strane, ili pravije govoreći još nešto više, jer je paginacija na nekoliko mjesta nepravna, te ima nekoliko strana bez broja ⁴. Nu toli pred početkom Annua, koli iza njih ima tu još i drugih stvari. Pred Annuami stoji redom ovo: *Summaria memoria officia tenentium* (to su bani, biskupi, veliki župani, Hrvati savjetnici kr. ugarske dvorske kancelarije, vojnički častnici u Krajini i t. d.). *Memoria eorum, qui dignitates honorum sunt consecuti* (koji su postali biskupi, komornici, tajni savjetnici, grofovi, baruni, generali, prepošti, opati i t. d., ili su pako bili kojim redom odlikovani). *Familiae nobiles integre defecerunt. Familiae, quae in ramo aliquo defecerunt, non attamen integre. Magnates actuales in hoc Regno Croatiae possessionati* (navedeni su abecednim redom, svaki sa svojim imanjima). Onda sliede tako isto sa svojim imanjima: *Episcopus Zagrabiensis, Praepositus Zagrabiensis, Capitulum Zagrabiense, Capitulum Chas-mense; zatim Paulini, pak PP. Jesuitae i Episcopus graeci ritus unitorum*. Poslje toga dolaze *Familiae his recentibus annis ex Hungaria advenientes et possessionatae in Croatia factae*. Onda sliede *Litteras collentes et studia amantes* (a to jesu: ban gr. Franjo Nadažd, gr. Ivan Patačić, Nikola Škrlec, Petar Škrlec, Krčelić, Cherubim Pehm, franjevac, Petar Martinović, paulin). Zatim *Scriptores* (pisci i njihova štampana djela, i to Paulini: Benger, Bedeković, Kovačić, Gasparotti, „Orlovich, Paulinus, dictionarium croaticum sub nomine Belloszteneecz ededit“; Jezuite: Mulih, Jambrešić, Pejačević, Werntle, Šimunić, Bedeković, Galjuf; drugi duhovnici: Švigel, franjevac, Bolsich alias Sillobodt, Krčelić). *Scriptores inediti at in Mss.* (Krčelić, Nikola i Petar Škrlec). Napokon dolazi još ovo: *Memoria Ordinis Religiosorum actualis in Croatia et Sclavonia* (manastiri redom imenovani); *Dioecesis Zagrabiensis* (kaptoli te biskupije, broj kanonika, župa, sjemeništa); *Xenodochia; Religio* (odprije katolici, Grci, kao što veli, nesjedinjeni i sjedinjeni; sada pako ulaze nove nauke atheizma, libertinizma, indifferentizma, slobodnih zidara, uza koje ponajviše vojnici pristaju); *Loca clariora; Bona Bancalitatis maritima, Commercialia, Commissionis invalidorum*. Sve to ovdje redom imenovano zauzima 29 strana, a svatko nas već na prvi pogled uvidja, koli su nam dobro došle tu

sadržane Krčelićeve bilješke. Isto je tako, a stranom još i mnogo više vriedno ono, što dolazi u Krčelićevu rukopisu poslje *Annua*. Tu stoje najprije na 2 strane *Memoriae Virorum Illustrium Summariae* ab Anno 1748 inclusive ad 1764 (to su pape, carevi i kraljevi), a zatim, opet na 2 strane, *Memoria Baronum et Episcoporum Hungariae* ab Anno 1748 ad 1764 (ovamo su uvršteni i hrvatski bani, a tako isto i biskupi). Poslje tih manjih komada sliede životopisi trojice biskupa zagrebačkih, kojim je Krčelić bio suvremenikom. Najprije je obširno, na 26 strana, izpisana i izpripoviedana *Vita resque gestae* biskupa Jurja Branjugova, a k tomu je zatim dodano na 6 strana po Krčelićevu iz njegove *Historije* već poznatom običaju nešto viesti o drugih različitih zgodah, koje su se zbivale za Branjugova biskupovanja. Opisavši K. i u velike proslavivši život i djela Branjugova dolazi zatim na 4 strane *Synoptica Narratio* o Branjugovu nasljedniku, biskupu Franji Xavbar. Klobušickom; a o tom se biskupu na tom mjestu zato samo tako na kratko govori, jer se o njem i o njegovih djelih nalazi obširnije pripoviedanje u samih *Annua*. S toga istoga razloga mogla je biti na kratko svedena i treća životopisna razprava, govoreća o nasljedniku biskupa Klobušickoga, Franji Thauziju, te ona niti nesaždržaje više nego 3 strane, premda nadpis glasi: *Franciscus Thauszy, Episcopus Zagrabiensis Ejusque Gesta*. — Osim tih stvari, koje se nalaze u našem rukopisu stranom pred *Annua*mi, stranom iza njih, ima još medju listovi samih *Annua* nekoliko umetnutih komada, koji se tiču takovih predmeta, o kojih se govori u *Annua*. Što je u tom važnijega, spomenut ću kašnje i u drugom savezu. — Još je nešto namjeravao Krčelić u ovoj svojoj knjizi napisati, kao što se razumije iz ovih rieči, na čitatelja na početku rukopisa upravljenih: *Ante quam infrascripta legeris, si lubet, inverso libro post Episcoporum trium acta ea, quae sequuntur, revolve; ali tu neima ništa do nekoliko neizpisanih listova papira*.

Nemogu završiti ovaj opis Krčelićeva rukopisa, a da nespomenem još jednu osebitost. Ima u tom rukopisu naime do 17 miesta, gdje su negdje veći, negdje manji komadi crnilom mnogo crnijim od onoga, kojim je sâm rukopis pisan, tako jako prebrisani, da se sada samo teškom mukom može pročitati po koja rieč pod onim crnilom⁵. Tu sam osebitost našega rukopisa već prije čuo spominjati; pače sjećam se, da se je i nagadjalo, tko l' da je mogao rukopis onako osakatiti: mislilo se je naime na ljude obitelji velikaške, koja je imala preko svojih članova, stojećih na čelu hrvat-

skoga školstva, prost pristup u knjižnicu akademičku, dakle i do Krčelićeva rukopisa. Nu da se je bez razloga sumnja bacala na te ljude, o tom će se svatko uvjeriti, tko pročita 530. stranu u *Annua*, gdje se pripovieda o malih i čednih početcih one obitelji, potonjih naime grofova Sermagea. Glavno je dakako u toj stvari pitanje, da li je ona spomenuta mjesta sâm Krčelić prebrisao, ili pako poslje njegove smrti tko drugi, a meni se je činilo, da će se to pitanje posve jednostavno riešiti, ako prisposodobim Krčelićev izvornik s prepisom njegova djela, o kojem sam, ako se nevaram, slušao, da se nalazi u knjižnici prvostolne zagrebačke crkve i da je učinjen dapače skoro poslje Krčelićeve smrti. Nu u toj se svojoj nadi ljuto prevarih, jer mi je bilo prije malo dana dokazano, da spomenuta knjižnica neima nikakova prepisa Krčelićevih *Annua*. Ta stvar ostaje dakle za sada neriešena; primietiti mi je medjutim, da se skoro nigdje smisao nemuti tim, što je nešto prebrisano, — po čem bi se moglo slutiti, da je K. sâm ona mjesta brisao. U ostalom ovaj čas neznamo, što se veli u onih prebrisanih mjestih, jer ja nisam imao toliko vremena, da velikom mukom vabim izpod crnila mnogo bljedje Krčelićevo pismo.

Dok je bilo živa Krčelića, nije mogla segnuti do njegovih *Annua* ni jedna nezvana ruka, jer je on svoje djelo brižno čuvao, a kada je bilo završeno, svezao mu je debele korice i svojim pečatom zapечатio, napisavši na istih koricalah ove rieči: *Vita mea comite nec aperiendum hoc volo nec legendum: ideo illud meo Sigillo obsignavi. B. Kerceselich.* Ove Krčelićeve rieči, na ovom mjestu poglavito zato ubilježene, da naš rukopis bude čitatelju u svojoj vanjštini što bolje pokazan, imadu svoje veliko znamenovanje, kao što to svatko odmah i sâm shvaća. Za Krčelića živa nisu se imale njegove *Annuae*, kao što to sâm veli, pred sviet iznieti: mogao je dakle u njih bez obzira ikakova na prijatelja i neprijatelja, na štovatelja i hulitelja, sve ono izreći, što je i kako je u duhu svojem shvaćao i razumievao. U tom dakle svojem djelu imao bi nam se K. prikazati sav kakav je bio: sa svimi svojimi hvale i kudjenja vriednimi svojstvi.

Što je Krčelića vodilo k tomu, te se je dao na izučavanje prošlosti svoga naroda i na pisanje o njoj, o tom je on progovorio u poznatih svojih tiskanih djelih; nu ob istoj toj stvari liepo govori i u *Annua* na strani 603., te ona ista težnja, koju je sliedio u ostalom svojem historičkom radu, i k tomu ga je privela, te je napisao ove svoje *Annuae*. Za to svjedoče ove njegove na početku

rukopisa na čitatelja upravljene rieči, koje žalibože i za mnoge naših suvremenika još i danas punu valjanost imaju. Mi se tužimo na naše predje, tako po prilici veli K., što su nas svojim nemarom tako zapustili, te moramo učiti poviest njihova vremena iz same predaje, — tako se tužimo, a nećemo da našom marljivošću grieh naših otaca okajemo. Na rieči se tužimo, a u pisanju smo nemarni kao što i oni. Ja ću pako potomkom na uhar zgođe ovih lieta punom viernošću i cielom iskrenošću izpripoviedati.

S takovom dakle namjerom napisa K. svoje *Annuae*, koje obsižu vrieme od g. 1748 do g. 1767; a da glavno ime, kojim je nazvao ovo svoje djelo, ime naime *Annuae*, nedovede njegova čitatelja u dvojbu, u koju bi vrst spisa historičkih imao to njegovo djelo uvrstiti, dodao je on odmah k onoj jednoj rieči i drugu, naime *Annuae sive Historia*. Krčelić dakle hoće, da se njegovo djelo smatra poviešću, i to hrvatskom poviešću za dobu, koja je protekla od g. 1748 do g. 1767, za koju je poviest odabrao samo osobitu formu. Mi taj njegov nazor bilježimo, ali nam se nemože na ino, nego da odmah već ovdje primietimo, da njegovo djelo daleko zastaje za onimi zahtjevi, kojim mora poviest zadovoljiti, da bude vriedna toga imena, te ćemo zato samo toliko dopustiti, da se rieč *historia* na ovo Krčelićevo djelo samo onako i u onoliko uporavi, kako to činimo s drugim njegovimi spisi, koje je on prozvao imenom *historije*, jer je medju svimi njimi u pogledu forme i metode velika sličnost.

Annuae dopiru, kao što je već bilo rečeno, do g. 1767, i po tom znamo, da je K. završio pisanje te godine; ali kada je počeo to svoje djelo pisati, nezna se niti od drugud, niti se nemože pravo iz samih *Annua* razabrati. Evo medjutim nekoliko momenata, po kojih ćemo moći i o tom po prilici suditi. Na strani 13½, na kojoj se pripovieda o zgodah g. 1748, spominje se 23. članak ugar. sabora od g. 1751; na str. 167, koja spada na g. 1751, poziva se K. na ono, što je sledilo istom g. 1754; napokon na str. 183, na kojoj se završuje g. 1752, ovako piše K.: Hoc anno 1764 die 22. Maji i t. d. Odatle se najprije posve točno razabire, da K. nije počeo pisati *Annuae* one godine, s kojom započima njegovo pripoviedanje, nego da se je dao na pisanje mnogo kašnje, a ja mislim, da se neću prevariti, ako reknem, da je počeo pisati upravo malo prije navedene godine, godine naime 1764.

Ako su imale *Annuae* po Krčelićevoj namjeni prikazati život i zgođe hrvatskoga naroda u onoj dobi, koju si je bio odabrao, to

je valjalo, da se tu nadju spomenuti i označeni barem ponajglavniji pojavi u životu naroda, barem ponajveće zgrade i nezgode, koje su ga snašle; pak K. zbilja tomu prvomu zahtjevu donekle i svojim načinom zadovoljava. Sve, što se je zbivalo većega i važnijega u životu narodnom u raznih njegovih pravcih, nalazi se tu spomenuto i izkazano prema nazorom, što ih je K. imao o svojem povjestničarskom zvanju i prema njegovoj sposobnosti za to veliko zvanje. Nu u pripoviedanju svojem neosvrće se on ipak jednakim načinom na sve strane hrvatskoga naroda i hrvatske zemlje, — a to je upravo odlučno za točnije poznanje i označenje njegova narodnoga i političkoga stanovišta i obzorja. Najobširnije mu je i najpodpunije kazivanje o ovom dielu naše domovine, koji Hrvatskom nazivamo; manje mu je bio poznat razvitak stvari u Slavoniji, te zato u njezinoj poviesti i pripovieda samo ono, što je bilo najvećega i najkrupnijega; postojbinu pako onih Hrvata, koji su bili pod tuđjom mletačkom vlašću, kao što i onih, koje je tlačio turski jaram, samo na nekoliko miesta prigodomice napominje, nepokazujući ničim, da i nje smatra članovi onoga naroda, kojemu je pošao pripoviedati sretne i nesretne zgrade.

Buduć da je ono doba, koje obuhvaćaju Krčelićeve *Annuae*, u poviesti našega naroda preznamenito po tom, što se u njem djelovanjem navlastito kraljice Marije Terezije i njezine vlade i njezina vremena stranom pripravlja, a stranom već i izvadja velike promjene u životu našega naroda toli u političkom, koli u ekonomskom, socijalnom i duševnom pogledu: zato se samo sobom kaže, da će nam Krčelićeve *Annuae* dobro doći, ako mogu svojim sadržajem k tomu pomoći, da se narodna poviest toga vremena budi u kojem pravcu, budi u kojem pitanju što jasnije razloži. A K., kao što je malo prije bilo rečeno i kao što će još bolje pokazati sljedeći pregled sadržine njegovih *Annua*, u istinu mnogo toga pruža, što radostno moramo prihvatiti kao vrijedno gradivo za poviest tih vremena. Evo sada u tu svrhu kratka pregleda poglavitih predmeta, o kojih *Annuae* govore ljetopisnim redom. Od srca se raduje K. tomu, što se Slavonija nakon toliko stradanja vraća u zajedin sa posestrimom Hrvatskom, te pripovieda, u kakove je odnošaje došla Slavonija s jedne strane prama Hrvatskoj, a s druge prama Ugarskoj, i kako je uprava u njoj samoj bila uređjena. Dočim na toj jednoj strani može motriti, kako se jedno udo, prije i za dugo odtrgnuto, vraća k narodnomu tielu, mora na drugoj gledati, kako se velik dio zemljišta i naroda hrvatskoga izmiče izpod vlasti domaćih i zakona

starodavnoga: Krajina se na vojničku uređuje i K. ju motri u toj pretvorbi njezinoj, te pripovieda, kako se je ta stvar postupno razvijala, kako se je naroda dojmila, kakovu je gibanju povod dala i t. d. Na ovoj ovamo strani, koja je ostala pod kraljevinskom i banskom vlašću, bilježi pomno zgode, u kojih se pokazuje odnošaj ove naše kraljevine prama Ugarskoj i prama onim vlastim, što su se to doba stvarale oko uzmožnoga prijestolja kraljice Marije Terezije s težnjama centralističnimi i absolutističnimi. Pogledom na sam život kraljevine naše sliedom sledi sve sabore, koji su bili držani u dobi njegovih Annua, te premda mi imamo ne samo zapisnike, nego i spise tih sabora, dobro nam ipak dolazi po mnoga Krčelićeva bilježka, kazujući nam bolje nego li je drugdje rečeno, odakle je potekla, s kojih li čistih ol nečistih motiva, ova ili ona ustanova tih sabora. To isto valja i o biljezkah njegovih glede ugarsko-hrvatskih sabora toga vremena, u koliko su što i glede Hrvatske odlučivali. Kao što prati zakonotvornu vlast u njezinu djelovanju, isto tako pomno motri sve ono, što biva oko ustava kraljevine hrvatske i oko vlade i uprave njezine od najviših do najnižih krugova. Spomenuvši, kako se je dosta rano o tom počelo viećati, da se vlada kraljevine hrvatske inako uredi, bilježi u zadnjoj godini svojih Annua kratkimi riečmi konačni posljedak svih tih viećanja, uvedenje naime kr. namjestničkoga vieća za ove naše kraljevine; već prije toga pako kazuje, kako su hrvatske županije iznova bile uređjene poput slavonskih. Ostale oblasti, kanoti sudbenè, financijalne, gradske, ostaju kao što su i bile do nekih samo promiena, pak K. i to bilježi. Kao što je Marija Terezija u drugih svojih zemljah i kraljevinah osobitu pomnju na to obraćala, da uzvisi poreznu snagu svojih naroda, te je prema toj svojoj težnji upotrebljivala razna sredstva, koja su joj se činila najshodnijimi za tu svrhu, tako je ona radila i u ovoj našoj zemlji, te K. nepropušta i o tom gdje obširnije, gdje na kraće progovoriti. Obširno pripovieda o novoj konskripciji oliti popisu, koji je imao biti temeljem za pravednije razdjeljenje javnih tereta. Isto tako obširno govori o naredbah kraljice Marije Terezije, kojimi se je za vrieme i medjutimnim načinom uređjivao odnošaj medju vlastelom i podložnici, ali koje su napokon u svojih ciljevih za tim išle, da se onaj odnošaj stalno i trajno uredi prema zahtjevom pravednosti i javnoga interesa. Buduć pako da se ni jedan ni drugi taj posao nije mirnim načinom obavio, pripovieda K. o bunah i o gibanju, koje je stalo s tim u savezu. Nadalje govori i o drugih naredbah,

što samih naših stališa, što pako kraljičinih, kojimi su se imali pro-
maknuti materijalni interesi naroda, kao što i ob onih, koje su tomu
stale na putu. Još više smisla ima on za duševne i za duhovne
potrebe naroda, te mu je zato i pripovijedanje o stvarih na to spa-
dajućih obilnije. Kod raznih prigoda pokazuje mane i predsude
naroda svoga, te se od srдца raduje, ako mu se gdje u tom kaže
kakov obrat na bolje, ili se barem stvaraju uvjeti, da jednom bude
bolje; usuprot pako kori novote, koje su po njegovu sudu narodu
štetne. Školam se osobito veseli i boljemu načinu i sustavu učenja.
Crkveni odnošaji mnogo ga zanimaju, te kako ono njegovo doba
jošte nije bio zakonom zajamčen položaj onoga diela našega naroda,
koji se je držao iztočne crkve, to mu se po više puta daje povod,
da i u toj stvari izkaže svoje i svojih suvremenika nazore; s tim
pako dovodi se jošte u savez pitanje o uniji. Narod u cielosti
motreći nezaboravlja on niti na pojedince, koji su po svojem polo-
žaju imali više upliva na sreću narodnu, ili su u obće zauzimali u
narodu odličnije mjesto. Zato neće propustiti ni bana, ni biskupa,
ni vojničkoga, civilnoga i crkvenoga višega zvaničnika, a da o sva-
kom izmedju njih nekaže svoju, na pohvalu im oli pako na pogrdu.
Kao što pako umije govoriti o pojedinih obiteljih i ljudih, tako isto
govori i o nekih poglavitijih mjestih, navlastito pako o glavnom
gradu Zagrebu, kojemu će poviest iz Annua dobiti liepih prispje-
vaka. Njemu kanoti čovjeku veće naobraženosti ukazuje se u obće
mnoga stvar vriednom spomena, koju bi tko drugi morda bio pre-
zreo: tako n. pr. njega nemrzi bilježiti kod svake godine, kakova
je bila zima, kakov je bio rod i t. d. — Naš je narod za Marije
Terezije u dva puta u velike bojeve išao, da brani kraljicu svoju i
njezinu djedovinu od silnih joj protivnika i neprijatelja. O junač-
tvu naših vitezova i o žrtvah švoga naroda prigodom tih bojeva,
koje je Marija Terezija vazda sa zahvalnošću spominjala, pripo-
vieda i K.; nu dočim obilnije pripovieda o sudjelovanju Hrvata u
sedmo-godišnjem boju: o broju njihove vojske, o žrtvah, koje su
stališi prinosili, o pojedinih bitkah, u kojih su se našinci odlikovali,
malo kazuje o njihovu sudjelovanju u prvom iliti nasljednom boju,
jer, kao što znamo, svoje Annuae započima upravo s onom godi-
nom, kada se je taj boj završio, te zato i pripovieda samo, kako
su se Hrvati nakon završena boja u Beč vratili i kako su tu bili
odlikovani od svoje kraljice, — ali zato nezaboravlja ipak spome-
nuti smionstvo i izvanrednu snagu nekoga Hrvata, koji je tom
prilikom u Beču biesna bika zaustavio, te držeći ga jednom ru-

kom za rogove, drugom mu je žile na nogu presjekao, — o barunu Trenku pako, toliko spominjanom vodji naših pandura, bilježi samo k godini 1749, da je umro u svojoj uzi, te još jednom kašnje napominje njegova imanja po Slavoniji i što se je s njimi zbililo.

Nu osim svega toga gradiva, što se nalazi nagomilano u Annuah, jedno je jošte, što povećava cieniu toga Krčelićeva djela, a to, su ona mjesta u Annuah, gdje pisac govori sâm o sebi i o svojih zgodah i nezgodah.

Ja sam odlučio, da u daljem nastavku ove svoje radnje to u Annuah sadržano gradivo tim načinom izradim, da iz ovoga moga truda izadje priličan barem prispjevak za životopis Krčelićev i za valjanu ocjenu svega njegova života i rada. Koliko bi se moralo željeti, da se u tom pogledu dade što prije što podpuna i savršena, to se ja ipak nisam mogao podhvatiti takova vele častna i zaslužna posla, jer bi u tu svrhu valjalo proučiti sve spise Krčelićeve, svu korespondenciju njegovu, pisma njegovih protivnika, pravde mu i t. d., a mi nekim od tih stvari još nismo ni u trag došli, a za druge samo znamo, gdje se nalaze, nismo pako imali vremena ili prilike, da ih proučimo. Ono, što je već od drugud poznato, spominjat ću, kao što se samo sobom kaže, samo u kratko, koliko naime bude nužno za razumievanje moga pripoviedanja.

Premda ništa podpuna i savršena nedajem u ovoj svojoj razpravi, nadam se, da će ona ipak biti rado primljena u krugovih za znanost zauzetih. Prva je to obširnija radnja o Krčeliću, mužu u historiografiji našoj znamenitu: jer što su neki od suvremenih ili blizih Krčeliću po vremenu pisaca o njem izrekli, premalo je i preneznatno, i za sada mi je jedan jedini spis poznat, u kojem se nešto obširnije govori o životu njegovu i o djelih mu. To je govor, što ga je izgovorio profesor Vinko Kalafatić, kada je zagrebačka akademija dne 6. travnja 1778 za Krčelića u crkvi akademičkoj sv. Katarine zadušnice držala⁶. Taj nam govor, rečen od muža, koji je Krčelića i rād mu vrlo dobro poznavao i osobito cienio, dakako dobro dolazi, nu u naše ga svrhe upotrebljujuć nećemo nikada zaboraviti, da je u njem valjalo zaslužna inače pokojnika što više proslaviti, te zato tu nikako nemožemo tražiti podpune objektivnosti.

I. O svojih predjih govori K. u svojem štampanom djelu, te izpovieda, da je bio potaknut primjerom njihove valjanosti na rad i marljivost⁷, a u Annuah jednom ih samo spominjući kazuje, kako se je potratio dio njihova imetka krivnjom, kao što veli, negdašnjega kanonika Jurinića i Jezuitâ, koju je krivnju kašnje hotio kanonik zagrebački Adam Stepanić, Krčelićev rođjak, na korist svoga roda tim popraviti, što je odredio na samrti g. 1758, da Krčelić ponajvećim dielom njegove imovine po svojoj volji razpoloži, u čem je medjutim ovomu potonjemu na put stao biskup Thauzi (str. 149, 482).

Naš se pisac rodi 5. veljače 1715 (str. 530) u selu Brdovcu, kamo su se bili njegovi predji iz Krbave preselili⁸, od oca Nikole (str. 482), ugledna javnoga zvaničnika⁹, i supruge mu Judite rođj. Daričke (str. 503), a kršten bješe 7. veljače malo prije rečene godine i tu mu kumovahu Adam Daniel Rauch, viceban, i žena Josipa Sermage-a barunica Julijana rođj. Moscon (str. 530, 607). Na krstu mu nadjenuše ime Baltazar Adam; nu on nedržaše svoj god na dan trijuh kralja, nego na dan sv. Daniela, „qui, veli, Balthasar vocabatur, nomina autem magorum ignota dubiaque essent“ (str. 170), te tako u tom samovlastno i bez nužde odstupi od crkvenoga običaja. Neznam, kada mu je otac umro, za majku si pako sâm pripovieda, da je preminula g. 1735 i da je bila pokopana kod zagrebačkih Franjevaca u sacellu sv. Doroteje (str. 503). Osim njega rodiše njegovi roditelji još ovu djecu: Krsta, koga prvi put spominje, kada je g. 1755 s plemićkom vojskom podbana Ivana Raucha išao na pobunjene kmetove u Bisazki okoliš, te se tom prilikom tako liepo ponio, da si nije ime okaljao poput inih plemića plienom i grabeži; poslje spominje Krčelić toga svoga brata g. 1758 kao prisjednika, fiska i fiskala grada Zagreba, koga se je zvanja Krsto odrekao g. 1759, jer mu se nije dalo službovati u onom metežu, koji je bio zavladao u glavnom gradu za sudstva Ugrina Ladislava Sale-a; medjutim zadnjih dana te iste godine i umre kod brata si Baltazara smrću pravednika u 34. godištu, te bude sahranjen uza roditeljicu svoju (str. 253, 256, 298, 498, 502). Drugi je brat Baltazaru Josip, koji je bio nadporučnikom u križevačkom puku, te je poginuo u krajiškoj buni g. 1755 u Severinu (str. 140, 241). Treći mu je brat Ignjat. Taj je bio g. 1748 u Rimu u kolegiju sv. Apolinara; g. 1750, bivši još theologom 4. godišta, dobio je Viduševačku župu od biskupa Klobušickoga, a g. 1751 dao mu je na Baltazarovu molbu Kravarsku župu iudex curiae grof Juraj

Erdödi (str. 87, 170). Osim te braće imao je Baltazar još sestru po imenu Anu, koja je bila udata za Franju Hadrovića (str. 132, 301). Rodjaka mu starijega, kanonika Adama Stepanića već sam prije napomenuo, a da li mu je bio u rodu i onaj vriedni Matija Krčelić, koji se spominje kod Engela¹⁰ s isto tako vriednim drugom svojim Smendrovićem, o tom ništa neznam.

O mladosti Krčelićevoj i o prvih mu naucih, kojimi se je imao osposobiti i pripraviti za dalji svoj rad, za sada samo ono znadem, što je o tom u Annuah ubilježeno i što Kalafatić spominje. Kako je K. bio osobito darovit i kako je od mladih lieta knjigu bio obljudio, daleko bi bio već kao djak dotjerao, da je tadanja škola isto vrstnija bila: zato je, kao što bilježi Kalafatić, u kašnjoj svojoj dobi upravo zavidio mladjemu naraštaju, koji se je imao učiti i odgajati u školi, reformovanoj od kraljice Marije Terezije. Bivši primljen u zagrebačko duhovno sjeminište, imenuje od učitelja, što ih je tu imao, mnogo zaslužnoga Jurja Marcelovića¹¹. Kako pako u domovini nije nalazio dovoljne hrane duhu svomu, živo je želio, kao što to izrikom napominje Kalafatić, da dospije do boljih škola u tuđem svijetu. Njegovo poglavarstvo poslaga na više nauke u Beč, pak u Bolognu. Kao svoga druga u hrvatskom, bečkom i bolonjskom kolegiju spominje on sam potonjega kanonika Matiju Ivana Resa (str. 629), Kalafatić pako pripovieda, kolikom je K. pohlepom u Bolonji prihvaćao svaku priliku nauke i naobrazbe, te kako su zato o njem u domovinu dolazili glasovi, po kojih se je moglo očekivati, da će se od njega stvoriti osobiti čovjek. Tko prouči pisma Krčelićeva, što ih je pisao iz Bologne¹², naći će morda po koju dosta zanimivu crticu za njegovo ondašnje djakovanje, a ja medjutim vadim iz samih Annua ove za mladost Krčelićevu i za poznanje njegove duševne dispozicije veoma značajne pojedinosti. Godine 1731 valjalo je Krčeliću, mladiću u 17. godini, stališ odabrati, i odlučio se je on za stališ duhovnički, a to je, veli, učinio usljed sanje, u kojoj je sam sebe vidio u duhovničke odore zaodjenuta, a na muke stavljena. Učiniвши se tako djakom, dodje najprije u zagreb. sjeminište, a zatim u hrvatski kolegij u Beč, i tu pade g. 1733 u veoma opasnu bolest, od koje se je spasio, kao što pripovieda, čudnovatim načinom. Neznani čovjek dodje do njega, žilu mu na glavi otvori, nekakov emplastrum prepíše, — i on se udilj izbavi od svoje opasne bolesti, tako da je njegov liečnik Karaffa i s drugimi svojimi drugovi i s rektorom hrv. kolegija, kanonikom Nikolom Petričevićem, to njegovo izbavljenje pravim čudom

smatrao. I s tim dovodi K. u savez opet sanju ili viziju, u kojoj mu se je prikazalo, kako božji ugodnici mole za njega i za njegovo ozdravljenje, — svega se pako toga sjeća i sve to bilježi u takovih okolnostih, gdje je već bio u žestokoj borbi sa svojim protivnici (str. 306, 528), te lahko je onda pogoditi, kakovo je više, proročansko i providencijalno znamenovanje davao tim tvorbam žive razmnive svoje.

Svršivši nauke i dobivši čast doktora filosofije i theologije (vidi razpravu mu: *De Archidiaconi Officio*) dobi K. župu Selsku kod Siska, gdje ga nalazim god. 1743 pak do 1745. Iz te dobe svoga života bilježi on dvie stvari, kojih mu i jedna i druga na čast služi. Pripovieda (str. 168), kako je g. 1743 u svojoj župi za narod u mnogom pogledu toli štetno dugo pirovanje stegnuo na dva dana, što je i tadanji biskup Branjug, podjedno banski namjestnik, od svoje strane povladio. Sa zadovoljstvom bilježi K., da su u tom i neki susjedni župnici sledili njegov primjer, a napokon da je i sam sabor g. 1751 25. veljače u svojem 29. članku sličnu naredbu stvorio. Na narod se je dakle K. i na njegove potrebe obazirao, te je zato izveo još i drugu stvar, preveo je naime na hrvatski jezik Filoteju sv. Franje Salezkoga; nu taj mu je prievod, kako veli, prepošt zagrebački barun Sigismund Bernard Sinnersperg potratio, dobivši ga u rukopisu na cenzuru kao generalni vikar (str. 204). Krčelićevo je župnikovanje spomenuto jošte u štampanoj knjizi, u Pridavku naime ka Kroniki (izd. 1762 str. 4), gdje se pripovieda, kako je bio g. 1744 kužni pomor zavladao u onom kraju, gdje je K. bio župnikom, i kako je stradajućemu narodu pomoć slao biskup Branjug i kraljica Marija Terezija. Ista kraljica pako nekoliko godina kašnje iztiče osobitim načinom, da se je tom prilikom i K. odlikovao svojom požrtvovnosti za uboge bolestnike (*Notit. Praelim. Praef.*), a K. je mislio, da je tu izveo takovu stvar, koja vriedi, da bude za sve vjekove u ljetopise ubilježena, te je zato dao u Kroniku upisati ove rieči: „Plebanuš Selski iliti pri sv. Magdalene na Selah, Boltžar Krčelić, zbog svoje osebujne tak za duše, kak za tela imenuvaneh sel skrbi občinsku od svih hvalu je zadobil.“ U svojem dielcu pako: *De Archidiaconi Officio* napisao K. o tom ovo: . . . *Belli, famis pestisque temporibus tenuiorum redituum parochiam non deserui, quin occasione epidemici morbi tres plane parochias providendas administrandasque habui.*

Sa Selske župe dodje K. 5. studena 1745 u Zagreb k biskup-

skoj crkvi kao sublector, a na to ga imenova biskup Jure Branjug 23. siečnja 1747 zagrebačkim kanonikom (str. 431). Iste te godine, kada je kanonikom postao, izdade štampom poznato svoje hrvatsko djelo o životu blaž. Augustina Gazota, zagrebačkoga biskupa, ali nenapisa na naslovu svoga imena (Annuae) ¹³.

Mjeseca kolovoza g. 1747, one iste dakle, kada je kanonikom postao, odlikova njega, čovjeka istom 32 godine stara, biskup Branjug svojim osobitim povjerenjem, poslavši ga u Beč, da ondje bude rektorom hrvatskoga kolegija. U tom zvanju osta zatim K. tečajem g. 1748 i prvih mjeseci g. 1749, a to njegovo boravljenje u Beču bijaše od velika upliva na sav dalji njegov život. Kao što je, zagrebačkim kanonikom bivši učinjen, taj svoj položaj na to upotriebio, da svoje naučne radnje razširi, navlastito marljivo učeći rukopise i listine, do kojih je tada mogao, kao što primjećuje Kalafatić, lašnje dolaziti: tako je, u Beču boraveći, još više pobude i prilike nalazio toli za svoju obćenitu i strukovnu naobrazbu, koli za promaknuće onoga osobitoga posla, na koji je već tada pomišljao i kojemu je poslje ponajveći dio svojih sila žrtvovao. Za svoga boravljenja u Beču upozna se s nekimi od ponajglavnijih muževa na polju nauke i javne nastave, a naročito s prvim savjetnikom Marije Terezije u školskih poslovih, s Gerhardom van Swistenom, i s knjižničarom njezinim Franjom Adamom Kollarom. Tu dodje u doticaj još s drugimi različitim osobami od odlučna upliva u raznih strukah javnoga života, medju kojima moram naročito spomenuti kralj. ugarskoga dvorskoga kancelara grofa Leopolda Nadažda, koji ga je punom svojom prijazni odlikovao. Tu mu se dade prilika, da se uslužnim pokaže toli pojedinim svojim drugovom iz zagrebačkoga kaptola, koli cielomu tomu zboru, koji se je u svojih poslovih češće na nj obraćao kao na posrednika i zagovornika svoga, i to ne bez uspjeha, kao što se to n. pr. u tom vidi, što je K. g. 1748 kaptolu velikim svojim trudom izposlovao privilegij na brod Lučko, kojom je prilikom morao pisati razpravu o Kraljevu brodu ¹⁴.

Pogledom ponapose na Krčelićevo rektorsko zvanje primietiti mi je, da je on liepo pojimao, koja ga dužnost ide kao upravitelja zavoda, u kojem su se mladi Hrvati, priprosta i plemenita porietla, pripravljali za razna javna zvanja u svojoj otačbini, te da je zato i sâm svojim trudom nastojao oko naobrazbe povjerenih si mladića, učeći ih nauke i discipline, koje je sâm veoma ljubio i temeljitije gojio, i upućujući ih, kako će jednom moći sami na stavljenih te-

meljih dalje poslovati. Zato pako doživi tu utjehu, da je mogao kašnje neke od ponajznatnijih muževa svoga vremena svojim djaci nazvati, kao što je bio Petar Škrlec, protonotar (str. 569), i mladji mu brat Nikola (str. 577) i grof Ivan Patačić (str. 590) ¹⁵. Premda jošte mlad učenjak, umio si je K. već tada kao takov ugleda pribaviti u tadanje vlade u Beču, te se je podjedno i pripravnim pokazao, da će joj poslužiti svojim perom onako i u onom pravcu, kako joj je trebalo njegove usluge i kako su ju podupirali prema njezinim osnovam i drugi neki naučnici, koji su bez dvojbe u tom i na Krčelića djelovali. Poznate su tako zvane papinske rezervacije glede podjeljivanja beneficija; poznato je takodjer, da one nisu bile rado vidjane u kršćanskom svijetu: pak našega Krčelića zapade g. 1749 ta zadaća, da na ime vlade suzbije takovu rezervaciju, kadno se je bio biskup Klein *in curia* svoje biskupije odrekao, te je papa hotio, da na temelju te okolnosti imenuje njegova nasljednika. Krčelić nezaboravi u ostalom zabilježiti, da je svoju zadaću izveo „*summa approbatione*“ (str. 599), — pri čem bez dvojbe misli na povladjivanje onih, koji su bili kadri njegov rad sa znanstvenoga gledišta ocieniti, ali tako isto i vladnih krugova, kojim je trebalo njegove naučne dedukcije. Vlada kraljice Marije Terezije, mnogo cieneci vriednost Krčelićeovu, valjda je i tomu pomogla, te je on bio odlikovan naslovom protonotara apostolskoga, s kojim ga nalazim prvi put g. 1748 ¹⁶.

Za njegova boravljenja u Beču umre 28. travnja 1748 zagrebački biskup Jure Branjug, njegov osobiti zaštitnik, komu je život tolikom ljubavlju opisao. Buduć da se je ovdje kod nas znalo, da K. ima u Beču pristup k raznim osobam većega upliva, zaokupe ga odavle pismi i ovi i oni, da ih preporučuje za izpražnjenu biskupiju; nu Marija Terezija već 13. svibnja imenuje, kao što K. veli, motu proprio zagrebačkim biskupom baruna Franju Xav. Klobušickoga, koji je dotle bio biskupom u Erdelju. Naši su ovdje zato Krčelića krivili, biedeci ga, da voli tudjincu nego li svomu (str. 430).

Kao što je K. uživao prijazan prijašnjega svoga biskupa, tako ga isto obljubi i novi zagrebački biskup. Klobušicki, bivši zapriečen svojim poslovi u Erdelju, dodje istom 5. travnja 1749 u Beč, da položi prisegu i da svoju vjeru izpovjedi, kako se to zahtieva za tako zvani *processus informativus* ili *inquisit*. Taj isti dan imenuje on Krčelića svojim kanonikom a latere, te mu je od tada K. bio u crkvenih poslovih desnom rukom (str. 14 i životop.). O tom

veli K. u svojem spisu: De Archidiaconi Officio ovako: Ad latus Episcopo condam Francisco Xaverio Klobusiczky ab eodem assumptus, qui fuere labores mei, Deo noti sunt. — Za malo dana kašnje izposluje Klobušicki svojom preporukom, te je kraljica Marija Terezija Krčelića imenovala opatom sv. Križa de valle Segniensi (21. travnja); pošto su pako Senjani dokazali, da su oni tu opatiju po svojem pravu već prije podielili kanoniku svoga kaptola Ivanu Homoliću, dade Marija Terezija Krčeliću 23. srpnja naslovnu opatiju SS. Petri et Pauli de Káč u jegarskoj biskupiji (str. 15)¹⁷. Poznato je iz štampana Krčelićeva djela, kako je kraljica, kada joj se je K. za to odlikovanje glavom zahvaljivao, veoma laskavim po njega načinom pobudjivala ga, da se što prije dade na pisanje djela, koga nije mogao za Leopolda kralja na kraj izvesti Pavao Vitezović¹⁸, a o kojem je ona s njim bez dvojbe i prije koji put govorila, živo želeći, da se izpiše poviest ovih naših zemalja i u njoj izkažu prava njezina i njezine krune. Znamo iz štampanih Krčelićevih diela, a tako isto i iz Kalafatićeva pripoviedanja, koje u ostalom u bitnosti ništa nam nova i nepoznata nekaže, da je K. već za rana bio odlučio, da će se dati na pisanje poviesti svoje domovine u pravcu i s težnjom, koja se označuje u malo prije spomenutih riečih kraljice Marije Terezije. Na to i od kraljice same podbadan, te uživajući milost njezinu i prijazan njezinih najviših dvorskih oblasti, mogao je, dok je u Beču boravio, s uspjehom sabirati gradju za svoje djelo, a navlastito je mogao dobiti u svoje ruke bez ikakove muke ono, što je sâm najviše želio i u što se je bez dvojbe mnogo uzdao, — Vitezovićevu pismenu, povjestničku ostavštinu. Da je ta stvar pako Krčeliću od znatne pomoći bila, to su već njegovi suvremenici vjerovali i znali, kao što nam o tom na njihovo ime svjedoči Kalafatić.

Ljeti g. 1749 morade medjutim K. Beč ostaviti, te uzevši sa sobom što je sabrao i sakupio, zaputi se u Zagreb, da tu nastupi svoje zvanje kao canonicus a latere biskupa Klobušickoga, koji je obavio ovdje svoju instalaciju 6. srpnja (str. 16). Buduć da su novi biskup i njegov canonicus a latere zatekli veliku neurednost u obavljanju biskupijskih poslova, uvede Klobušicki 19. kolovoza na svjetovanje i ponukovanje Krčelićevo biskupsku konzistoriju, te svojim generalnim vikarom učini Volfganga Kukuljevića, a medju prisjednici konzistorije dade mjesto i Krčeliću (str. 34, 128). Svoju u tom pogledu stečenu zaslugu uznosi K. u svojem spisu: De Archidiaconi Officio, veleć, da je zagrebačkoj biskupiji osobito po-

služio . . in constituenda spirituali sede, quae in hac Dioecesi antea ex lubitu stetit, haberique debuit pro justo et aequo, quod uni alterique placuit aut libuit. — Još iste godine 1749 uputi se Krčelić kao biskupski punomoćnik s drugom si Ivanom Bužanom u Slavoniju, a naročito u Požegu, da izposluje kod kr. povjerenstva, koje je tada pod predsjedništvom grofa Antuna Grasalkovića slavonske stvari uredjivalo, da se zagrebačkomu biskupu vrati oteta mu kuća u Požegi i da mu se dopitaju tako zvane manje desetine. To se je i jedno i drugo postiglo stranom sada, stranom nešto kasnije, pošto se je K. u istoj stvari i u Beč morao zaputiti 16. rujna (str. 35, 50, 86); nu putovanje Krčelićevo u Slavoniju bijaše za njega mnogo važnije s toga razloga, što je sada valjda prvi put priliku imao, da vidi slavonsku stranu svoje otačbine, koja se je upravo tih godina po malo uvadjala u novo stanje u političkom i u crkvenom pogledu, pokazujući jošte sijaset tragova stoljetnoga turskoga gospodovanja. Skoro poslje toga dade se prilika Krčeliću, da u većoj stvari zastupa i brani interese biskupa i kaptola zagrebačkoga. Djelovanjem poglavito bana grofa Karla Bačana, koji je tada već bio na dvorskoj službi kraljevića Josipa, te zbog toga nije niti dolazio u svoju banovinu, i zatim Čeha Vjenceslava Kleffelta, podpukovnika u krajiškoj vojsci, dali su se uputiti i skloniti odličniji muževi u narodu, da privole na to, da se banska Krajina iznova na vojničku uredi, nadajući se odatle zamiernim koristim za se i za svoje. Pošto je ta stvar bila pripravljena u privatnih konferencijah, sazove banski namjestnik grof Ljudevit Erdödy sabor na 15. rujna 1749, na kojem se je poglavito o tom radilo, da se nadje način, kako će se i odakle plaćati častnici banske Krajine. U tu su svrhu stališi odlučili, da se imadu podvrći porezu neki od biskupovih i kaptolskih ljudi, koji su dosele bili od toga posve prosti, a i Dubička komanda da se imade zagrebačkomu kaptolu oduzeti, koji ju je već od dulje vremena držao. S toga se stvori žestoka opreka medju svjetskimi i duhovnimi stališi, a K. se pri tom stavi posvema na stanovište svojih drugova, te ga uzme vatreno braniti. Sabor pošalje svoje poslanike u Beč na dvor kraljice Marije Terezije; nu ovamo se zaputi i biskup Klobušicki s predstavkom svoga kaptola. Uzdajući se Klobušicki u vještinu kanonika Krčelića, koji je još prije njega bio u Beč došao, prepusti njemu tu cielu stvar. Krčelić je pako povjereni si posao doista revno izvajdajao, te se i sâm naročito hvali, kako je „egregie“ odgovorio na točke, što su ih saborski poslanici u svojoj predstavi

glede Dubice bili naveli (str. 30, 43 i sl.). — Krčelić sâm nehvali se tom prilikom, kao što inače vele rado čini, da je bio od kraljice osobitim kojim načinom odlikovan; nu Kalafatić kazuje, da se je on kašnje više puta sjećao svoga tadanjega boravljenja u Beču i izvanredne prijazni, kojom je bio primljen od kraljice, te je dan toga svoga poklona brojio među najljepše svoga života. — Končno riešenje one medju našimi stališi prieporne stvari, poradi koje je valjalo i Krčeliću u Beč putovati, predje i na sljedeću godinu 1750; na saboru pako od 23. veljače te godine bješe nova regulacija banske Krajine proglašena. Gori spomenuti podložnici biskupa i kaptola zagrebačkoga bjehu podvrgnuti porezu, ali kaptol zadržao i nadalje pod stanovitim uvjeti zapovjedništvo Dubičko; kada je pako u sjednici kaptolskoj netko bio predložio, da je bolje posvema se odreći Dubice, nego li ju onako zadržati, kako je bilo odredjeno, oprieše se „mordicitus“ tomu predlogu kanonici Kukuljević, barun Adam Patačić i Krčelić (str. 65 i sl.). — Nekoliko mjeseci nakon malo prije spomenutoga sabora bijaše K. uza svoga biskupa svjedokom svečanosti, koje su se razvijale u Optuju, kada je onamo prispjela prvih dana mjeseca srpnja Marija Terezija sa suprugom si carem Franjom, da ogleda vojnički tabor, u koji je bilo pozvano osim druge vojske mnogo takodjer naših Krajišnika. Tu se nadje osim biskupa Klobušickoga još više drugih znatnijih ljudi iz Hrvatske, a ban Bačan, koji je sledio kraljičin dvor, vidjaše se te dneve u svečanom hrvatskom odielu (str. 81 i sl.). Kada je poslje toga, mjeseca kolovoza, general Woon krajiške tvrđje pregledavao, učinio je Krčelić svojim uplivom, te je isti taj general u svojoj karti, koju si je bio narisao, kao prieporna označio ona mjesta, za koja se je biskup zagrebački pravdao s krajiškimi zapovjednici (str. 87). Godine 1751 a 1. svibnja imao je započeti u zagrebačkoj biskupiji veliki jubilej, te je Krčelića zapalo, da o tom sastavi biskupski list na duhovništvo, koji je i naštampan te priložen Annuum (k str. 105).

Kako je biskup Klobušicki cienio svoga kanonika pobočnika, nije čudo, što je želio, da taj njegov ljubimac bude izabran od kaptola zagrebačkoga kao poslanik na ugarski sabor, koji se je imao sastati svibnja mjeseca g. 1751; nu kapitulari se neobazrješe na biskupovu želju, nego izabraše druga dva kanonika, pri tom se ravnajući kojekakovimi obziri, jer, kao što K. tim povodom primječuje, medju onom se je gospodari mislilo, „quod episcopatus obtinebunt exmittendi“ (str. 112). Krčelić medjutim ipak dodje u

Požun s biskupom svojim, te osta ondje do polovice mjeseca lipnja, onda se pako morade u domovinu vratiti. Početkom naime toga mjeseca bjehu se pobunili Banovci, te usljed toga odpravi kraljica na one strane banskoga namjestnika Lj. Erdöda i kanonika Adama Patačića, dodavši im jošte Krčelića s tim nalogom, da se uputi medju biskupove prekokupske podložnike, da i oni kako nepristanu uz buntovnike (str. 117, 168). Malo prije čusmo, kako je K. sudio o svojih drugovih u zagreb. kaptolu, i kako ih je odsudio, — u čem bismo mu mi posve pravo dali; ali on jadan nevidi, da bi bio morao najprije sâm sebi ono spočitati, što je drugim u grieh pisao: on bo veli tim povodom o sebi ovako rieč po rieč: „Ob supra descriptum tumultum reverti in Croatiam debui summo mei damno et neglectu in subsequis promotionibus“ (str. 168). Te pako promocije, na koje on tu misli i kod kojih je na svoju žalost prazan ostao, evo ovo su: 30. srpnja 1751, boraveći jošte u Požunu, imenova Marija Terezija biskupa Franju Xav. Klobušickoga kaločkim nadbiskupom i tim imenovanjem izpražnjenu zagrebačku biskupsku stolicu podieli bosanskomu biskupu Franji Thauziju, a bosansku biskupiju dade zagrebačkomu lektoru Josipu Čolniću; nadalje podieli pečujsku biskupiju Jurju Klimu, a mjesto njega imenova naslovnim biskupom i savjetnikom u svojoj ugar. dvorskoj kancelariji zagreb. kanonika baruna Adama Patačića (str. 123).

Klobušicki, bivši arcibiskupom imenovan, niti se nevrati više u Zagreb, već ostade neko vrieme u Pešti, a razstajući se sa svojim dosadanjim kanonikom a latere, htjede mu još jednom svoju prijazan izkazati; nu tim dade samo povod, te se je K. zapleo u pravde i omraze s onimi, s kojimi mu je valjalo dalje živjeti.

II. O svojih zadjevicah, zavadah i pravdah, što ih je toliko imao, pripovieda K. vrlo obširno u svojih Annuah; nu uza sve to njegovo obširno kazivanje nemožemo mi danas uza najbolju volju i misao posve nepristranu u svakom slučaju i u svakom pitanju pravo suditi medju njim i njegovimi protivnici, i to poglavito s toga razloga, što sada još neimamo dovoljna gradiva, koje bi nam bilo u to ime potrebito, da se prosudi temeljitost oli nišetnost glasa Krčelićevih protivnika, a tako isto i njegova obrana. Medjutim premda je tomu tako, sâm će nam K., što pripoviedanjem svojim, što pako svojimi djeli toliko pružiti sredstva, te ćemo moći imati u glavnoj stvari temeljit sud, — znat ćemo, gdje mu se ima pravo dati i gdje je posrnuo. Kalafatić, hvaloriečnik njegov, neće nam

dakako pri tom biti od pomoći, van samo u nekih pitanjih, za koja će nam pako njegovo svjedočanstvo vrlo dobro doći.

Prije nego li će K. k tomu pristupiti, da nam pripovieda o svojoj zavadi, što ju je imao s novim zagrebačkim biskupom, Franjom Thauzijem, daje nam neki kanoti uvod u pripoviedanje o svojih svadjah i pravdah, u kojem bi nam se imalo pokazati, kako je bilo sve na njega zamrzilo, kako mu je sve zavidno i zovoljno. On je, veli, g. 1748 i 1749 doglavnikom kraljičinim Thauzija hvalio i preporučivao, kada se je radilo najprije o popunjenju zagrebačke biskupske stolice nakon Branjugove smrti, a poslje bosanske nakon smrti Petra Bakića: Thauzi je pako sada njemu posve neprijazan. U kaptolu su, veli, mnogi na njega zato zamrzili, jer su se bojali, da će im uza zaštitu biskupa Klobušickoga dostojanstva preoteti; neki su ga dapače, kako veli, već od mladosti mrzili, naročito prepošt Sinnersperg i kanonik Nikola Magdić. Drugi ga opet netrpe zato, jer su mislili, da je i on kriv onim novotam, što su se sada u Hrvatskoj uvadjale, a koje su mnogim bile protivne i t. d. (str. 126).

Nakon toga uvoda pripovieda o samoj prvoj svojoj pravdi.

Dne 28. studena 1751 umre Volfgang Kukuljević, kanonik zagr. i generalni vikar. O njegovoj smrti izvieste Klobušickoga drugi, a izviesti ga i K., na što je Klobušicki Krčeliću 2. prosinca odgovorio pismom, u kojem mu medju inim veli: da je Bežinski arcidjkonat podielio Adamu Patačiću, a tim izpražnjeni gorički njemu, t. j. Krčeliću, te da čeka, da mu se učini od strane kaptola predlog za popunjenje Kukuljevićevom smrću izpražnjene kanonije. Čitatelj i sâm vidi, da je Klobušicki scienio, da sveza medju njim i zagrebačkom biskupijom nije prekinuta samim kraljevskim imenovanjem za stolicu kaločku. U kaptolu se pobojaše, veli K., da nebi on postao generalnim vikarom, zato se odmah proti tomu poče raditi. Medjutim dodje 9. prosinca štafeta od Klobušickoga, kojom je kaptol ubaviestio, kako je podielio gori spomenuta dva arcidjkonata, jedan Patačiću a jedan Krčeliću; 10. pako prosinca bješe u konzistoriji zahtievano, da se ti imenovani arcidjkononički instituiraju; nu tom prilikom izjavi kanonik Pakši, da je „Electus“, Thauzi naime, već u Požunu, gdje je bio na saboru, podielio izpražnjena u kaptolu mjesta, a medju osobami, što ih je on imenovao, bijaše doduše Patačić, nu nebijaše tuj Krčelića. Krčelić je usljed toga u konzistoriji branio mnienje, da kaptol neima ništa činiti, dok se nedokaže po pravu, koji su od imenovanih

po zakonu imenovani, da li oni naime, koje je imenovao Klobušicki, ili oni, kojim je dostojanstva namienio novi biskup Thauzi. Neučinivši u tom nikakova zaključka, odpravi kaptol Klobušickomu kandidaciju za popunjenje izpražnjenoga kanonikata, čim je, kako pravo primjećuje K., jasno priznao, da Klobušicki ima jošte vlast u biskupiji zagrebačkoj. Ali na to dodje 14. prosinca pismo od Klobušickoga, pisano 4. prosinca, u kojem ubavješćuje kaptol, da je već u Rimu potvrđena njegova translacija na kaločku arcibiskupsku stolicu, te da usljed toga prestaje svaka njegova sveza sa zagrebačkom biskupijom. Buduć da je njegova vlast po tom prestala, a zagrebačkim biskupom imenovani Franjo Thauzi jošte nije bio dobio papinske potvrde oliti konfirmacije, zato kaptol sada izabere kapitularnim vikarom Adama Stepanića. Ali nakon toga, što se prema ustanovam prava kanoničkoga sve liepo dade razumjeti, nut što je sledilo! Kanonici pošalju k imenovanomu biskupu Thauziju dvojicu svojih drugova s molbom, da popuni izpražnjeni u zagreb. kaptolu kanonikat; a na to im bješe odvraceno, da biskup Thauzi ostaje kod onih promocija, što ih je već učinio, kao što smo gore napomenuli; kada se je pako o tom 14. prosinca pitanje povelu, da li „Electus“ može kao takov udieliti kanoničku instituciju, prepošt je govorio za to, K. je zastupao protivno mnienje, a ostali su šutili, te kada je K. vidio, da neće da uvaže njegovih razloga, svečano je proti tomu prosvjedovao. Odmah zatim odpravi K. još 14. prosinca štafetu kraljici Mariji Tereziji i pošalje pismo kancelaru grofu Leopoldu Nadaždu, savjetniku Adamu Patačiću i arcibiskupu Klobušickomu, sve ih ubavješćujući ob onom, što se je u Zagrebu zbilu. Svoj prosvjed priobći i biskupu Thauziju, navedši razloge svoga postupka i dodavši molbu, „ut ante condemnationem urbi et orbi factum meum communicetur“. U pritužbi, poslanoj kraljici Mariji Tereziji, razlaže, kako je prieporna stvar tekla; za opravdanje svoga postupka poziva se na zakon i na poviest; veli naročito, da je u zagrebačkoj biskupiji pravo patronata i za manja beneficija samo kralj vršio, ili onaj, koji je bio od njega ovlašten; napokon moli, da kraljica dade predloženu si stvar izpitati. Za mnienje u Beču upitani theolozi i kanoniste izjaviše se, kano što veli K., po njega povoljno, te usljed toga dobi on putem dvorske kancelarije previšnjje riešenje od 19. prosinca, u kojem se veli: „Suam caesareo-regiam Majestatem conscientia bene factorum suorum laetari plurimum ac mandato Suo ad capitulum expedito causae finem posuisse“; tim pako mandatom bješe naloženo kaptolu: „Ut

pro hac duntaxat vice sese sub indignatione regia usui et consuetudini, hactenus in ecclesia zagrabieni servatis, accomodent institutionesque secundum usum factas exequantur.“ Došavši u Zagreb to rješenje, koje se je ljudem po tom tamno činilo, što nisu svi bili jednoga mnjenja glede pitanja: na čiju je stranu onaj usus, da li naime na Klobušickovu ili pako Thauzijevu, mislilo se je već porad toga, da bi se stvar najprečim putem riešila, ako se K. odrekne podieljenoga si arcidjakonata. Krčelić napokon izjavi, da će to učiniti; ali buduć da ništa nije dobio od imenovanoga biskupa, zato reče, da će svoju rezignaciju poslati kraljevskomu dvoru. Čim su dobili od njega takovu izjavu, učiniše pristaše Thauzijevi, te je on, Thauzi naime, dao instalovati one arcidjakone, koje je bio imenovao, niti nečekajući, da K. pošalje svoju rezignaciju. Takovu nečistu i neliepu postupku na toj jednoj strani odgovarao je zatim posvema i Krčelićev dalji postupak. On je doista 31. prosinca napisao svoju rezignaciju, ali tako, da se odmah vidi, da je to učinio ne s ozbiljnom voljom, da se konačno dokine razpra i da na njezino mjesto stupi sklad i sloga. To se razabire iz samih rieči rezignacije, a komu one nebi bile dosta jasne, toga će poučiti sâm K., pripoviedajući, kako je ugar. dvorska kancelarija upravo iz rieči rezignacije razabrala, da je ona bila pod silu napisana, te da se zbog toga nemože svjetovati kraljici, da ju primi. Marija Terezija, sliedeć, kako K. misli, svjetovanje bana Baćana, nehtjede u toj stvari sada nikakove odluke učiniti. Isti ban Baćan, da umiri Krčelića, uvjeravaše ga svojim pismom, da će ga prvom zgodom zapasti drugo odlikovanje; kancelar pako Nadažd i savjetnik Patčić svjetovahu ga, da radi preko arcibiskupa Klobušickoga, da kraljica stvar rieši; nu Klobušicki nehtjede u tom ništa učiniti, premda je bio od Krčelića za to zamoljen. Tako dakle ostade sva ta prepirka neriešena. Krčeliću bijaše prosto, da se tim tieši, da sva Ugarska njegov postupak povladjuje, kao što su ga o tom njegovu ondašnji prijatelji uvjeravali (str. 132 i sl.); nu njegov se mir već usljed te jedne razmirice izgubi, duša mu osta otdada čemerna, te se mogaše svakim daljim, makar i ne dosta znatnim povodom, još većma uzburkati, jer strast jednom življe razigrana neutaži se više tako lahko, osobito onda, ako se s koje strane bezsvjestno i bezobzirno podpaljuje.

Dok je jošte trajala izpripoviedana razmirica Krčelićeva s biskupom Thauzijem, nadje se novi povod nesporazumljenja medju njima, koje je imalo tu posljedicu, te je još više povećana neprijazan bis-

kupova proti Krčeliću. Po saborskom je zaključku valjalo, da se izsieče više šume oko kaptolske Dubice, da nebude hajdukom sje-gurna pristaništa; da se pako odatle neporodi kakova šteta za kaptol, predlagao je biskup, da se potraži zaštita savjetnika dvorske kancelarije Franje Kollera, komu bi se u to ime bila imala davati svake godine koja stotina forinti. Tu je biskupovu namjeru pokvario K., poučivši svoje drugove u kaptolu, da je uputnije, da se obrate na svoga druga, savjetnika Adama Patačića, koji dobro poznaje okolnosti Dubice, jer je ondje bio više godina zapovjednikom, a povrh toga sâm budući kanonik neće tražiti za svoj trud nikakove nagrade. Krčelić misli, da je tako radeć nešto dobra učinio; nu mjesto da se tom sviesti tješi, tuži se odmah, da su ga za to postigle zle posljedice. O božiću, veli, ili o novoj godini, čestitao je malo prije spomenutomu savjetniku Kolleru, a taj mu čovjek na čestitku niti neodgovori (str. 153). Radilo se je to isto vrieme o tom, tko da dobije smrću kanonika Volkfanga Kukuljevića izpražnjeno mjesto prisjednika sudbenoga stola. Biskup je imao svoga kandidata i živo je za-nj radio toli u Zagrebu, koli u Beču; K. pako, premda je za to znao, dade se skloniti, kao što pripovieda, ponajviše od banskoga namjestnika Ljudevita Erdöda, te je zamolio ono mjesto, premda ga, kao što veli, nije želio, jer da je s njim bila spojena mala plaća a mnogo troška. Njegova molbenica, u malo redaka sastavljena, u kojoj veli, da je voljan dati se na javnu službu, dočim je dosele sukroman život boravio, ostane mjeseca prosinca neriešena, nu 2. siečnja 1752 imenuje ga kraljica prisjednikom sudbenoga stola, kao što ga je odmah o tom izviestio zaštitnik njegov kancelar Nadažd (str. 154, 170) ¹⁹. Malo nam prije reče K., da nije mnogo mario za dostojanstvo, koje mu je bilo sada podieljeno; ali na drugom mjestu, u spomenutom već jednom Pridavku ka Kronici (str. 42), jasno nam i otvoreno kaže, kako je visoko cienio odlikovanje, kojim ga je kraljica obdarila. Tu naime upisa on o sebi, ili barem privoli da se upišu, ove rieči: „28. dan vsesvećaka Volkfangus Kukulević, generalis vicarius i kanonik zagrebečki, sveto je iz ovoga sveta preminul, i na mesto njegvo table orsačke judiciarske najvredneši assessor postal Bolthisar Krčelić, zagrebečki kanonik i opat sv. apoštolor Petra i Pavla de Kác“, te se zatim k tomu dodaju još ove rieči, ka kojim ću se još jednom vratiti: „koi, kakti gospodin kruto vučen, nevtruden, domovine i navukov ljubitel, najveć k ove kronike je pomogel, i zato vekivečnoga spomenka vredan.“ Premda K.

ra do o sebi pripovieda, kako se to vidi i iz sada upravo pročitanih rieči, nekazuje ipak ništa o svojem djelovanju kod sudbenoga stola, osim što se hvali na nekom mjestu u Annuah, da je bilo naredjeno od najviše vlasti, da se predloži za popunjivanje praznih miesta kod rečenoga sudišta onako sastavljaju i podkrjepljuju, kako je on to bio učinio jednom prilikom. U ostalom znademo od druguda i zadovoljno, da je Krčelić mnogo držao do svoga jurističkoga znanja, te da su ga i drugi s te strane cienili, pak budući da je još k tomu i stara pisma poznavao, to su mnogi od njegovih suvremenika u svojih različitim pravnih poslovih u njega svjeta i pomoći tražili.

Ljudi, prijatelji obćega dobra i skladna i složna rada, bojeći se, da se iz razmirice medju Krčelićem i njegovim biskupom neporode sablazni i štete za najsvetije interese javnoga života, a neki izmedju njih morda upravo to želeći, da se K. nadje u takovu stanju, kako bi mogao, spokojan i zadovoljan budući, što većma nastojati oko svojih poslova, pomišljahu medjutim na to, kako da onu dvojicu izmire. Prilika se za to pokaže početkom g. 1752, kada je umro Ivan Radić, kanonik i arcidjakon vrbovački. Thauzi morade obećati bar. Stjepanu Patačiću i prisjedniku Ivanu Juršiću, da će izpražnjeni arcidjakonat podieliti Krčeliću, te se obćenito očekivaše, da će tako i biti, i to tim više, što je Krčelića preporučivao i savjetnik Koller i ban Baćan i kancelar Nadažd. Nu K. sâm nehtjede dati molbenice, koja se je od njega očekivala, izpričavajući se tim, da još nije njegova pravda s biskupom u Beču riešena i da bi sâm sa sobom došao u protuslovje, da tu molbenicu dađe. Tako ga minu i opet arcidjakonat. On ga nije hotio pismeno moliti, a molio ga je ipak, kako sâm veli, preko Juršića „licet non litterotenus.“ Uvidjajući nekim načinom svoju krivnju, izpričavao se je za to pred banom, te je obećavao, da će drugom zgodom dati molbenicu, — nu i k tomu je opeta odmah dodao, da će to učiniti samo zato, da se dokaže, da ništa nemože postići (str. 175). — U tom dodju Thauziju glasovi iz Rima pod konac mjeseca veljače, da je papa privolio na njegovo premještenje na zagrebačku biskupsku stolicu, te on usljed toga učini svojim generalnim vikarom Adama Čegetka, i imenuje izmedju kanonikâ prisjednike svoje konzistorije, medju koje je naročito i Krčelića uvrstio. Budući da ti prisjednici nisu imali dobivati nikakove plaće ni pristojbe, učini K. tom prilikom ovu, slabo mu na čast služeću, primjetbu: „Miserum consistorium! nemo enim gratis servire obligatur“ (str. 175).

Skoro poslje toga ogadi on još većom ljagom svoje ime. Biskupu Thauziju dodju koncem travnja iste g. 1752 iz Rima željno očekivane bulle, u kojih mu se je medju inim na znanje davalo, da je ovlašten ugarski primas i biskup pečujski, da jedan njih od njega primi na ime pape propisanu prisegu. Thauzi je molio, da primas subdeleguje kojega od kanonika zagrebačkih, a kada je na to bilo odgovoreno od strane primasa, da se to nemože učiniti, jer da delegat nije vlastan subdelegovati, pitao je Thauzi i Krčelića za mnjenje u toj stvari, — a ovaj ga je, mjesto da ga pravo svjetuje po svojem najboljem znanju, ili da mu otvoreno uzkrati uslugu, hotice i sa znanjem zaveo. Naveo mu je naime primierâ, gdje je apostolski nuncij u Beču, vodeći tako zvani processus informativus, preko svojih delegata prisega primao, koje se prilažu tomu processu, — a da se sada nije o takovoj prisegi radilo, to već znamo, a znao je to i K., kao što se nestidi izrikom reći: „*Sciens haec esse omnia primi juramenti, quod pro examine coram Nuncio praestari consuevit, attamen dissimulans (!).*“ K toj svojoj priznaji dodaje zatim zloradice primjetbu, kako se je primas narugao Thauziju, što takovih stvari nezna, a već je bio bosanskim biskupom, te je kao takov morao polagati propisane prisege (str. 177). Tim putem i takovim postupkom nije se dakako moglo doći do izmirenja, koje su svjestniji i valjaniji ljudi toliko željeli. Nebih znao pravo reći, koliko je Thauzi do sada sakrivio u svojem postupanju naprama Krčeliću; nu na Krčelićevoj strani svaki nas jasno vidi, da on ništa nije učinio, kako da pripravi i mogućim učini izmirenje, koje bi mu bilo toli mu nuždni duševni mir povratilo. Premda je bio i od novoga biskupa imenovan prisjednikom konzistorije, kao što smo malo prije vidjeli, to ipak piše na početku g. 1752 ove rieči: „*Hoc jam anno ea, quae episcopalia sunt quaeve dioecesis, a me non praestoleris lector, quia extra occasionem rescindi ea positus nec commemorabo, iis exceptis, quae rescire certo potui*“ (str. 170). Čitajući te rieči sjetit će se čitatelj onoga, što je K. rekao u štampanom svojem djelu, kako da je naime bio poslje odlazka biskupa Klobušickoga od svih poslova odstranjen, te da se je usljed toga mogao tim većma dati na čitanje i učenje²⁰. Neka ga, rekli bismo mi danas, da je samo u Krčelića bilo onoliko snage i onoliko mira duševnoga, koliko ga se hoće za uspješan, valjan i koristan rad na polju znanosti i knjige. Nu to je upravo, česa u njega neima, kako ćemo se o tom posvema osvjedočiti. Za sada budi samo jedno navedeno, na što me nuka spominjanje g. 1752.

Već nije bilo na svietu biskupa Thauzija, koga je K. smatrao svojim progoniteljem, kada je K. g. 1770 pisao svoj već više puta spominjani spis: *De Archidiaconi Officio*, dapače tada se je bila Krčeliću, donle zapuštenu i zanemarenu, sreća nasmiehnula, ali on ipak i u onom spisu s grčinom velikom napominje svoje nemile zgode i svoje stradanje, ovako o tom pišući: *Sane notorium est, quam vilis abjectusque ab anno 1752 vixerim, Cleri totius peripsema nullarumque legum particeps, quasi unus ego exclusus essem ab earum quovis beneficio. Nullae carthae nullaque instrumenta perhibent, ab erectione Capituli hujus vexatum fuisse aliquem ita. Duh mu dakle ni tada jošte nije bio u toliko umiren, da bi bio mogao pregorjeti pretrpljeno stradanje.*

Niti mogu, niti mi ide u osnovu, da korak po korak sliedim sve tragove razvijajuće se razmirice medju Krčelićem i njegovim biskupom. Zabilježivši do sada u tom predmetu svaku ikoliko znatniju pojedinost, stegnut ću dalje svoje pripovijedanje o tom tako, da se samo ono rekne, što je posve nužno.

Od mjeseca studena 1753 bijaše Thauzi u Požegi, — K. neveli na tom mjestu, u kakovu poslu, ali drugdje ipak mora reći, što bi smo mi u ostalom i bez njega znali, da je ondje boravio uređujući stvari slavonske strane svoje biskupije. Dok je on bio u Slavoniji, dodje g. 1754 nalog od kraljice, da se prema 35. članku ugar. sabora od g. 1751 podnese izvješće o tom, kako stoje zahtjevi, što ih je zagrebački kaptol od davnih vremena češće opetovao glede Metlike i njezinih desetina. Buduć da nitko nije umio tomu nalogu odgovoriti, veli K., odgovorih mu ja, i moje djelo steče obću pohvalu, „sed quia meum, displicuit episcopo; ego autem Viennam submittens laudem retuli“ (str. 203). O Metlici govori K. u ostalom na više miesta u svojih *Annua* (str. 88, 169), što je pako tu napisao, upotriebio je većinom u svojoj *Historiji*.

III. Onom istom prilikom, kada se je u konzistoriji o tom viećalo, kako da se zadovolji malo prije spomenutomu kraljevskomu nalogu, iznese K. prvi put pred svoje drugove svoju osnovu, po kojoj je namjeravao u sviet dati putem štampe veće djelo o poviesti crkve zagrebačke. Buduć da takova djela sviet još nije poznavao, je li čudo, što je Krčelićeva osnova, kao što on izrikom bilježi, u prvi mah bila pozdravljena obćim povladjivanjem? Tomu se doista nitko čuditi neće; ali za čovjeka vieka našega, napredna i prosvietljena, koji nije imao prilike, da se s bližega upoznade s poviešću našega naroda pred sto i nešto više godina, posvema

će biti neponjatno, kako su mogli oni isti ljudi, koji su Krčelićevu namjeru s prva odobravali i stranom joj svoju pomoć obećavali, dobro svoje mnijenje promieniti, kako li su mogli zapreke na put stavljati podhvatu toli nuždnu, toli dostojnu. Nu buduć da je Krčelić već u štampanih svojih djelih obilno progovorio o zaprekah, koje su mu se na put stavljale, kada je hotio svoje djelo na bieli sviet iznieti, i buduć da je već tu bez ikakva obzira i štednje osudio sve ništetne razloge svojih protivnika: zato netreba meni ovdje o tom obširnije govoriti, — ali ću ipak dodati još nekoliko na ovu stvar spadajućih rieči, što iz Annua samih, što iz drugih izvora. Kalafatić, premda mu je kao suvremeniku i pomučno bilo o toj stvari govoriti, nije je ipak mimoišao, nego ju u svojem govoru jasno i razgovietno tako predstavlja, da, čineći se u tom tumačem misli umnijih i naprednijih svojih suvremenika, Krčelića i njegovu zaslugu visoko uznosi, protivnike pako njegova nauma i djela oštro kori i osudjuje. Kalafatić u ostalom točnije označuje trudove Krčelićeve u sabiranju historičkoga gradiva i pisanju djela, a na drugoj strani vidi u predsudah njegovih suvremenika glavnu zapreku, koja mu se je na put stavljala. — Za nas je osobito zanimivo pitanje, kako l' da se je biskup Thauzi stavio naprama Krčelićevu naumu. Da pako Thauzi nije prijaio Krčelićevim namjeram glede poviesti crkve zagrebačke, za to nam mora već to biti dokazom, što je K. bio prisiljen, da u toj stvari potraži posredovanje dvorskoga kancelara grofa Leopolda Nadažda. Nadažd učini za što je bio umoljen, te u svojem pismu od 4. lipnja 1754 veli, da se nada, da će biskup biti prijazan Krčelićevu podhvatu. Tom istom prilikom javlja Nadažd Krčeliću, da će se nešto zategnuti odprema privilegija za tiskara Antuna Reinera, koji je imao preuzeti tiskanje Krčelićeva djela ²¹.

Taj privilegij, datovan od dne 9. travnja god. 1754, dodje napokon u Zagreb ²², i na to sklopi K. ugovor s rečenim Reinerom, u kojem je bilo ustanovljeno, da će Reiner našampati tisuću otisaka Krčelićeva djela pismom Cicero za cieniu od 6 for. od arka. Kada su ljudi vidjeli, da je u Reinerov privilegij uvršteno takodjer tiskanje poviesti crkve zagrebačke, nitko se nenadje, tko bi se bio još i sada usudio Krčeliću posao kvariti, te tako započe Reiner još rečene godine, godine naime 1754, tiskati Krčelićevu poviest crkve zagrebačke (str. 203). Nu taj nakon mnogih zapreka i težkoća sretno započeti posao i opet zape, kao što je to već poznato iz Krčelićevih štampanih diela, te istom nakon 16 godina, dakle god.

1770 dobi sviet prvi svezak prvoga diela *Historiarum Cathedralis Ecclesiae Zagrabiensis*.

IV. Dok je K. željno izgledao iz Beča poylasticu za tiskara, koji je imao njegovu poviest tiskati, međjutim se bjehu naši stališi sastali na svoj sabor 27. svibnja 1754, i tu se dade Krčeliću liepa prilika, da svojim historičkim znanjem posluži interesom svoje domovine i svojih sunarodnika. Prema 26. članku ugarskoga sabora god. 1751 bješe našim naloženo, da priprave svoje dokaze za davne medjašne razmirice sa susjedi si Kranjci i Štajerci (čl. 36. naved. hrvatskoga sabora). Krčelić bude pozvan, da u tom priteče u pomoć, te zbilja i učini, što se je iskalo; nu buduć da se nekako nije dosta njegovu ime na saboru spominjalo i slavilo, uzme on svoju historijsku dedukciju natrag, „ne videatur“, veli, „impleri illud: Sic vos non vobis (!).“ Nu tim još nije završena sva rugota njegova postupka. Evo što dalje s tim u savezu sâm pripovieda: Znam, veli, za diplomu Bele IV., u kojoj se za Stjepana bana i kapitana štajerskoga naznačuju medje svih gradova, spadajućih na ovu kraljevinu; sâm sam ju čitao, „sed sicuti ex odio episcopi in me videbatur res talis mihi non committenda, ita in re tanta silentio praetereo (naime onaj diploma), cum aliunde boni publici cura isthic nulla sit“ (str. 205). Jadnik usudjuje se jošte koriti svoje suvremenike, da neimaju smisla za obće dobro. — Na istom malo prije spomenutom hrvatskom saboru bude K. izabran u odbor, koji je imao činiti priprave za dostojan doček kraljice Marije Terezije, koja je bila odlučila, da će sljedeće g. 1755 pohoditi primorske strane, da na svoje oči vidi, što biva trgovini na korist ponajprije u Trstu a zatim na Rieci, odakle je namjeravala preko Karlovca u Zagreb doći (str. 207, član. 21); osim toga izaberu stališi Krčelića još i u drugi odbor, u onaj naime, koji je imao na zapovjed Marije Terezije po svoj kraljevini konskripciju izvesti, i točniju i pravedniju, nego li je bila prva, što su ju stališi prije malo godina izveli (str. 211, član. 8). K. je radio i u jednom i u drugom tom odboru; u poslu konskripcije sudjelovao je naročito u križevačkoj županiji, te je tako imao dosta prilike, da se o tom osvjedochi, kako se je pristrano i nepravedno u tom postupalo upravo od strane onih ljudi, koji su imali pravo i pravdu po svojem zvanju zastupati i braniti. (O tih stvari govori K. na više miesta, naročito str. 86, 88, 109, 122, 167, 193, 211, i dr.).

Tako dodje i godina 1755, toli burna za svu zemlju našu, a tako isto i za Krčelića.

O tom gibanju naroda i o bunah njegovih na različitim stranah naše domovine, — najprije u varaždinskoj Krajini, zatim u susjednom provincijalu oko Ravna, Bisaga, pak i još dalje, onda u Slavoniji, u karlovačkoj Krajini i u Moslavini, — o svem tom pripovieda K. što obilnije, što na kraće ka god. 1755, a stranom i k sljedećim jošte godinam. Nu on sâm i zgode njegova života dovide se u savez samo s onom jednom bunom kmetova, što je bila započela oko Ravna, te ću zato i ja na to se samo osvrutati u svojem daljem kazivanju.

Pobunjeno je seljačtvo tolikom divljači biesnilo proti vlasteli svojoj, da je obćenit užas zavladao među svimi, koji su se gospodom nazivali. U Zagrebu se je viećalo, kako da se uduši taj toli pogibeljan ustanak seljaka, te je bilo odlučeno, da se na pobunjene kmetove pošalje plemićka vojska. I za malo dana povede viceban Ivan Rauch dosta veliku četu plemića, koja je bez ikakove muke raztepla pobunjenike. Nu plemići dobitnici nehtjedoše se zadovoljiti održanom pobjedom, — ako tu može biti i rieči o kakovoj pobjedi, gdje nije bilo uredjene i dobro upravljane protivne sile, — tim se nehtjedoše, velim, zadovoljiti, nego se dadoše na plienjenje, odiranje i vješanje jadne raje, koja se doista nije bila uzbunila od obiesti. Dočim su gospoda pohvatane pobunjenike u Zagreb na svoj sud povlačila, dopirao je u Beč do priestolja kraljice Marije Terezije vapaj oštećenika, ne samo kmetova, nego i njihovih gospodara, kojim se je pomoć tražila proti nasilnosti prvih u zemlji dostojanstvenika. Marija Terezija smatraše svojom vladalačkom dužnošću, da potraži prave razloge tim seljačkim bunam, što su se češće i na raznih stranah pojavljivale, te da prema tomu nadje način, kako bi se njezinoj hrvatskoj kraljevini pomoglo. U tu svrhu posla ona ovamo u Zagreb svoje povjerenstvo, komu je na čelu bio graf Mihail Ivan Althan, visoki carski dostojanstvenik i medjumurski vlastelin. Razabravši Althan stanje stvari u Hrvatskoj, stvori se u njegovu duhu to uvjerenje, da nemože biti rieči o umirenju Hrvatske, dok se nepromieni u njoj sustav vlade („*quoadusque de regimine isthic alio provisum non fuerit, impossibilem esse et videri tranquillitatis ineundae rationem*“); pak buduć da je u tom s njim jedne misli bila, kao što veli K., i Marija Terezija, zato bude njemu naloženo, da izradi predlog, kako bi se imala za Hrvatsku vlada urediti. Althan se nadje u sto muka, kada mu je taj nalog stigao, jer nije umio sâm izvesti potaknute stvari. U tom ga sjete ljudi našinci na Krčelića, kanoti na čovjeka, koji bi bio vriedan izvesti,

što kraljica zahtieva. Nagovaraj dakle Krčelića najprije preko drugih ljudi, zovi ga zatim na objed, dvori ga šokoladom, — a kad sve to nije pomoglo, sjećaj ga na to, da eno prepošt zagrebački Sinnersperg u Gorah leži na smrt bolestan, a po njegovoj smrti da neće moći prepoštija zapasti nikoga drugoga, nego čovjeka, koji si steče zaslugu kod kraljice izvedenjem zahtievanoga posla. Tim putem postiže Althan, što je tražio, te K. sâm doslovce ovako veli: „Fateor, consideratione beneficii hujus motus sum.“ Dade se dakle na posao, te nakon nekoliko vremena predade Althanu svoj operat. Tu predlaže na izbor dva različita sustava. Po prvom imao bi se za svu našu zemlju, za provincijal i za Krajinu, osnovati gubernij, komu bi načelnikom bio ban vojnik, te bi imao 12 prisjednika, koji bi se uzeli sve po jedan iz četiri generalata, zatim jedan između pravoslavnih, jedan od duhovništva, jedan velmoža, dva plemića i još po jedan od gradova i od onih osobitih oblasti, što su tada u zemlji postojale (bankalitet i komisija invalida). To bi bila upravna zemaljska oblast. U Krajini bi častnici imali samo čisto vojničke stvari. Županije bi se pridržale „ad speciem“, jer bi kotarski sudci morali samo naloge izvršivati i izvješća podnašati; sudnost bi im međjutim ostala, samo što bi se imala vršiti u drugih formah. U distriktualnu i u bansku tabulu nebi se diralo. Barem dva puta na godinu imao bi se držati sabor, na koji bi dolazili i gjenterali. Tu bi se primale kraljevske naredbe; viećalo bi se o svem, što spada na javno dobro; birali bi se poslanici na ugarski sabor; tu bi se napokon radilo i o porezu. Glede toga sustava, u kojem nas svaki odmah i na prvi pogled razlikuje tudje, iz susjedstva posudjene, i domaće stališke ustavne elemente, koje je K. gledao svojim načinom složiti i u sklad privesti, — glede toga sustava kažu se Krčeliću samo ove dvie poteškoće: prvo, ne zna on, komu dikasteriju da se podvrgne onaj njim predloženi gubernij, jer, veli, ako se nepodvrgne kr. ugarskoj dvorskoj kancelariji, reći će Ugri, da je ova naša zemlja odtrgnuta od ugarske krune, ako joj se pako podvrgne, to neće biti pravo bojnomu vieću; druga mu je poteškoća, odakle da se dobiju plaće za činovnike gubernija, jer njemu ni na kraj pameti nedolazi, da predloži umnožanje državnoga dohodka iz izvora, koji se je obilno upotrebljivao u zemljah, kojim je hotio svoju domovinu glede uprave sličnom učiniti. — Drugi sustav, što ga je K. Althanu predložio, kaže toliko, da se i u Hrvatskoj onako uvedu i urede županije, kao što su obstojale u Ugarskoj, te u novije doba i u Slavoniji

uvedene bile. Županije bi bile podređene banu, a ban bi preko kancelarije te pojedine dielove zemlje u savez stavljao sa središtem vlasti kraljevskih. Po Althanovoj želji morade K. predložiti i osoblje za različita zvanja. Za onaj slučaj, kada bi se kraljica odlučila za gubernij, predloži on od strane duhovništva, ako nebi bio uzet koji biskupâ, Josipa Galjufa i sebe (str. 262 sl.). — Još se nije bio K. pravo niti užio radosti, koju je ćutio, videći, da je Althan posve zadovoljan njegovim radom, te zato misleći, da zauhvano neće izostati nit obećana plaća, a već mu se s toga porodiše nove neugodnosti. Neoprežnošću naime Althanovih ljudi prodre nešto od Krčelićevih osnova i predloga u sviet, i to ga strašno smuti, te je već vidio, kako će zbog toga na njega sve graknuti i zamrziti (str. 270), i to tim više, što je dobro znao, da ga i onako sumnjiče, da s tuđinci šuruje. Sviest je njegova podnosila, da učini, što je učinio, te bi se moralo misliti, da je pri tom radio po svojem najboljem osvjeđenju, a sada se zgraža nada tim, što mu je djelo izašlo na vidjelo, načinom dakako nedopuštenim.

Dok je K. još pune šake posla imao, da zadovolji Althanovu pozivu, umre 19. lipnja 1755 zagrebački prepošt barun Bernard Sinnersperg. Lektor Stjepan Puc poteče na to odmah u Beč, da se preporučí za izpražnjeno mjesto; to bi bio i K. rado učinio, da ga nije zadržao Althan, da završi svoj posao; nu zato je Althan za-nj pisao kancelaru Nadaždu, banu Baćanu i samoj kraljici (str. 270). Malo poslje toga zamjeri se K. Althanu zato, što se je u kaptolu protivio onim, koji su bili odlučili, da se Althanu posudi velika svota novca s kamatami od 5 po 100, gdje se je moglo dobiti po Krčelićevu mnienju za postotak više. Zato, kada je K. kašnje u Beč polazio, nemogaše Althan vremena naći, da mu napiše preporučno pismo (str. 273). U samom kaptolu pako i na strani biskupa Thauzija poče se odmah poslje Sinnerspergove smrti o tom raditi, da prepoštija nipošto nezapane Krčelića, te biskup preporučivaše za to dostojanstvo lektora Stjepana Puca. Ban Baćan predloži biskupu, neka on Krčelića učini lektorom i tada da će Puc postati prepoštom; nu biskup odgovori, da nemože Krčeliću ništa podieliti, buduć da se nalazi pod težkim i ružnim procesom. Na to se uputi sâm K. u Beč i prispije onamo 2. rujna. Poklonivši se tu najprije kancelaru Nadaždu i banu Baćanu, koja su ga obojica vele prijazno primila, dodje u privatnu audienciju pred samu kraljicu. Kraljica ga primi vele milostivo; spomene, kako se je za služnim učinio već g. 1751 prigodom bune banovačkih Krajišnika;

imenuje više velikih i uglednih dostojanstvenika, koji o njemu nisu mogli dosta nahvaliti, i napokon mu rekne, da mu je namienila zagrebačku prepoštiju, te da bi ga već bila i imenovala prepoštom, da joj ban nebude spomenuo nekakov proces, za koji želi, da se svakako prije rieši i završi (str. 289 i sl.). Taj ružni proces, s kojega ćemo se tečajem potanje upoznati, bješe u istinu već započet pred sudci, koje je biskup imenovao. Fiskus Jure Malenić udari na Krčelića u svojoj akciji strašnim objedami: da je od nekakovih poreznih novaca nešto za se zadržao; da je s ostavinom kanonika Radića nečestito postupao; da nije svih računa kao rektor hrvatskoga kolegija u Beču položio; da je crkvu nemarno polazio i napokon da se je zavadjanjem na protunaravni blud obezčastio (str. 294, 423). Kako su o svih tih osvadah sudili ponajprije oni sudci, što ih je bio Thauzi postavio, a zatim oni, pred koje je stvar morala doći po kanoničkih propisih, kao na višu molbu, to ćemo mi u svojem redu čuti. Ja ću ovdje o svoj toj stvari samo toliko primietiti, da smo mi, motreći kako se razvijaju spoljašnji odnošaji Krčelićevi, odkako je bio otišao biskup Klobušicki, već unapried slutiti mogli, da će doći do većega sukoba medju Krčelićem i ljudi, koji su njemu bili protivni; što je pako taj sukob izpao onako ružan i oduran, kao što nam se kaže u procesu, o kojem ćemo još dalje govoriti, to si moramo tumačiti iz neobuzdane žestine strasti, koje su bile obladale i jednom i drugom prućom se i borećom strankom. Na Krčelićevoj strani kaže se samosviest i ponos do oholosti tjeran i s njim udružen prkos i prezir drugih, po njegovu mnienju, a stranom u istinu niže stojećih, i k tomu još oštro častohlepje, koje neprebire sredstva, kada traži da bude zasićeno; na strani pako protivnika njegovih vidi se pohlepa za gospodstvom i izvori dohodka, a k tomu zavist i zlovolja zbog tudje vriednosti i prednosti, koju tim teže podnose, što im se ona valjda više puta i obiestno iztiče i namiće.

Odvraćajući se za čas od toga prizora, koji daje tako ružnu ilustraciju kulturnim odnošajem prošloga vieka, nastavljam svoje pripoviedanje. Protivnikom Krčelićevim podje za rukom, te su izposlovali, da je Marija Terezija zagrebačku prepoštiju 16. listopada 1755 podielila biskupovu štićeniku Stjepanu Pucu, mjesto koga je zatim biskup lektorom učinio Jurja Malenića (str. 303). To pripoviedajući ljuto se tuži K. na kraljicu Mariju Tereziju; tuži se još ljuće na protivnike svoje, kojim veli, da se neće moći opravdati pred vječnim sudcem za štetu, koju su nanieli, lišivši ga pre-

poštije, njemu, rođakom mu, siromakom i svoj domovini, jer da je namjeravao upotriebiti dohodke predstavničke na štampanje diela, potomstvu koristnih (str. 206).

Na početku svoga procesa postavi K. za tu stvar svoje punomoćnike, sâm pako ode najprije u Varaždin, gdje je stanovao u kući grofa Patačića, a zatim u Rieku kod Kalnika k udovi grofa Aleksandra Keglevića, Theodori rođj. Petazzi (str. 302). Odatle se vrati u Zagreb 12. studena 1755, jer je bio dospio rok za razpravu u njegovoj pravdi (str. 306).

Čekajući na dalji tečaj te svoje pravde, dade mu se prilika, te je mogao u duhovničkom svojem zvanju poslovati koristnim po svoju braću načinom. Poznati su strahoviti potresi, što su početkom g. 1756 toliko štete svietu nanieli, toliko užasa uzrokovali. Ni naša domovina neostade pošteđjena. Usljed toga bijaše držana mjeseca veljače rečene godine u Zagrebu osobita pobožnost tečajem više dana, te Krčelića zapade dužnost, da najprije u stolnoj crkvi tri dana zasebice narodu propovieda, a zatim morade reći na molbu plemenitih matrona u crkvi sv. Marka još jednu propovied, o kojoj obširnije pripovieda, iztičući osobito, kako je veliko mnoštvo svojih slušateljja svojim govorom potresao i na valjaniji i krepostniji život priveo (str. 345).

Mjeseca srpnja g. 1756 odrekne se grof Karlo Baćan banske časti, koju je do 14 godina obnašao. Na mjesto toga bana, za koga K. veli, da se ima uvrstiti medju najzaslužnije i najveće banove (str. 362), imenova Marija Terezija banom rujna mjeseca iste godine grofa Franju Nadažda, brata poznatoga nam ugarskoga dvorskoga kancelara (str. 375, 417). Znajući mi već od prije, kako je K. bio u milosti dvorskomu kancelaru, već po tom se dade slutiti, da će mu biti bio prijazan i novi ban hrvatki. Zbilja ban Nadažd već na početku svoga banovanja htjede Krčelića odlikovati, uloživši rieč svoju za to, da K. postane prisjednikom banskoga stola mjesto Stjepana Puca, zagrebačkoga prepošta, koji se je bio te časti odrekao. Ali K. ipak nedobi izpražnjeno mjesto, jer sâm banski stol nije za-nj svoj glas dao, i to, kao što K. veli, stranom zbog njegova procesa, a stranom zato, jer su kod banskoga stola sjedjela dva njegova neprijatelja, viceban Adam Naišić i Ivan Bužan. U očekivanju svojem prevaren tješi se medjutim K., te veli, da niti nije želio postati prisjednikom banskoga stola, jer bi ga to bilo bacilo samo u nove troškove, buduć da je tada bila banska stolica ujedno s banom u Varaždinu (str. 420, 438).

Medjutim je sud, koji je imao Krčeliću suditi, rješenje stvari odgadjaao od roka do roka, tako da je K. sâm u Beču morao tražiti mandatum promotorium et acceleratorium. Napokon se poče mjeseca svibnja 1756 ozbiljnije raditi. K. sastavljaše sâm pisma za svoju obranu, a toga bijaše toliko, da je, kao što veli, kadikad po 7 do 8 pisara kod njega pisalo, koje bi mu davali ljudi svjetovnjaci, medju kojima tim povodom osobito hvali Lukavskoga i zagreb. velikoga župana Juršića. Kada se je završio dokazni postupak, te je trebalo sudu osudu izreći, nadju se sudci, kao što pripovieda K., u velikoj nevolji, nisu bo znali, kako da sude. S prva se je htjelo, veli K., da on bude naprosto nedužnim proglašen; ali to pokvari Malenić, koji je sudce upućivao, da biskup nesmije biti nikako kompromitovan, te ako K. već ima biti proglašen nedužnim, neka to radje učini sudište više. Tako dodje do osude, koja je bila proglašena 29. prosinca 1756 i koju K. ovimi rieči bilježi: „quod, quamvis actionata delicta probata non sint neque talium reus sim, nihilominus quod beneficio canonicali priver proventusque canonicales mei quod penes eosdem remaneant.“ Bivši ta osuda učinjena, koju bi nas svaki dakako radje čitao u procesualnih spisih, nego li tako osakaćenu u Annuah, bješe Krčeliću dopušteno, da priziv može učiniti intra dominium. Glede samih spisa procesa bilježi K. tom prilikom, da ih je biskup dao prepisati i poslati metropolitu kaločkomu (str. 307, 423 sl.).

K. pouzdano očekivaše, da će njegova stvar sasvim drugačije proći na sudištu sudaca neodvisnih i nepristranih; nu prije nego li je viši sudac u toj njegovoj stvari svoju rekao, nadjoše se njemu drugi poslovi, koji vriede, da se poblize opišu.

V. Hrvatski ban Franjo Nadažd, odkako je bio nastupio svoje zvanje, nastojaše pomno o tom, da temeljito upozna povjerenu si kraljevinu i pravne joj odnošaje. Budući i onako ljubitelj knjige i nauke, proučavaše zato vrlo marljivo zapiske saborâ i banskih konferencija; ali se upravo u tom i u takovu svojem radu o tom uvjeri, od kolike mu je nužde, da se upozna s poviešću našom, a navlastito s poviešću banova, svojih predšastnika, i ustavom hrvatske kraljevine. U tu se svrhu obrati za potrebitu si pomoć na svoga protonotara Petra Škrleca; nu Škrlec, čovjek inače književan i naučan, uputi ga na Krčelića, koga je smatrao za to mnogo sposobnijim. K., koji je od 8. siečnja 1757 u Varaždinu boravio kod grofa Ivana Patačića, bivši umoljen od bana, da mu bude u pomoć svojim historičkim znanjem, izrazi se na to pripravnim, jedno, kao

što sâm veli, zbog obzira na zaštitnika svoga ugarskoga kancelara, a drugo i banu za ljubav, „cujus protectio mihi prodesse posset“. Nu kako je rado prihvatio tu zgodu, da se uslužnim pokaže mogućim zaštitnikom, to se ipak sada nadje u velikoj nezgodi. Pisati mu je valjalo o stvarih važnih i težkih, a nije imao pri ruci svoje knjižnice. Na svu sreću bijaše kod njegova domaćine, grofa Patačića, u prepisu nekoliko njegovih stvari, te pomoćju tih prepisa i još drugih nekih knjiga, a najviše, kao što sâm veli, iz svoje glave napisa za bana nekoliko razprava. U prvoj daje red banova; zatim razlaže, što su oni različiti banovi, što ih poviest u raznih dobah pokazuje, kanoti: totius Sclavoniae banus, banus maritimus itd.; napokon kazuje, kada je i kako uveden karlovački i zatim varaždinski generalat. Tu svoju radnju nazva K. u poznatom nam imeniku pred Annuami: „De Banis Croatiae“. Drugu svoju radnju, sastavljenu za bana Nadažda, nazva on na istom mjestu: „Systemata regiminis Regum Hungariae“, a izvede ju na temelju Corpus juris-a i samih zakona. U toj mu radnji bijaše zadaćom, da pokaže, kako se je tečajem vremena vladalo u Hrvatskoj, a kako opet u Ugarskoj. Na formu vladanja ugarskoga veli da se je zato obazrio, da ban vidi, da su ove naše kraljevine bile već od negda inako vladane nego Ugarska, i da je Hrvatska bila kraljevinom od pradavnih vremena i prije Ugarske („ut videret banus ab olim methodo alia Regna haec gubernata fuisse, atque Regnum in usu Regni ab immemorabili et ante Hungariam esse“). U opisivanju vladnih sustava, kako su sledili tečajem vremena, presta međjutim K. s Vladislavom II., te nehtjede segnuti u austrijsku dobu „ob aulam praesentem“. On izvede još jednu radnju, te veli, da ju je izerpio iz zakona, Lucija i Vitezovića, ali nekaže, kako ju je nazvao; znajući mi međjutim, da je ban od njega očekivao, da bude poučen o banovih svojih predšastnicih, zatim o vladi i upravi ovih kraljevina, a napokon o svojem banskom dostojanstvu i zvanju, možemo reći, da je ovo zadnje bilo predmetom treće Krčelićeve radnje²³. Sav svoj posao završivši, i to nakon rada od mjesec dana, predade banu same svoje rukopise, koje su međjutim, dok je još pisao, njegovi prijatelji za se prepisivali. Ban bijaše, kao što veli K., vrlo zadovoljan njegovim poslom, te ga nagradi nagradom od 50 dukata, a banov tajnik Queck reče Krčeliću, da ban tako cieni njegove radnje, da bi se poduhvao njihovom pomoćju i odsutan Ugarskom i Hrvatskom vladati (str. 451). Mi nećemo s Krčelićem izpitivati, da li je banov tajnik pravo oli nepravo njemu

dojavio mnijenje svoga gospodara; za nas je pri svem tom radu Krčelićevu druga okolnost mnogo važnija. Sâm nam Krčelić kazuje, koje je pomoći pri ruci imao, kada je radio; kazuje nam također, kako je brzo svoj posao svršio, premda se je poslužio, kao što veli, „*novo scriptiois genere, in quo nullus Hungarorum adhuc quidpiam vulgasset*“: tim nam pako sâm pruža dokaz za ono, što smo i prije o njem znali, kako da je naime i veće stvari na lahku ruku uzimao. Tim više opomene za nas, da velikom oprežnošću upotrebljujemo njegova djela.

VI. Obavivši K. izpripoviedani svoj posao, zaputi se početkom ožujka u Budim, a odatle u Kaloču, da radi za svoj proces, koji je bio došao na sudište kaločkoga arcibiskupa, — K. veli —, u svrhu revizije. Razprava na metropolitanskom sudu bijaše držana mjeseca kolovoza 1757 (str. 455), te se sretno završi po Krčelića. On veli o tom ovako: „*In metropolitano foro fuit in favorem mei lata sententia, reformata videlicet integre sedis zagrabiensis sententia et ego restitutus in integrum*“, a povrh toga je još fiskus bio odsudjen na 3000 for. zbog troška i štete Krčelićeve. Zastupnik biskupa Thauzija htjede proti tomu, kao što se K. izrazuje, priziv uložiti („*appellante causam episcopali homine*), nu metropolita ga odbi: zato se Thauzi u Beču prituži, te preko svojih prijatelja predstavi i samoj kraljici, kako sada, od kanonika svoga nadvladan i na ruglo stavljen, neće moći više ništa učiniti, čim bi poslužio zahtjevom i željam kraljičinim, dočim je malo prije svojim primjerom i druge na žrtve sklonio, kada je naime za vojene potrebe stavio 520 oružanih momaka i darovao 10.000 for., — što mu međjutim K. nepiše u nikakovu zaslugu, nego veli, da je to učinio „*spe victoriae contra me . . . , quae ei promittebatur*“ (str. 458). Biskup zabrani svomu vikaru, da nesmiye izvesti povoljne po Krčelića osude, a Krčelićevo nastojanje oko metropolite Klobušickoga, da se za tu stvar življe zauzme, ostade bezuspješno, jer je Klobušicki imao razloga, da u tom nebude prerevan. Tako se napokon sva stvar k tomu privede, te je biskupu Thauziju bilo dopušteno, da traži u Rimu reviziju procesa, na što je i K. povolio, poglavito zato, što je znao, da to dvor želi (str. 464 sl.).

Rimska stolica imenuje tečajem g. 1759 svojim delegatom za reviziju procesa bečkoga arcibiskupa, grofa Krstu Migazza, koji je Krčelića vlastoručnim pismom uvjeravao, da će suditi po zakonu, ako se prije nepostigne dobrovoljno izravnanje (str. 511). Migazzi pozove sljedeće godine preda se i Krčelića i biskupa, te usljed toga

dodje u Beč oko 9. ožujka 1760 K. glavom, a mjesto biskupa Thauzija poznati nam Jure Malenić. Dočim se je K. uzdao, kao što veli, u samu pravednost svoje stvari i u toli hvaljenu pravičnost papinskoga ovlaštenika, radio je Malenić, po Krčelićevu pripovijedanju, drugim sredstvi za stvar biskupovu, a naročito je gledao da podmiti Migazzova kancelara, čovjeka svjetovnjaka i podmitljiva. Budući da je Migazzi međjutim drugih poslova imao, zategne se razprava (str. 517). U tom umre 5. travnja kaločki arcibiskup Klobušicki, koga je K. još uvijek smatrao svojim zaštitnikom, te zato i veli: „si cui fatalis, mihi sane mors ista evenit“ (str. 521). Taj udarac bijaše za Krčelića tim teži i ćutljiviji, što mu je već prije toga smrt bila ugrabila drugoga, još istinitijega i možnijega zaštitnika, kancelara naime grofa Leopolda Nadažda, koji je umro 30. svibnja 1758 (str. 479). Dočim su se tako redom gubile podpore, u koje se je K. pouzdavao, pokaza mu se na drugoj strani nova pogibelj, na koju prije nije ni mislio. Migazzi se naime sveza, kao što veli, s maršalom Adamom Baćanom, koji je biskupa Thauzija podupirao, i to tim više, što se je bojao i za svoj glas, ako K. izadje nedužan. Zato veli K.: „Causus iste et Archiepiscopi Colocensis mors ruina mei fuere“ (str. 523). Napokon dodje mjeseca lipnja do razprave. Pred konzistorijom bečkom, u kojoj je razprava tekla, govoraše najprije Malenić kao tužitelj, a zatim K., te pošto su bili pročitani izvadi iz parbenih spisa, svi se prisjednici, osim Migazzova kancelara, kao što veli K., u tom složiše, da treba proti tužitelju odrediti eksemplarnu kazan. Ali pošto je do toga bilo došlo, oduzme Migazzi svu stvar svojoj konzistoriji, te 4. lipnja prizove k sebi Krčelića, da ga nagovori, da pristane na dragovoljnu nagodu pod predloženimi si uvjeti. Čuvši K. uvjete zavapi, da li se to može od njega po pravdi zahtievati; a Migazzi mu na to odgovori, kao što on pripovieda, da se njemu u njegovu procesu nemože suditi po pravdi i po zakonu, nego da se moraju uvažiti drugi obziri, navlastito da se nesmije biskup na ruglo staviti, a tako niti Baćan uvriediti. Da se pako K. što lašnje odluči za nagodu, obećavaše mu Migazzi, da će se za-nj starati, da bude što prije budi već kojim načinom odlikovan. K. se moraše uvjeriti, da neima načina, kako bi i dalje još pravdu svoju tjerao s nadom na kakov uspjeh, zato, kada je 8. lipnja opet pred Migazza došao, morade pristati i proti svojoj volji na predložene si točke i uvjete izmirenja. U izpravi, o tom sastavljenoj, bješe rečeno: da se K. vraća u prijašnje stanje i da nije krivac nijednoga zločina, kojim

je bio obiedjen; nu da će ipak svoga biskupa zamoliti, da mu oprosti, ako ga je ikada ičim uvriedio, i da godinu dana neće imati pravo na vox passiva u kaptolu.

Bi vši tako završena, po Krčel. kazivanju, pravda, koja se je vodila tolikom žestinom i koja je imala u svojoj pratnji tolike, duhovničkomu stališu osobito štetne, javne sablazni, vrati se K. u Zagreb početkom mjeseca srpnja rečene g. 1760 i stupi opet na svoje kanoničko mjesto. Kada se je prvi put sa svojim biskupom sastao, zamoli ga, da mu oprosti, ako ga je kada uvriedio, i da mu kaže, čim ga je uvriedio: biskup mu pako odgovori, da svega toga nije trebalo i da ništa dalje neumije reći, jer da je na sve zaboravio (str. 527). Krčeliću se međjutim nikako nije dalo vjerovati, da je nastupilo iskreno izmirenje medju njim i biskupom njegovim. Prvi dokaz neublažene biskupove čudi nazrievaše on u tom, što biskup nije na njega pomislio, kada je nakon završena procesa arcidjakonate u kaptolu dielio (str. 532). On smatra zato i nadalje biskupa Thauzija svojim dušmaninom, te kao što prije nikada i nikada nije umio o njem reći koju liepu i dobru, tako ga i odsada predstavlja čitatelju kao nečovjeka i pravu hudobu.

VII. Dok je K. u Beču boravio poradi svoga procesa, nadje mu se posla, koji je vriedno ovdje spomenuti. Po nalogu predsjednika dvorske bankovne deputacije, grofa Rudolfa Choteka, zaiskaše od njega mnienje o Vinodolskoj županiji, koju su namjeravali osnovati na primorskih stranah, po predlogu, kao što veli, Benedikta Krajačića. Buduć da se je Krčeliću činilo, da se tom osnovom nesmiera na ino, nego kako bi se one strane, koje spadaju od vajakada na hrvatsku kraljevinu, od krune odtrgle: zato udesi svoje mnienje tako, da su začetnici spomenute osnove i sami od nje odustali, premda im to nije izrikom svjetovao (str. 524). — Valjda za svojim poslom idući, upozna se K. to isto vrieme s kameralnim registratorom Sigismundom Martonossi-em, koji je imao mnogo izvadaka iz spisa, koji su mu bili povjereni. Te je izvadke K. s velikom pohlepom čitao i mnogo si je toga pobilježio, žaleći ujedno, što oni spisi nisu dospjeli u ruke vještijega i učenijega čovjeka, koji bi ih bio znao koristno upotriebiti (str. 527).

Vrativši se K. nakon svršena svoga procesa u Zagreb, nalazimo ga opet u poslu, koji mu je bio najviše omilio, u učenju i pisanju.

Tečajem jošte g. 1760 dade našstampati Katarina Petkovička rodj. Lukavska njegovo djelo: Kratek navuk od sv. meše, kakoti i molitve pod njum; iz vučenoga Muratoria, sv. takaj Ferenca Sa-

leziuča pismih i knjig izvadjen. Premda je tu, kao što veli, o sv. misi onako govorio, kako uče otcu sabora Tridentskoga, nadje se ipak ljudi, koji su očitu herezu u onom nazrievali, što je u knjižici rečeno o tako zvanih altarijah; pošto je pako bila sama rimska stolica izjavila, da tu neima nikakove krive nauke, tada su stali biediti Krčelića, da je razlaganjem svojim o altarijah pokazao, da je neprijatelj duhovništva; a tako su ga biedili samo zato, jer je pobijao neke krive nazore i predsude, koje su se bile proti čistoj nauci već uvriežile (str. 584).²⁴

Još u većoj mjeri zaslužuje pozornost našu, te daje priliku obilnijim primjetbam druga stvar, koje se je K. prihvatio tečajem malo prije spomenute godine.

Grof Petar Troyl Sermage, sada već pukovnik u vojsci, uzme sina svoga Petra Ivana Nep. po imenu iz Therezijana, kamo ga je bio dao na odhranjenje, te ga povjeri Krčeliću, da mu on bude privatnim učiteljem u filozofskih disciplinah. Jezuite graknu na to, tvrdeći, da je volja kraljice Marije Terezije, da mladić, koji je jednom stupio u njezin zavod, nesmije preći na nauke u drugu kakovu školu. Zabrinut za sina svoga rečeni grof Sermage, obrati se na kraljicu, te joj razloži, zašto je svoje diete uzeo iz zavoda i odlučio predati Krčeliću, a svjestna kraljica odobri njegov naum, te tako primi K. na svoju brigu povjerenu si mladicu (str. 534).

Prihvativši se K. toga posla, scienio je, da čini nešto vrlo zaslužna: jere su javne škole tada u Hrvatskoj bile u veoma jadnu stanju, te je zato i K. o njih imao mnijenje posvema nepovoljno. U Annuah njegovih daje mu se prilika na više miesta, da nam svojim načinom pokaže, koli je manjkava bila tada javna obuka. Najpregnantnijim načinom čini to na onom mjestu, gdje no veli, da se je u tadanjoj školi samo latinski učilo, „*Ex scholis exeuntes nil sciebant praeter loqui latinum*“ (str. 192). Škola toga vremena nije samo obću naobrazbu zanemarivala, nego joj je i strukovna obuka bila posve nedostatna. I na to nas K. napućuje upravo drastičnim načinom. Godine 1762 postane u križevačkoj županiji podžupanom neki Ignat Kašner, za koga se je obćenito mislilo, da je za to zvanje nesposoban; ali on, da dokaže svietu, da se je obskrbio svimi znanstvenimi pomagali, kojih bi mu moglo trebati pri rješavanju pravda i drugih poslova, kupi si dvie knjige, koje je sluga mu za njim po gradu nositi morao, a to je bio: *Tripartitum Juris Hungarici Tirocinium* od I. Szegedi-a i *Jurisprudentia practica* od St. Huszti-a (str. 552). Do toga se je dakle stupnja dizao obični jurista

tadanjega vremena. Kao što su pako njega njegovi učitelji zanemarivali, činili su drugi često i s mnogim od theologa, koji nije bio sretan, da ga u tudjinu pošlju na nauke: jer, kao što veli K., puštali bi budućega duhovnika da godinu dana sluša filozofske discipline, zatim bi mu dali da po tri mjeseca uči Examen quadripartitum od L. Sennyei-a, i tim bi se svršila njegova strukovna obuka, ostalo bi se pako, kako-no se veli, praksi ostavljalo (str. 583.) Nauke su se mudroslovne napokon po Krčelićevu mnienju, koje je u ostalom posvema osnovano, u jalovih spekulacijah i u sofistici gubile, te im zato niti nije bilo nikakova upliva na uljudjivanje i oplemenjivanje ljudi i čudi njihove i duha, kao što to K. dokazuje na vele zanimivu primjeru jednoga od najznatnijih ljudi svoga vremena (str. 359).

Odmah u prvom početku Krčelićeva kanonikovanja učinjeno je ovdje kod nas nešto za razširenje više obuke za theologe. Pošto je naime bila mala glavnica negdašnjega kanonika Tome Augustića ponarasila na 17.000 for., bude u kaptolu zagrebačkom odlučeno, da se od toga upotriebi 15.000 for. za plaćanje profesorâ scholastične theologije (g. 1747).²⁵ Nu K., prijatelj inače škola i nauke, nije se tomu ni najmanje uzradovao, i to zato, što kaptol nije hotio zaključiti, da onu nauku predaju svjetovni duhovnici, kao što su zahtievali „*canonicorum pars sanior, quamvis minori numero*“ (po ime Volfgang Kukuljević, bar. Adam Patačić i Krčelić), nego je povjerio na novo osnovane stolice Jezuitom (str. 483), između kojih K. kašnje neke kao profesore theologije po imenu navadja (Jambrešića str. 134; Franju Xav. Conti a, o kojem bilježi, da je bio „*vir omnino lectus ac insignis in omni genere, ut memoriam mereatur.*“ str. 170).

Krčeliću nije bilo po volji, da Jezuite dobiju malo prije spomenute učiteljske stolice: jer je on bio odrješiti pristaša redovom u obće, a Jezuitom napose neprijaznoga pravca, koji se je u njegovo doba u sve većoj mjeri pokazivao, te je zahvatio i mnogoga između duhovnika, ne samo nižih nego i najviših. Prijatelji su toga Jezuitom neprijaznoga smjera svemožno o tom radili, da Jezuitom oduzmu upliv na javnu obuku i da ih iz škole izrinu: a K. je to njihovo nastojanje posve povladjivao.

Da je on bio redovom u obće neprijazan, za to ima u njegovih Annualah toliko dokaza. Niti iste Piariste, kojih su se škole inače daleko više cienile nego jezuitske, i koje su k nam bili uveli najprije u Marču, pak u Belovar (1756) i zatim u Karlovac (1764),

gdje su otvorili gimnazijske škole, nemogoše steći njegovu prijazan. Buduć da su Piariste bili ovamo pozvani po gjenralu Becku ne iz ugarske nego iz austrijske provincije, prividjaše se Krčeliću, da će oni tu biti uhode vladini „futuri dehinc aulae speculatores.“ Prvi Piariste u Hrvatskoj bijahu u ostalom po rodu Česi, jer su samo oni mogli ovdje raditi, vješti budući slovinskomu jeziku (st. 247, 248, 622).²⁶ Što se Jezuita napose tiče, to bi suvišno bilo, da navadjam kakove manje pojedinosti, na kojih bi se imalo pokazati, kako je K. o njih mislio, nego je posve dovoljno, da jedno jedino mjesto iztaknem, ono naime, gdje K. upravo govori o njihovu redu, o zadaći mu i pravilu. Tu pako K. o njih onako govori, kao što se čita u spisih njihovih otvorenih žestokih protivnika. Evo za dokaz tomu samo nekoliko rieči: „Equidem cui Jesuiticum institutum perspectum est, apparet, sub religionis pietatisque pallio ab Hispanis excogitatum (uti erant primi eorundem generales) nil esse aliud, quam hispanicae monarchiae conservatio et extensio, sub protectione et conservacione pontificiae auctoritatis etiam ob gentium de religione sistema. Occasionem illam, qua septemtrio Luthero Calvinoque ducibus in libertatem se asserint, institutum hoc natum est.“ Dalje veli: „Mire autem res eorum sunt dispositae, ut Jesuiticae reipublicae rationem nec ii animadvertant, qui instituti sunt asseclae, nisi ad professionem illam perveniant, quae apud illos suprema est et professio boni societatis dicitur. Hi soli sunt, qui institutum penetrant, alii omnes eas talesque habent constitutiones, quae sub pietatis pallio ad societatis bonum diriguntur. Profecto re et instituto societatis bene perpenso institutum hoc illud taleque apparet, in quo Europae principum stat aequilibrium et romani pontificis saecularis auctoritas. Hispaniae attamen, tam ob protoparentem suum Ignatium, quam et parentem Claudium Aquaviva, vel maxime autem ob aurum et thesauros Indiae propensi manent et ejus post propria student commodis“ (str. 393). Tako sudeći on o Jezuitih, naravno je, da nikada neće reći ni rieči njim na obranu, pak niti onda, kada padaju na nje velike osvade, kao n. pr. u Portugaliji i t. d. (str. 392, 509). K tomu ću samo još jednu primietiti: da se K. pred svetom i naročito pred samimi Jezuitami nipošto nije pokazivao tako žestokim njihovim protivnikom, jer ga inače nebi bio provincijal Theofil Tonhauser g. 1752 odlikovao častnim naslovom prijatelja reda („Amicus“ str. 100).

Znajući mi, koli je Krčelića boljelo, što je javna nastava u njegovoj domovini bila onako kukavna, kao što nam ju je pokazao;

znajući k tomu, da se on nije u tom nadao poboljšicam, dok viša obuka bude u ruci reda jezuitskoga, lahko ćemo razumjeti, da se je svemu od srca uzradovao, što je slutilo na promjene u toj stvari.

On nemože zato da dosta nahvali grofa Franju Barkocza, što je kao jegarski biskup Jezuitom škole oduzeo, „qua re nil potuit cogitari efficace salubrius, tam ad praecepta evangelii, dum ex clero posuit Deus doctores, quam et existimationem cleri.“ Usljed te njegove odredbe, veli, tako je došla na glas jegarska pravoslavna škola, da su ju i od našinaca mnogi tražili (str. 624). Još više pako uznosi istoga Barkocza, što je kao ugarski primas uzeo iz ruku Jezuita — „a južo Jesuitico liberavit“ — najprije Trnavsko sjeminište (g. 1761), zatim i Pazmanej u Beču (g. 1762), komu je sgradu prodao zagrebačkoj biskupiji (str. 556). Ako je pako K. toliko važnosti priznavao tomu, što je učinio samo jedan visoki crkveni dostojanstvenik, kako su ga se istom morale dojmiti one odredbe, što ih je počela izdavati u pogledu javne obuke kraljica Marija Terezija, sliedeći u tom savjete svojih umnih i odlučnih doglavnika, a ponajprije Gerharda van Swietenena. Neizpitujući mnogo što se čini, niti netražeći odakle potiču izdane naredbe i za čim idu, prima on sve kao čisto zlato i u zviezde kuje same naredbe i njihove začetnike, — kraljicu Mariju Tereziju i van Swietenena, kao što i one muževe, koji su kao učitelji i pisci put krčili novomu pravcu, kao što su bili P. I. Riegger, K. A. Martini i dr. (str. 518). U onoj dobi međjutim, do koje Annuae dopiru, nije toga kod nas mnogo bilo učinjeno u školskih poslovih, te zato nebijaše ni Krčeliću prilike, da po više puta o tih stvarih progovori. Od pojedinih naredaba kraljičinih spominje samo onu, kojom se je odredjivalo, da početkom školske godine 1753 i kod nas budu u filozofijskih i teoloških školah reforme uvedene prema osnovi, što ju je bila carica izdala u tom poslu za sve svoje zemlje i kraljevine g. 1752. O tom, kako se je ta kraljičina naredba u našoj domovini primala, ovako govori: „Hanc rem imbuti praejudiciis damnabant, detestabantur; viri integri ad deitatem reginae refferabant“ (str. 192).²⁷

Po tom, što je sada rečeno, poznajemo doniekle Krčelićeve nazore u nekih prevažnih pitanjih, koja su obuzimala duhove njegova vremena, — doniekle ih, velim, poznajemo: jer bi se ljuto prevario, tko bi mislio, da je Krčelićevo stanovište u svem i svačem ono isto bilo, koje su sliedili njim toliko hvaljeni i cienjeni učitelji i spisatelji u Beču. On te ljude, koji i onako još ništa posvema gotova i

završena nepružaju, svagda pravo niti neshvaća, niti neteži za svim, za čim su oni težili, te ih zato u nečem sliedi, u nečem se pako bitno od njih razlikuje. Za to su dokazom njegova poznata tiskana djela; dokazom su tomu i theze „ex prolegomenis philosophiae et universa logica“, što ih je K. sastavio za svoga djaka, grofića Sermagea, kada ga je g. 1761 izveo na javnu kušnju ili na tako zvanu defenziju.²⁸ On je toga svoga gojenca u filosofiji poučavao tečajem g. 1760 i 1761 ponajviše na temelju Heineccija. Scieneći, da se je djače dovoljno izučilo, izvodi ga sada na javnu disputaciju, te mu u tu svrhu potrebite theze sam sastavlja, tako da nam one mogu pokazati, kako je on, u kojem duhu i u kojem pravcu povjerenoga si gojenca učio. Neke od tih theza koje su osobito značajne, neka budu ovdje ubilježene.

U prolegomenih filosofije veli se: „Sola itaque ac unice eclectica philosophia est“. Medju assertiones ex historia philosophica stoji prema tomu ovo: „Vi novi testamenti Christianis maxime conveniens philosophia una et sola eclectica est“. Medju timi asercijami dolazi i ova: „Piae illius Christianorum de immaculata V. Mariae conceptione sententiae Scotus primus author non fuit, quia integro ante Scotum saeculo, teste S. Bernardo Epist. 174. Festum conceptionis B. V. M. usu obtinuerat in plerisque ecclesiis, sed primus eam in hypotesi publice defendisse censendus est“. Napokon budi ubilježeno, da je K. scienio, da svoje theze mora zaključiti navadnim medju kršćani hvalospjevom na presv. trojstvo: Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto. Amen.

Disputacija je bila držana vrhu tih theza dva dana u kući regnikolarnoj. Mnogo se je tu svieta sabralo. Medju oponenti mladoga grofa nadje se i umni Nikola Škrlec; nu još veću pozornost obrati na se neki neznani juris doctor iz Beča, koji se je do dvie ure s mladim hrvatskim grofom prepirao.

Kao uspjeh te znanstvene borbe bilježi K. sa zadovoljstvom, da je tu bila dana prilika Hrvatom, da se osvjedoče, da ima savršenije znanosti nego što je scholastična, te se je u mnogom izmedju njih uzbudila ljubav za tu bolju znanost.

Nu Krčelićeve theze dadoše povod borbi, značajnoj za kulturnu poviest našega naroda u toj dobi. Oni, koji su, svaki svojim načinom, to vrieme oko neke znanosti nastojali, nadjoše u Krčelićevih thezah mnogo toga, što je bilo po njihovu mnienju sablaznjivo, krivo, dapače heretično. Jezuitom nebijaše sistem Krčelićev po volji, te mu još spočitavahu, da privatnom obukom podkapa ugled

javne. Franjevci graknuše na gori spomenutu aserciju o začecu blažene djevice Marije. Nu najžešću i načelnu borbu zametnuše Pavlini, prije malo decenija jošte prvi i poglaviti gojitelji znanosti u ovoj strani naše hrvatske domovine. Proti Krčelićevim thezam izda Pavlin Franjo Žav. Sabolić svoje theze, u kojih se je tvrdilo: „Genus philosophandi eclecticum a papa Clemente XIII. anno superiore die 14. Junii per bullam, quae incipit „Dum inter gravissima“, damnatum esse ut haereticum, solamque et unicam philosophiam Thomisticam . . . pro philosophiae catholicae dogmate praescripsisse.“ S tim se čovjekom u opreci nalazeći zaiska K. mnjenje od van Swietenena i od Martini-a, te od obojice dobi povoljnu po se izjavu. U tom se poslu obrati i na pavlinskoga provincijala Bengera, „quem scientiarum oraculum ob editam confuse Paulinorum historiam ipsi habent et praedicant“, te u svojem obširnom pismu razloži, što je eklektička filosofija, i dokaza, kao što veli, „Christum ipsum fuisse eclecticum“. Svemu tomu njegovu nastojanju bijaše napokon to posljedicom, da je Sabolić sljedeće godine na neki način svoju nauku opozvao, učeći u novih svojih thezah: „Eclecticum philosophandi genus eruditum et laudabile esse, dummodo ad res fidei se non extendat“. (Str. 542).²⁹

Još nam je jednu ubilježiti u ovoj dobi, koja se odnosi na Krčelićev književni rad.

U poznatom nam spisku pred Annuami uvršćuje K. medju svoja djela i ovo: „Item Additamentum Cronicae croaticae de rebus Patriae fecit, et est editum 1762, ab anno 1748 ad praedictum; reliqua sunt P. Nicolai Laurenchich, Jesuitae“. Svatko vidi, da K. tu misli na Kroniku, Vramcem zametnutu, a Vitezovićem nastavljenju, i na njezino izdanje od g. 1762, naročito pako na Pridavek koji se tu nalazi. Svoj odnošaj prama tomu Pridavku, ili točnije govoreći, prama sadržaju njegovu od g. 1748 pak do g. 1762 označuje on svojimi malo prije navedenimi rieči. Nu da nam stvar bude još jasnija, treba uvažiti ono mjesto u samom Pridavku, gdje se veli za Krčelića, da „najveć k ove kronike je pomogel i zato vekivečnoga spomenka vreden“ (str. 42), a k tomu još ono, što je pripisano na exemplaru Kronike, koji se čuva u carskoj knjižnici u Beču. Tu se ovako veli: Cronicam hanc Croatiae conscriptam edidit D. L. B. Paullus Ritter, Eques Auratus et S. M. Consiliarius. Hanc ille ex vetusta et anteriori Cronica Dalmatica etiam speciatim Ragusea, occasione inductae Zagrabiam typographiae edidit sub nomine Pauli Vitezovitsch. — Continuavit usque ad a. 1744 quidam Chori

Eccl. Zagrabiensis Praebendarius Stephanus Raffay, quo anno fuit reimpressa. — Nunc (sive 1762) denuo typis est data sumtibus bibliopolae Zeravscheg. Continuationem ab anno 1744 fecit P. Nic. Laurenchich e S. J. in iis, quae exterarum provinciarum sunt, quae vero sunt patriae et domestica, opus sunt ab anno 1748 inclusive Balthasaris Kerchelich, Can. Zagr. et Tabulae Judiciariae Assessoris, sicut ad a. 1752 fol. 42. insinuatur. Laurenchich titulum libri immutavit, et Ritterum omisit, authoremque Chronices false adstruit quendam e Societate Jesu. Ne debita laude veri et legitimi authores careant, haec annotanda erant, et ne putetur Cronicam hanc recentius opus esse.³⁰ Ako se te jedne i druge rieči s onim u savez stave, što sâm K. veli, tada mislim da će biti podpuno dokazano ovo: što je u Pridavku napisano o domaćih stvarih počam od g. 1748 pak sve do konca, to je djelo Krčelićevo, ostalo je pako Laurenčićevo. Da taj Pridavek za nas dobiva potom, što izvjestno znamo o njegovu postanku, mnogo više vrijednosti, to se samo sobom kaže, — a zanimati nas moraju u njem osobito ona mjesta, gdje se spominje Krčelićevo ime. Glede onoga pripisa na exemplaru carske knjižnice primietit ću jošte, da će biti vrijedno vidjeti, da li on nije od Krčelićeve ruke, — a meni se sve nekako čini, da će biti tako. Tada bi ono bio iztiskak Kronike od Krčelića, recimo, Kollaru poslan.

VIII. U Krčelićevih osobnih odnošajih nije se ovo vrieme zbilja nikakova promjena. Sa svojim biskupom bio je on prividno izmiren, ali u istinu stoje njih dvojica jedan prama drugomu kao što i prije. Krčelić smatra još uvijek Thauzija svojim zakletim protivnikom, a tomu za dokaz navodi opet nešto i iz ove dobe. G. 1762 umre sriemski biskup Nikola Josip Jivović, rodom Dubrovčanin, a njegovom smrću izpražnjenu biskupiju podieli kraljica na preporuku ugarskoga primasa Franje Barkoczi-a zagrebačkomu kanoniku Ivanu Pakšiju, koji je zatim bio 17. travnja 1763 biskupom posvećen. Krčelić odpravi Pakšiju čestitku u Beč i podjedno ga zamoli, da sklone biskupa Thauzija, koji je tada takodjer u Beču boravio, da njemu, Krčeliću naime, podieli Pakšijevim odlazkom izpražnjeni arcidjakonat. Nu premda je za Krčelića svoju rieč uložio i savjetnik Pavao Festetić, to se ipak biskup nedade skloniti, da učini što se je željelo, dapače K. mu meće u usta strahovite blasfemije, koje da je tim povodom izrekao i koje bi pokazivale upravo sotonsku zlobu, da su bile zbilja izuštene (str. 558. 573). — Premda je biskup Thauzi bio bez ikakove dvojbe žestok protivnik Krčelićev,

to su ipak prijatelji i štovatelji Krčelićevi još uvijek nadu gojili, da bi on mogao pomoćju svojih zaštitnika doći do većega kakova crkvenoga dostojanstva. Njim se je činilo, da je za to došla prilika, kada je umro dne 2. prosinca 1763 senjski biskup barun Wolfgang Gjiuro Čolić de Lewensperg; nu K. veli, da nije hotio ni moliti za izpražnjenu senjsku biskupiju, jer da je unapried već znao, da će vlada za to biti, da Senjani dobiju kao biskupa čovjeka monaha, da se pokaže, neće li s takovim biskupom biti u većem skladu nego što su bili s Čolićem i s njegovimi predšastnici, Nikolom Pohmajevićem i Benzonijem. Izpražnjenu senjsku biskupiju dobije zbilja barnabita Pio Manzador, za koga se K. nije uztručavao primietiti, da je „vir praeclarus et cujus conciones typo sunt expositae“, one valjda propoviedi, što ih je držao u Beču u crkvi sv. Mihalja (str. 598. 43. 507. 591).

Krčelićev udes ostaje tečajem ovoga vremena i u tom nepromienjen, što je još uvijek bilo toliko ljudi, koji su ga potvarali, da služi znanjem svojim i svojim perom ljudem, koji bi rado po njihovu mnienju promienili ustav njegove domovine i njezinu slobodu i državopravni joj položaj. Sada ga dapače u tom još življe napadaju nego li prije. Buduć da su ti na Krčelića ponovljeni napadaji u savezu s poviešću ugarskoga sabora g. 1764, te buduć da K. sâm povodom toga sabora i njegovih diela više toga izriče, počem ga i mi možemo poblize upoznati s one strane, s koje su ga osvajali njegovi protivnici: zato ću ja ovdje na kratko pobilježiti Krčelićevo poviedanje u tih stvarih.

Spomenuvši K., kako je kraljica Marija Terezija sazvala ugarski sabor u Požun na 17. lipnja 1764, nezaboravlja primietiti: da su se raznosili glasovi, da će se na tom saboru dokinuti povlastice i temeljni zakoni Ugarske („quod universae Hungarorum praerogativae fundamentalesque leges hac dieta abrogandae dicerentur“), te da će zato biti oko Požuna namješteno do 40.000 uredne vojske. Pošto je to tako spomenuo sasvim naprosto i bez ijedne rieči na obranu kraljice i njezinih namiera, pripovieda zatim o tom, kako je kraljica bila k sebi u Beč prizvala najviše dostojanstvenike iz Ugarske i iz Hrvatske, da se s njimi sdogovorno ustanove kraljevski predlozi za nastajući sabor i podjedno nadje način, kako da se tim predlogom osjegura povoljan uspjeh. Poznato je, da je kraljica bila odlučila zahtievati, da joj se na saboru dozvoli veći porez i da se uredi plemićki ustanak iliti insurekcija. Da se to jedno i drugo postigne, takov je bio, veli K., u tom postupak medju kraljićinimi

doglavnici ugovoren, da Ugrom, nevještini u stvarih političkih, nije ino preostajalo, nego da čine što se od njih ište („Subtilis sane cogitatio ad capiendos Hungaros, in rebus politicis adhuc rudes“). K tomu počašuje K. kraljičine savjetnike ovimi rieči: „Credunt sperantque mancipia aulae, suas sperantes fortunas Hungaros sponte quaevis assumpturos onera“ (str. 600). Nu on ima toga još i više. Dok je još ona konferencija u Beču radila, dodje ovamo u Hrvatsku zapovied gjeneralu Draškoviću, da se sastavi mješovito povjerenstvo, koje će izpitati davne razmirice medju varaždinskim gjeneralatom s jedne strane, te križevačkom i virovitičkom županijom s druge. Povjerenstvo se, veli, sastavi, te počine nešto raditi; „demum vetus a Ferdinandi I. epocha similium commissionum, occasione dietarum hungaricarum semper intercessarum, erupit maschera ex submissis Vienna instructionibus“, koje su instrukcije, veli, tako bile udešene, da se u potaknutoj stvari ništa odlučna nije moglo učiniti, te da je celo to povjerenstvo samo zato bilo imenovano, da se uzmogne reći sabornikom u Požunu, da vlada radi oko izravnjanja spomenutih razmirica (str. 602).

Pristupljujući k tomu, da pripovieda o samom saboru u Požunu, te kazujuć, kako je onamo došla kraljica Marija Terezija sa svojom presjajnom pratnjom, bilježi ovu osebitost. Kada je, veli, kraljica uzlazila u svoj kraljevski grad, „plebs pro: Vivat Maria Theresia! clamabat: Vivat Franciscus Nadasd, banus Croatiae!“ što da je bilo banu veoma nepovoljno, te se je mislilo, da je poteklo od njegovih neprijatelja. (str. 609).

Komu je iole poznata poviest ugarskoga sabora, o kojem ovdje govorimo, zna takodjer za djelo već prije spomenutoga Adama Franje Kollara, komu je naslov: *De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa Sacra apostolicorum regum Hungariae*, te koje je izašlo upravo u oči samoga sabora, a napisano je bilo i u sviet dano s tom bezdvojbenom tendencijom, da se postupak kraljice Marije Terezije, njezine namjere i zahtjevi joj, u kraljevskih predlozih izraženi, znanstveno obrazlože i opravdaju. Tu se udara na plemstvo i na povlastice mu, po kojih je prosto od svih javnih tereta, te se zahtieva u ime vječne pravde, da i plemstvo poreze plaća i da se plemićki ustanak pravednije uredi. Uđara se tu i na Verböcöc Tripartitum, a glede dobara crkvenih uči se, da je kruna njihovom vlastnicom. — Krčelić, komu je Kollar „vir ab eruditione clarus et decus Hungariae“ (str. 670), ovako se izjavljuje o toj knjizi: „Liber iste omnino singularis et eruditionis majoris ac

moderna ferunt studia, praecipue ob cap. 13., quo regias diaetales propositiones demonstrare conabatur auctor“ (str. 609). Nu osim tih rieči imamo još drugi mnogo jači dokaz, da je K. povladjivao tendenciju Kollarovu i da je odobravao doniekle barem načela, u Kollarovoj knjizi izrečena i zastupana. On je naime napisao razpravu: *Dissertatio de Tripartito seu de opere Verböczii*, u kojoj isto onako kao što i Kollar udara na Verböcza. Tu je svoju razpravu napisao bez dvojbe u dogovoru s Kollarom i s tom namjerom, da Kollaru u pomoć priteče proti protivnikom mu, koji su se bili na-nj obo-rili, te je zato želio, da se razprava našampa, ali ipak tako, da svietu ostane tajno ime njezina pisca, „ne odium confletur auctori“. ³¹ Varao bi se međjutim, tko bi zaključio iz svega toga, što je K. činio, da je on pristajao uz sve nazore i uza sva načela, što ih Kollar u svojoj spomenutoj knjizi postavlja i brani; jer nam on sâm pripovieda, da je našao u Kollarovoj knjizi takovih stvari, kojih nije mogao mirno uzeti, nego je upravo proti njim i sâm pisao. Evo kako o tom kazuje u svojoj barbarskoj latinštini, kojoj više puta nemožeš pravo ni smisla uhvatiti: *Scripti ego etiam adversus Kollarium, sed nequaquam de singulis, at pure causam ponendo, cur et quomodo principes de rebus ecclesiasticis mere disciplinae leges ferant, adeoque legislativa potestate gaudere ecclesiam, dum Kollarius istud suo opere enervare niteretur*“. Krčelić veli tu, ako ga pravo razumijem: da vladar može davati odredbe u poslovih tičućih se discipline crkvene; zakone pako za sav ostali svoj život crkva si sama daje. U tom vidi K. veliku načelnu razliku medju naukom svojom i naukom Kollarovom, te premda u ostalom u mnogih stvarih rado sledi svoje uzore i učitelje, neće ipak da državnoj vlasti za volju onako zadere u položaj crkve u društvu, kako su oni činili. Nu ja se nemogu pri tom dulje zaustavljati; to će učiniti s većom korišću, tko dobije u ruke dotičnu razpravu Krčelićevu, a to će biti valjda ona razprava, koju K. spominje pred *Annuami* medju svojim rukopisnima djeli s ovim naslovom: *De duarum sublimium potestatum fundamento et concordia*. ³² — Krčelić nepripovieda međjutim samo o svojem odnošaju prama navedenom Kollarovu djelu, nego kazuje i o tom, kako je ono bilo primljeno u Ugarskoj. Da se dusi primire, zabrani kraljica spis Kollarov od-pisom svojim od 19. kolovoza, ³³ a K. k tomu primjećuje: „*Gallia, Belgium, Germania, approbavere opus, Italia et cumprimis Roma istud non solum damnare, at igni sacravere*“. U svojih interesih povriedjeni stališi dadoše sastaviti obširniji spis, u kojem su se

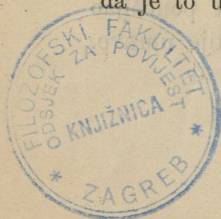
pobijale mnoge točke iz Kollarova djela, a Kollar proti tomu opet napisao svoju apologiju³⁴ (str. 609). Glede svega toga neumije nam K. u ostalom ništa nepoznata kazati; ali je tim zanimivije njegovo kazivanje o daljem spisu, kojemu je postanak bio u savezu s namjerami vlade i njihovim opravdanjem u Kollarovu djelu. Proti Kollaru, koji je tako žestoko bio navalio na plemićke povlastice, napisao naime neki bezimenović spis pod naslovom: *Vexatio dat intellectum*, u kojem se one povlastice isto onako vatreno brane, kao što ih je Kollar napadao, te se otvoreno i izrično uči, da je po ugarskom ustavu veličanstvo podijeljeno medju kralja i stališe. Krčelić je glavnu tendenciju toga spisa tako shvatio, da se je njim hotjelo dokazati: „*Reges nostros vere nec dominos esse, esse autem dominum quemvis nobilem. On ide tako daleko u svojem smionstvu, te se usudjuje reći, da je taj vladi toli nepovoljni spis izašao iz kuće primasa Barkoczia. Dalje veli, da su se svi učeniji ljudi morali prisegom oprati od sumnje, da nisu pisali toga spisa, i to da je morao učiniti od našinaca protonotar Nikola Škrlec. Nakon svršena sabora, veli, dala je vlada opetovano spomenuti spis spaliti. Napokon, premda i sâm priznaje, da je ime pisca ovoga spisa ostalo sakriveno, usudjuje se ipak izreći, da najviše sumnje pada na sriemskoga biskupa Ivana Pakšija; a za to mu je ponajglavnijim razlogom ono mjesto u spisu, gdje se napominje njegovo, t. j. Krčelićevo i zatim Vitezovićevo ime, što da nije moglo onamo doći nego od kojega izmedju Hrvata. Naposljed ipak veli: „interim certo istud affirmare nequeo, cum auctor latuerit“, a njegovu sumnju nekako pobija i Kalafatić, brojeći biskupa Pakšija medju one domaće dostojanstvenike, koji su Krčeliću bili prijazni. Nam medjutim do toga toliko nestoji, koliko nas mora zanimati ono mjesto u spisu, gdje se napominje Krčelićevo ime. To pako biva evo u ovom savezu. Razlažući pisac, što se sve činiti imade, da se ugarski ustav dovoljno osjigura proti pokusom promjene kakove, navodi kao sredstvo u tu svrhu služeće i ovo: „*Huc pertinet reincorporatio bannatus Tömösiensis, et provida cura videndum, ne qui indirecti passus fiant ad Croatiam non Hungariae, sed Austriae reddendam obnoxiam: quod argumentum elucubrandum jam sub Leopoldo susceperat Ritterus, decreto regio etiam ad archivum zagrabiense, sicut nuper Kollar ad camerale posoniense, ingressus; conatus illius mors interceptit, in hac tamen quasvis veteres chartas imperite protrahendi pruregine haud scio an non Ritteriana ova Kerchelevich supponat Rotario ad excludendum. Consiliariis, rerum nostrarum**

invidis, bene notum est illud: Divide et vinces“ (str. 610). Krčelić, koji je valjda dobro razumio svoga suvremenika, ovako tumači one na-nj se protežuće rieči: „ . . . quod nempe imperite quasvis chartas edat (scil. K.) et det Kollario edendas, nihilque fieri Viennae a consiliariis, rebus hungaricis invidis, nisi me auctore“. Zato su, veli, raznieli glas, da je Kollar pod prisegom izrekao, da ono gori označeno njegovo djelo nije njegovo, nego da je pravo govoreć Krčelićevo. Odatle, veli, tolika mržnja proti meni i u kaptolu i po cijeloj Hrvatskoj i Ugarskoj. Mi Krčeliću u tom možemo lahko vjerovati, gdje znamo, da su već i prije na njega tolike sumnje padale, da voli tuđini nego svomu; isto tako možemo doniekle za pravo dati i njegovu hvalitelju Kalafatiću, koji sve to sumnjičenje svadja na predsude i na glupost mnogih između Krčelićevih suvremenika, kojim je već samo preiskavanje starih pisama i štampanje ravno bilo izdajstvu.

Da je Krčelića boljelo, što ga napadaju tolikimi sumnjami i osvadami, te da se je zato gledao opravdati pred svojimi suvremenici, to se znade već iz njegovih štampanih diela.³⁵ Kao što se je pako on sâm branio, brane ga i prijatelji njegovi, koji su ga poblize poznavali, naročito od one osvade, kan da je o tom radio, da se Hrvatska odtrgne od ugarske krune. Vele je znamenito, što u tom pogledu piše Krčelićev štovatelj Jure Popović u pismu na-nj upravljenu iz Beča 29. ožujka god. 1763: „ . . . Ritterianam vero crism, ab iis non intellectam, quorum interest maxime, vehementer doleo. Ego vero protestabar, R. D. V. unquam sibi in animum induxisse de avellendo regno Croatiae caeterorumque ab Hungaria meditari, vel inde minus, quod contra Bedekovichium (si cum illo calamo conserendum, jure enim fortis imbellem leo despicit canem), de cujus Solo Hieronymi erat mihi sermo cum Kollario, Sclavoniam Hungariae haud multo tardius atque regni nomen eruditissime probat additam.“³⁶ Tko pozna štampana djela Krčelićeva, odmah će vidjeti, da je Popović dobro poznao misli svoga starijega prijatelja. Nu kao što u tiskanih Krčelićevih djelih neima ništa takova, što bi moglo biti kakovom podkrepom prije spomenute osvade, tako nepružaju niti Annuae za to nikakove podloge, osim da bi se komu vidjelo, da ovamo treba uzeti one Krčelićeve osnove o uredjenju Hrvatske, što no ih je bio izradio, kao što smo našli na drugom mjestu, na Kollerov poziv. Nu po mojem mnienju može se na temelju tih osnova samo toliko dokazati, da je K. zbilja pomišljao na načine, kako bi se Hrvatska zadobavila bolje i čestitije uprave.

Što je u tom pogledu svjetovao, uzimam da je poteklo iz njegova uvjerenja; ali dopuštam ipak, da je mogućnikom za volju bio pripravan i takova što učiniti, što sâm pred svojim sudom nije posve odobravao. Iz spomenutih njegovih osnova nemože se pako nikako izvesti, da je svjetovao, da se Hrvatska mora odcjepiti od ugarske krune, — dapače on sâm upravo tim pobija izvedivost jedne od svojih osnova, što bi mogla biti zazorna Ugrom i kr. ugarskoj dvorskoj kancelariji.

U svojih se Annuah dakle K. glede ovdje razpravljane stvari onakov kaže, kakova ga znamo iz tiskanih njegovih diela. Nu pogledom na to, kako on u obće shvaća i predstavlja odnošaje hrvatske kraljevine prama Ugarskoj, ipak se Annuae u nečem razlikuju od ostalih poznatih njegovih diela. Dočim naime u tih djelih, kao što je svakomu znano, ugarskim nazorom za volju i proti historičkoj istini griješi: iztiče u Annuah na nekoliko miesta svoje hrvatsko stanovište i gorljivo ga zastupa. Već sam prije naveo jedno ovamo iduće mjesto iz Annua, onom prilikom naime, kada sam govorio o razpravah, što ih je K. pisao za bana Nadažda. Još više smisla za pravo i za interes svoje domovine kaže K. onom prilikom, kada pripovieda o konačnom uređenju odnošajâ posestrimi Hrvatskoj povraćene Slavonije. Nemože nikako prežaliti, što je Slavonija u poreznih stvarih podvrgnuta saboru ugarskomu i ugarskomu namjestničkomu vieću, i što je imala slati na ugarski sabor svoje posebne poslanike. Koreći one od Hrvata, za koje misli da su tomu bili krivi, veli: „... Quamvis fati comitatus (scil. Slavoniae) occasione restitutionis et erectionis sui bano et regno fuissent subiecti et pro corpore Croatiae agniti et bani Sclavoniae titulum explentes, facto praedictorum (scil. Naišić, Bužan) ... a regno et bano sunt avulsi, ut per articulum in diaeta 1751. Hungariae instar particulares suos ablegatos ad diaetas mittant, praebuerintque occasionem, ut similiter Croatiae comitatus fato locumtenentia consilio subiiciantur et banus sit aliquando purus baronis regni titulus“ (str. 13. 109. 124. 168. 365. 368). Isto ga je tako vriedjalo, što su članci ugar. sabora g. 1751 na hrvatskom saboru bili samo pročitani i naprosto primljeni „sine examine vel talium (scil. articulorum) interpretatione, ut olim observabatur“ (str. 169/3). Kada je g. 1765 Požega dobila povlastice kr. slobodnoga grada, te je zato propisana statucija bila obavljena od pečujškoga kaptola, sa žalošću primjećuje k tomu K., da je to učinjeno „haud sine capitulorum Sclavoniae et regni prae-

judicio desumendoque aliquando hinc etiam argumento, partes illas ad Hungariam pertinere“ (str. 647).

Medjutim kao što bismo si morali s obzirom na upravo navedene pojedinosti iz Annuja povoljniji sud o Krčeliću stvoriti, tako nam na drugoj strani opet on sam i u istom tom svojem rukopisnom djelu pruža više toga, čim se oni po njega prijazniji utisci paralizuju. Da se izvine, što no velimo, iz škripca, u koji su ga drugi stisli, ili da nadje način, kako bi pružio nekome zaiskanu pomoć, zaboravit će on na ono, kako je malo prije mislio i govorio ob odnošaju svoje domovine prama Ugarskoj, te će posve protivno govoriti. Kada se je n. pr. o tom radilo, da se na primorskih stranah stvori Vinodolska županija, rodila se je u njem sumnja, kako smo to već drugdje našli, da se pod tom izlikom netraži ino, nego da one strane budu otrgnute od krune, a dobro je znao, da „partes illae de regni Croatiae corpore adeoque sacrae coronae regni Hungariae essent“: da se pako nesbude ono, česa se je bojao, nezna boljega sredstva, nego to da bude do budućega ugarskoga sabora odloženo riešenje pitanja: da li bi prizivi iz zamišljene županije išli na banski stol ili kamo drugamo (str. 524). — Dugo su se grofovi Auerspergi pravdali sa Samoborci poradi povlastica, na koje su se ovi potonji pozivali. Napokon bude u tom i K. od grofova za mnjenje upitan: a on im je dao takov savjet, kojim pokazuje isto tako malo smisla za pravo svoje zemlje, kao što i budne pravne sviesti; svjetovao je naime grofovom, premda je iz predloženih si spisa razabrao „pro oppido stare justitiae praesumptionem“, da svoju pravdu dovedu pred ugarski sabor, jer veli, kako je poznato, magnati nisu prijatelji slobostinam trgovišta, te bi tako mogao biti ondje i ovaj slučaj povoljno po Auersperga riešen (str. 377).³⁷ Budi još jedno navedeno, što je takodjer vele značajno. Na hrvatskom je saboru zastupnik pavlinskoga reda sjedio pred zastupnikom čazmanskoga kaptola; pak buduć da su se Čazmanci digli, da njihovu zastupniku bude dana prednost, zato se s toga izlegne razpra, koja je dulje vremena trajala. Napokon napiše K. g. 1765 razpravu, u kojoj je dokazivao, da Čazmance ide prednost pred Pavlini. Pošto je, kao što veli, u uvodu te svoje razprave dokazao „haud esse frivolum quaestionem, sed divini eam esse juris et cunctarum gentium“, te pošto je toga toliko naveo, da dokaže prednost Čazmanaca, — zbog koga razloga valjda i veli za tu svoju radnju, da je „plena eruditionibus“ —, pobija napokon i usus, koji je bio Pavlinom u prilog, jer je njihov zastupnik, kao što vidjesmo, na na-

šem saboru sjedio pred zastupnikom čazmanskoga kaptola. Taj usus jest mu abusus, i to zato, jer na ugarskoj dieti drugi usus vlada, po kojem čazmanski zastupnik sjedi pred pavlinskim, te pred tim običajem onaj prvi gubi po Krčelićevu mnienju svu svoju kriepest: („Quare, cum usus ille, qui in diaeta (scil. Hungariae) esset, sit potior, ut leges cummunes quibusvis privatis statutis, quae ipso jure nulla sunt, quando adversus leges communes sunt“ str. 643).³⁸

Ako sve to, što je rečeno, u jedno saberemo, priznati nam je, da je mogao biti i pravedniji i razboritiji Krčelićev suvremenik u smetnju doveden, kada je tražio, da si stvori pravo mnienje o političkom značaju Krčelićevu i o njegovih težnjah, tim lašnje je pako zlovoljnik ili glupak nalazio povodâ za razne svoje sumnje i osvade.

U dobu požunskoga sabora od g. 1764 valja nam uvrstiti postanak još jednoga spisa Krčelićeva, koji je u rukopisu sačuvan, a govori o staroj poviesti pečujске biskupije. Krčelić navadja to svoje djelo medju svojim rukopisi pod naslovom: *Notitiae Ecclesiae Quinque-Ecclesiensis*; ono je poznato i Kalafatiću, te ga on uvršćuje medju one Krčelićeve književne radnje, koje su postale nakon g. 1770; nu poznati nam rukopisi toga spisa imadu na naslovu godinu 1764.³⁹

IX. Kadno se je ono K. povodom izpražnjene prepoziture zagrebačke zagrizao bio sa svojim drugovi u kaptolu, palo je u žestokih prepirkah više rieči, koje bi bile mogle ozvololjiti Krčelića i na to ga dovesti, da kaptolu uzkrati svaku dalju pomoć. Nu premda je onom prilikom medju inim bilo rečeno, da kaptolu ništa nije opasnijega od jurista, koji da su i kraljevinu podkopali i kaptolu toliko štete nanieli, te se je zato zabranilo našim mladićem u bolognskom kolegiju, da nesmiju prava učiti (str. 291): to se je ipak K., koga su takodjer medju te toli opasne juriste brojili, tečajem svega svoga života pera laćao, da pomoćju svoga historičkoga i pravoslovnoga znanja zastupa i brani prava i povlastice kaptola, — premda po mojem mnienju to nije činio toliko kaptolu za volju, koliko za volju svojim nazorom i svojemu osvjedočenju. Zato, kao što smo već prije više toga našli, što je učinio i napisao u interesu zagreb. kaptola, tako nam je i ovdje opet ubilježiti razpravu te naravi, koju je napisao g. 1765 pod naslovom: *Motiva, demonstrantia judicatum capituli et ecclesiae penes eandem relinquendum*, te kojoj je bio povod tim dan, što je zagrebačka županija za tim

išla, da se bez obzira na povlastice, što ih je kaptol zagrebački tečajem vremena dobivao, inako uredi sudnost nada podložnici njegovimi (str. 611. 618).⁴⁰

Tim povodom nameće mi se sama sobom ova obćenita i za Krčelića dosta značajna primjetba. Svakomu je znano već iz tiskanih Krčelićevih diela, da on nipošto nije štedio ljudi svoga stališa, nego da ih je dapače bez ikakova obzira i upravo strastveno napadao. Da to isto čini i u svojih *Annua*, za to smo imali već više dokaza, a povrh onoga, što smo naveli, ima toga još i više (osobito str. 583). Nu pri svem tom kada dodje do opreke kakove medju stališi i njihovimi interesi, stavit će se K. na stranu ljudi svoga stališa i učinit će se braniteljem njihova stanovišta i interesa. Ima doduše nekoliko miesta u *Annua*, za koja bi se reklo da pobijaju moje shvaćanje (osobito s. 367. 368); nu ona nemogu imati te sile naprama onomu, što je K. u istinu činio. Odatle izvodim ja, da su Krčelića krivo prosudjivali oni medju njegovimi suvremenici, koji su ga biedili, da je neprijatelj duhovničkoga stališa kao takova. I mi se moramo čuvati, da nas u tu bludnju nezavedu oni malo prije spomenuti Krčelićevi napadaji na duhovništvo, ili pako ono njegovo nepouzdanje, koje je naprama duhovnikom više puta izjavio, pak još i pod konac svoga života, kada je, kao što ćemo poslje vidjeti, odredbe činio o svojoj knjižnici. On kori djela pojedinih ljudi duhovničkoga stališa, koja mu se čine kriva; kudi dapače mnogo toga na duhovnicih, svojih zemljacih, u obće, — a kako je bio razdražen zbog krivda, koje su mu činili pojedinci, i ozlovoljen zbog zaprieka, koje su mu mnogi na put stavljali ili zloradice, ili pako zbog predsuda i krivih nazora svojih, trpka mu je mnogo puta rieč, kada će progovoriti o duhovnicih, a još ljuća, kada spomene redovnike oliti monahe: nu uza sve to nemože se reći o njem, da je neprijatelj stališa kao takova.

Još je manje osnovana potvora onih Krčelićevih suvremenika, koji su ga biedili, da je „novator atque haereticus“, te su tim načinom hotjeli opravdati svoj postupak proti njemu i proti njegovu radu.

Njegove štampane knjige kažu, kako je tu potvoru odbio; a i u *Annua* ima više toga, čim se jasno dokazuje, da se on u ničem nije htio odaljiti od nauke crkve svoje. Rado se inače klanjajući duhu vremena svoga i pravcem njegovim, stavi se odmah na odpor, čim se dirne u vjeru i nabožnost. Kako li tužno vapije, pripoviedajući, kako su krajiški vojnički častnici nakon završena sedmoga dišnjega boja množinu knjiga u zemlju unieli, kojimi se je ono

podkapalo, što je njemu toli vriedno, toli sveto („Eheu! quas doctrinas plures ipsorum attulerunt taliumque facti sunt apostoli apud rudes foeminasque: uti mortalem esse animam, res sacras omnes ac religionem ipsam commenta pura esse aliaque nefanda, — quin plurimi se atheos jactabant, liberos murarios alii, paucissimi christianos“ str. 583).

Nu umnji čovjek budući znade on, što je po nauci crkve, kojoj je bio članom, jedno i nepromjenljivo, a što se u životu crkve mienja i razvija. Na koliko je taj razvitak moguć, želi mu on, da sve na bolje ide. Evo tomu barem jednoga dokaza. Buduć da se je papa Benedikt XIV. odlikovao na korist crkve smjerajućimi težnjami, uznosi ga K. velikom hvalom, te veli o njem: „Ipsse Benedictus, si per cardinales illi licuisset, multa reformavisset, ut Breviarium aliaque tanta“ (str. 477). Za takove poboljšice, navlastito pako za dobro podučavanje budućih duhovnika i za uzoran život ljudi stališa duhovničkoga, progovorio je i K. na više miesta toplo i oduševljeno.

Motreći Krčelića sa strane vierske i crkvene, još ću točnije označiti njegovu u toj stvari stanovište, ako pokažem, kakovi su mu bili nazori glede onoga diela našega naroda, koji je sledio nauku crkve iztočne. To se pako dade obaviti u malo rieči, jer se iz svega pisanja Krčelićeva jasno razabire, da on u tom obziru nije bio u bolji ni gorji od ostalih svojih suvremenika. On se neumije ni toliko podići nada svoje suvremenike, da bi se bio barem oprostio onih predsuda, koje su obćenito vladale proti našim suplemenikom, sledbenikom crkve iztočne: kao što je to naročito dokazao na onom mjestu u svojih Annuah, gdje govori o davnom uredjenju Krajine, te tim povodom ovo primjećuje o Krajišnicih: „Isti in praesidiis vigiliis non obibant, cum haec ipsis fidere tanquam schismaticis et instabilibus securum non videretur“ (str. 75) Po tom se već dade suditi, da K. nije bio prijatelj onim povlasticam, što su ih pravoslavni dobili od prijašnjih kraljeva, a niti onim odredbam kraljice Marije Terezije, kojimi su se uređivali u dobro shvaćenom interesu države same odnošaji sledbenika iztočne crkve. Zato mu je takodjer zazoran svatko, za koga je mislio da prija ljudem te crkve, a nasuprot odobrava i povladjuje sve, što je na to smieralo, da se što većma put utre tako zvanom uniji, o kojoj se je tada radilo na više strana i različitim načinom. Kao što na jednoj strani bilježi, da se je princip Sachsen-Hildburgshausen odrekao g. 1749 svoga zvanja u Krajini „summis Croatiae votis et jubillo, quod sub eodem

principe schismaticorum res, fortunae, religio promotae in altum fuissent“ (str. 26), tako na drugoj veliku hvalu izriče onim, koji su revno podupirali posao unije u Žumberku, u gjeneralatu varaždinskom i osobito oko Marče, kao što su to činili gjenerali Scherzer i Petazzi (str. 100, 180, 190), — osobito pako s toga nastojanja hvali kancelara, grofa Leopolda Nadažda, koji je bio zasnovao osnovu, sljedbenikom crkve iztočne u istinu vele opasnu koju K. ipak smatra kao „cogitationem, dignam viro tanto“ (str. 480). Naprama tomu zaslužuje K. našu hvalu za ono, što je napisao u svojem spisu: De archidiaconi officio (str. 19) o načinu, kako bi se imalo postupati s onimi, koje želi vidjeti u uniji. A calumniis, veli, contemptu, cavillationibus abstinendum. Charitas, modestia, amor, potiora sunt unionis vincula, quam impetus atque fulmina.

X. Čim se više približavamo koncu Annua, tim manje nalazimo u njih bilježaka, u kojih bi nam se prikazivale zgrade Krčelićeva života, ili pako rad njegov, koji se nikada nije prekidao, ili nazori mu, kojimi bismo si imali popuniti sliku, što si ju o njem stvaramo.

One godine, koje je prestao bilježiti zgrade svoga vremena, godine naime 1767, spominje K. smrt vicebana Ivana Bužana i svoj hrvatski govor, koji je izgovorio pokojniku na pohvalu, kada su ga 7. travnja rečene godine sahranili u crkvi duvna reda sv. Klare (str. 671). U tom svojem govoru, koji je bio i naštampan, ⁴¹ prikaza pokojnika, o kojem je u svojih Annua mnogu oštru i nepovoljnu izrekao, kao „najvrednešu stalnosti peldu“.

K. toj istoj godini, o kojoj je u ostalom samo dvie strane napisao, ubilježi velevažnu zgradu, koja u nju pada, uvedenje naime kralj. namjestničkoga vieća za kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju, — a to učini takovim načinom, da možemo posve jasno razabrati, kako je shvaćao tu uredbu kraljice Marije Terezije i kako je o njoj sudio. Poznato je, da su stališi naše kraljevine veoma zazirali od velike promjene, koja se je imala izvesti u javnoj upravi uvedenjem malo prije spomenute najviše u zemlji oblasti, i to tim više, što kraljica nije tražila, da unapried dobije njihovo privoljenje za svoj naum. Odatle potekoše njihove sumnje i velika bojazan, da bi se tim putem mogao bitno promieniti državopravni položaj njihove domovine i da će se okrnjiti njihove od otaca nasliedjene povlastice. Tako je isto i Krčeliću najviše to zazorno, što je Marija Terezija bez sudjelovanja stališa i samovlastno uvela toliku promjenu u vladanju svoje hrvatske kraljevine

(„... introductum incoatumque est consilium regium . . . in seipsis statibus et ordinibus, eiusdemque consilii instructione nec cum statibus concertata nec communicata“); a da niti uvedenje samo namjestničkoga vieća nije smatrao za svoju domovinu probitačnim i da u tom nije nazrieo nikakova napredka u razvitku njezinih javnih odnošaja, to pokaza najbolje ovimi svojimi riečmi, kojima završuje pripoviedanje svoje o toj stvari: „Atque hac ratione mutata est vetus Sclavoniae gubernatio. Banus ad praesidis munus et officium corrui“ (str. 672). Da sam u toj stvari pravo razumio Krčelića, za to nalazim dalji dokaz i u tom, što on niti u svojim štampanih Noticijah neizriče povoljna mienja o namjestničkom vieću; pače niti u istoj dedikaciji toga djela, u kojoj uznosi slavu Marije Terezije, neumije ništa inoga reći na pohvalu njom uvedena vieća, nego da se je po tom put otvorio plemićem, da mogu zasluzbu naći, ako budu za to voljni i sposobni ⁴².

Tu nas ostavljaju Annuae, kojih sam red sledio tražeći podatke za život Krčelićev i za djelovanje njegovo. Ja međjutim nekanim s tim posve završiti ovu svoju razpravu, nego ću u daljem nastavku još u kratko pomoću ponajviše samih Annua popuniti risanje slike Krčelićeve takovimi podatci i primjetbami, kojih nisam mogao prema svojoj osnovi drugdje smjestiti; zatim ću na temelju drugih izvora zabilježiti još neke Krčelićeve zgone i popuniti spisak njegovih većih i manjih književnih radnja.

Ništa se toli jasno nepokazuje u svem životu Krčelićevu, kao što marljivost njegova i revno nastojanje oko znanosti, koju je bio na toliko obljubio, da ga nije mogla od rada odvraćati niti češća mu boležljivost, spominjana toli u Annuah, koli osobito kod Kalafatića, koji govori naročito o njegovih „acutissimis ex pede doloribus“. Osobito se neumoran kaže K. u iziskivanju i sabiranju gradiva za svoja historička djela, s kojima je namjeravao pred sviet stupiti. Odatle poteče imenito njegova brižljivost za sjegurnije smještenje i bolje uredjenje arkiva zemaljskoga (str. 368, 542, 603); odatle obćenje njegovo s mnogimi znatnimi suvremenici u dalekih takodjer zemljah, kojih više i sâm po imenu spominje, dočim druge opet Kalafatić naročito iztiče, kao Farlata, Schwartz, Cornida, Frölicha.

Dokle je uspio tim i takovim radom svojim, i kako se je visoko umio u znanosti uznieti, za to su najboljim svjedokom sama djela njegova. I Annuae su nam u tom pogledu već dosada dobro poslužile, a na ovom mjestu neka budu dodane iz njih još neke po-

jedinosti, koje će nam još točnije označiti neke Krčelićeve nazore i stanovišta.

Godine 1751 padnu u okolišu Hrašćine dva velika meteorita. Neobični taj pojav svakojako se je u narodu i među nenaobraženimi tumačio; nu K. je glede njega toliko barem znao, da je „res haec nullum portentum, sed omnino naturalis“ (str. 163) ⁴³. Tako tu govoreći neusudjuje se izreći nikakova svoga mnijenja, kada ka godini 1765 pripovieda, kako se je po Zagrebu govorilo, da se je kći Aleksandra Jelačića, od nekoliko godina mrtva, noćju u kući roditelja svoga pojavljivala. Pripoviesti svojoj o tom dao je napis: „Praetensa apparitio animae purgatorii“, a završuje ju riečmi: „Haec, ut acta sunt, descripsi. Soli Deo horum patet cognitio“ (str. 638). Na drugom pako mjestu o vampyrih iliti vukodlacih govoreći, te pozivajući se na jedan pripoviedani si slučaj, nepokazuje baš ničim, da nevjeruje u te ljudsku krv sisajuće utvaré narodnoga praznovierja (str. 665). Praznovierju je naroda inače K. velik protivnik, te ga i sâm pobija i druge pobudjuje, da to isto čine, kao što za to ima liepih dokaza u njegovu spisu: *De Archidiaconi Officio*, gdje u savezu s tim veli: *Proinde reducendus est Christianus populus* (misli narod svoga — čazmanskoga arkiđjakonata) a *superstitionibus atque ignorantia, quae apud cultas nationes omnes illum deturpat* (str. 22).

Za njegova života, a navlastito odkako je bila na priestol zasljal kraljica Marija Terezija, izvadjahu se tolike promjene u svih skoro granah javnoga života, u većoj dakako mjeri u onih onamo zemljah na zapadu, nego li u Ugarskoj i Hrvatskoj, premda je bilo i ovdje više toga učinjeno. Da je K. neke od reforma kraljićinih upravo s uzhitom pozdravljao, to smo već drugdje vidjeli, naročito pako onom prilikom, gdje smo se upoznavali s njegovimi nazori o školstvu; nu tako se isto jasno razabire iz njegovih diela, da niti njemu nije išlo u dušu sve, što je ista kraljica bila zasnovala i što su povladjivali njim inače veoma cijenjeni muževi. Jedne od odredaba njezinih nisu mu po volji, jer mu se čini, da su u istinu protivne pravu i slobodi njegove domovine budi već po sadržaju svojem, ili barem po načinu, kako su se uvadjale, a uz druge nemože prionuti svom svojom dušom samo zato, jer se niti on nije umio razkrstiti s nazori vieka svoga, koji su bili tako duboko uvrieženi.

On zna veoma žestoko pisati proti predsudam svojih suvremenika, jer u njih vidi zapreku svakoga napredka; ali zato ipak ne-

opaža, da dolazi u protuslovje sâm sa sobom, kada ide isto tolikom revnošću braniti povlastice plemićke, kao što to čini n. pr. onom prilikom, kada se je razpravljalo g. 1754 o naredbi Marije Terezije, određujućoj, da svatko mora plaćati neku pristojbu na cesti medju Karlovcem i Riekom (str. 206), ili kada hvali kanonika Volfganga Kukuljevića zato, što je g. 1749 „strenue i insigniter“ dokazivao, da biskupski predijalci imadu biti prosti od javnih daća (str. 46). — Isti ograničeni njegovi nazori, iz kojih su potekle te rieči, prieče ga, te nemože pravo i odlučno obljubiti ono nastojanje kraljice Marije Terezije, koje je za tim išlo, da se javni tereti pravednije podiele i da se shodnije uredi odnošaj medju vlastelom i podložnici. On veli doduše izrikom pogledom na naredbu kraljičinu, kojom se je g. 1756 zahtievalo, da naši stališi izrade stalan urbar: „Votis his regis nihil esse salutarius, ab exemplo aliarum etiam provinciarum, quae ad conservandos subditos accurata dominorum bonorumque singulorum ac omnium haberent protocolla, ut nulli abusu locus esse possit“ (str. 356); on zna, što je i što znači konskripcija, hvaleći bo djelovanje vicebana I. Raucha ovako govori: „Conscriptio ob tantorum lamenta de inaequalitate seu improportione medium fuit in omnibus regnis et provinciis usitatum Voluit ergo Rauchus, ut publico constant vires singulorum et publicum disponere valeat“ (str. 368); on zna, da narodu nisu same daće toliko teške, koliko ga boli, kada vidi, da su krivo podieljene: „Occasione conscriptionis 1754“, veli, „cui interfui, nemo lamentabatur de contributione, sed de proportione omnes“ (str. 167), te zato i grdi strašno one plemiće, koji su krivo radili u tom poslu, tako da na jednom mjestu te njihove nepravde upravo označuje kao uzrok bune u Moslavini (str. 167), — sve on to znade i liepo razumije, ali nas zato ipak ništa neovlašćuje, da ga pohvalimo, da je znatno pripomogao izvedenju malo prije spomenutih namiera kraljičinih, premda mu je za to bila opetovano prilika davana. Seljaka, na koga su umniji državnici tada toliko pomišljali, rado on požali, kao što i svakoga, tko nepravdu trpi, te žigoše žigom sramote progonitelja i tlačitelja; nu ako se podložnik digne, te dade povod haranju i pokolju, u kojem neznaš, gdje je veća divljač, da li na strani pobunjenih seljaka ili njihovih razjarenih gospodara, — u takovih zgodah vidi većma „mužku tvrdokornost i tolvajstvo“⁴⁴, nego što drugoga. Za one seljačke bune, što su bile g. 1755 toliko groza zemlji doniele, veli u jednom svojih spisa, da im „zroka pravdenoga ne znati“⁴⁵, ali u Annuah ipak kaže, da im nije

bila kriva „saevities dominorum“; pripominjajući pako bune, što su i kašnje sliedile stranom u Ugarskoj, stranom pako i u našoj domovini, zna koješta reći, samo mu se neda naći pravi liek za te opasne boli tadanjega društva.

Ograničenosti i jednostranosti njegovoj, koja nam se kaže u tih pojavih, tim se više čuditi moramo, što ga toliko puta nalazimo, gdje govori o dobrobiti narodnoj i uvjetih njezinih, te u tom pogledu kadikad takove nazore razvija, da im ni danas nemože biti prigovora. Nabrajajući zasluge bana Karla Baćana, hvali ga osobito, što je dao puteve praviti, nasipe dizati i brodive rieke čistiti, te k tomu pridaje nekoliko rieči, iz kojih se razabire, kako je liepo razumievao, što znače obćila za potrebe svagdanjega života, za promet i trgovinu: („Sed et viarum reparatio plus emolumenti quam oneris adfert, si non in alio, animalium conservatione, operarum diminutione, nam ubi annos ante aliquot vix semel coloni de die currum adducere potuerunt, nunc ter quaterve dietim possunt, ut taceam finem illum felicitatis publicae, commerciorum videlicet. Lamentabamur enim antea, omnia nos domi consumere oportere, et cum hoc ex viarum defectu evenisse observaretur, ad eliminandam e regno voracitatem et depraedicatam miseriam provide viarum publicarum reparatio fuit instituta“ str. 366). Želeći tako svaki napredak svojoj domovini, žali veoma Franju Kuševića, što nije mogao, krivnjom, kao što veli, bečkih silnih takmaca svoju tvornicu sukna kod sv. Žavera u Zagrebu uzdržati i razviti (str. 525); a gledajući kako se stvaraju razna društva za izvoz žitka i druge trgovine na jadransko more, primjećuje bolnim srcem, da samo njegova Hrvatska pri tom prazna ostaje („Una solaque fuit Croatia, quae provisione omni quoad sui necessitatem et conservatio nem careret“ str. 669). Od čovjeka, kojemu su se u glavi takove misli rojile, moglo bi se očekivati, da će mozgajući o tako ozbiljnih stvarih pristupnijim biti i onim, dakako smionijim, mislim, koje su se njegovo doba s raznih strana dosta razgovietno izjavljivale, a na to su smierale, da se postigne ono, za čim je i on čeznuo, — da se što ljepše razvije sila i snaga naroda i države.

Medju meni poznatimi Krčelićevimi djeli jedno je osobito, u kojem se je on na toliko uslobodio, da se je stavio u očit odpor proti nekim temeljnim i zamašnim nazorom velike većine svojih suvremenika, te je po tom pristao uza širitelje novih misli. To je njegova spomenuta Dissertatio de Tripartito. U toj svojoj razpravi udara on, kao što sam već drugdje rekao, na Verböcza i na njegov Tri-

partitum, a čini to ponajprije i poglavito zato, što se Tripartitum utvrđuje stega, po ustavu ugarskom vlasti kraljevskoj postavljena, po kojoj zakonom postaje samo ono, na što privoli kruna i državni stališi. To je Krčeliću majestatis divisio, iz koje po njegovu mnijenju nemogu poteći ine van štetne i pogubne posljedice za državni život. Jasno biva odatle, da je i on želio Mariju Tereziju riješiti onih spona, koje su joj se nalagale ustavom njezinih kraljevina Ugarske i Hrvatske, nebi li tako, ničim vezana nebudući u djelovanju svojem, što većma uspjela u reformatorskom svojem nastojanju. Buduć da je Tripartitum, — premda u ostalom ne on sâm —, tomu na putu stajao, i buduć da je K. znao, da je plemstvo viklo ono Verböczovo djelo smatrati kanoti izvor i temelj prava i slobodština svojih, zato nastoji K. u svaku ruku, kako bi taj nazor uništio, te po tom i ugled Tripartita podkopao i porušio. Pošto je u tu svrhu mnogo toga izveo, uzima redom razglabati sve ono, što bi prijatelj Verböcza mogao reći i navesti na obranu i preporuku njegovu, te zatim sve to načinom svojim pobija. Buduć da tu ima nekoliko upravo značajnih izjava Krčelićevih, zato ću pri tom za čas još popostati. Prijatelj će Tripartita reći, tako po prilici veli K., „divinus effecit Verböczius, ut personata majestas sit habeaturque ab Austriacis, realis ab Hungaris“; nu u tom pogledu upućuje K. na članke sabora od g. 1687 i 1723, kojimi se dokazuje, da su vladari iz austrijske kuće dobili i realem majestatem. Na drugu preporuku prijateljâ Verböcza i njegova Tripartita, u kojoj se veli, da Verböczu treba zahvaliti, što Ugri nemoraju poreza plaćati, odgovara K. obširnijim razlaganjem, u kojem se iztiču osobito ove točke: nobiles armalistae i unius sessionis nobiles moraju plaćati tako zvane taxae, svaki u svojoj županiji, tako da ostaju prosti od plaćanja samo veći i mogućniji plemići; plaćanje taxâ nesmatraju prijatelji Verböcza povredom plemstva, nu plemstvo bi se povriđilo po njihovu mnienju, da se plaća kontribucija: a to je ipak sve jedno, s tom samo razlikom, „quod contributio pro publico bono sit, taxatio autem pro privato“; ako koji veći plemić drugomu siromašnjemu ustupi nešto od svoga imanja, slobodno uzima od njega census, i to nesmatraju privrženici Tripartita nikakvom povredom plemstva, nu odmah bi našli takovu povredu, da kralj zaište od onoga, komu je podielio kakovo imanje, da od toga svake godine nešto plaća. Iz tih izreka valja nam izvesti, da je K. tada barem, kada je pisao svoju razpravu, uvidjao, da bi trebalo dotadanje privilegirane razrede podvrći javnim teretom. Budi dodano još jedno.

Krčelić veli: prijatelj će Verböcza reći, da je on već po tom služio veliku hvalu, što je učinio, da se Ugarskom nevlada poput inih austrijskih pokrajina. Na to pako napisu K. ove znamenite rieči. „Ad Austriacorum morem utinam regeremur! non esset tantorum allodium Hungaria et publicum bonum sic non promoveretur, ut umbra nomenque purum regni videatur. Certe in toto Verböcizio non comperies publicae felicitatis procurandae rationem“ Napokon zaključuje K. to svoje razlaganje ovom primjetbom: „Jure igitur Maria Theresia per Quadripartitum, vel de quo rumor erat, Theresiano codice prospicere voluit subdito sibi regno et e vetustis decretis regum jura legitima compilare pro salute civium et felicitate reipublicae“. — Sve to pokazuje, da je K., pišući svoju razpravu o Tripartitu, slijedio stanovište prijatelja svoga Kollara, te da je kao što i on o tom radio, da kraljici Mariji Tereziji put prokrči za što neograničenije i po tom, po njegovu mišljenju, tim uspješnije djelovanje. Tražeći za kraljicu što više vlasti, zaboravio je međjutim točnije izreći i ustanoviti, koje bi pravo u pogledu zakonotvorstva imalo ostati sahranjeno državnim stališem; ili zar je morda mislio na posve neograničenu vlast kraljevsku? U ostalom dobro je znao K., da će njim u razpravi njegovoj izrečene misli pobuditi veliku uzrujanost u plemstvu, zato niti nije imao toliko smionstva, da se pokaže svietu kao pisac te razprave, nego je hotio, da se izda kao anonymno djelo.

Upoznavši čitatelja s Krčelićevom razpravom o Tripartitu i s misli njegovimi, što ih je tu očitovao, jedno mi jošte ostaje, da primietim naime, što će biti u ostalom i čitatelj sâm opazio: da s onim, što je K. u toj jednoj svojoj razpravi izrekao i zastupao, nikako nemože biti u sklad dovedeno mnogo od onoga, što je drugdje i u drugih svojih spisih napisao, te da po tom razprava o Tripartitu niti nemože biti smatrana stalnim i odlučnim izrazom misli njegovih i nazora.

Toliko ipak dokazuje i ta jedna Krčelićeva razprava bez dvojbe ikakove, da je on bio zauzet za napredak, te da se je zato mogao sprijateljiti i s takovimi uredbami, koje mu inače nisu išle u volju, ako su se samo njimi postigli posljedci, koji su označivali neki razvitak na bolje. Za to imamo osobito zanimiv dokaz. Prosudjujući K. shodnost pojedinih uredbaba po nekih samo posljedcih, koji su se njimi postigli, počeo je prijatnije govoriti o jednoj od najzamašnijih novota svoje dobe, koja je u svojem zametku njemu isto tako malo prijala, kao što i drugim njegovim zemljakom, te kojoj do

konca svoga djelovanja umije ovo i ono prigovoriti. Ja mislim tu na preustrojstvo Krajine. Krčelić motri cilu tu stvar s prvoga početka s nekim nepouzdanjem (str. 44); i kašnje mu je zazoran svaki korak, kojim se širi oblast vojnička (str. 61, 248, 662), te mu mnogo straha zadaje misao, da bi ona napokon mogla cilu kraljevinu obuhvatiti. A kako je ipak povoljan sud izrekao u svojem štampanom djelu *Notitiae Praelim.* (u posveti i na str. 443) o novom uredjenju Krajine? Njegove amo spadajuće rieči svatko može sâm pročitati, a ja ću k tomu dodati još samo ovu znamenitu primjetbu: da je K. i u *Annua*, koje su imale ostati do njegove smrti mogućnikom nepoznate, isto onoliko hvale izrekao posljednicam, koje su potekle iz uredjenja Krajine glede javnoga reda i sjegurnosti, glede odgoja, glede promaknuća materijalne dobrobiti i t. d. (str. 366, 367), kao što u spomenutom svojem tiskanom djelu.

Krčelić se u obće svemu raduje, što se je moglo smatrati po njegovih nazorih znakom kakova napredka. Nu isto tako osudjuje novote svoga vremena, u kojih je nazrieao znakove skvarenosti budi već u kojem pravcu i pogledu. Vidjeli smo, kako je sudio o raznih pojavih na polju vjerskom; ovdje pako iztičem još njegove primjetbe glede nekih novota, koje su se pokazivale u životu i običajih ponajprije viših vrsta društva, i koje on smatra veoma pogubnimi. Do godine 1749, veli K., nije se u Zagrebu znalo, što je bal, što li su krabulje i maškare; nu spomenute godine uvede grofica Erdödka, supruga valjda tadanjega banskoga namjestnika, grofa Ljudevita Erdöda, javne plesove i komediju njemačku, u kojoj je i sama igrala s nekim drugim osobami najvišega stališa. To spomenuvši kanoti stvar mnogo znaćeću, nezaboravi K. primietiti: da sve to nije bilo po volji gradjanom i plemstvu („*Res tamen a civibus et nobilibus detestabatur, utpote quibus antea larva, maschera etc. res diabolica videbatur*“ str. 196). Što se je g. 1749 započelo, nastavi se kašnje u mnogo većoj mjeri, kada je u Zagreb došla g. 1753 grofica Terezija Illyésházi sa suprugom svojim grofom Adamom Baćanom, banskim namjestnikom. Mlada i liepa grofica poče kupiti oko sebe ponajprije mlade plemiće i plemkinje i vojničke častnike, te s njimi u družbi držaše plesove i zabave; nu doskora uze vesela družba i druge povlačiti na svoje zabave, uredjujući naime javne plesove, na koje je mogao doći, tkogod je platio 34 kr. ulaznine. Pohlepa za igrom i zabavom zavlada doskora na toliko, da je neki Antun pl. Janković g. 1754 o svojem

trošku priredio veliku igranku, koja se je od ostalih sličnih zabava osobito još tim razlikovala, što je dvorana za igranje bila nakićena alegoričnim, stranom veoma obscenimi slikami, pod kojih je svakom bio nekakov njemački podpis. Krčelić pripovjeda o svem tom s velikim negodovanjem, te se napokon tješi tim, da tih stvari ozbiljni ljudi neodobravaju („*At hoc communi bonorum offensa, nec ullo nisi complicibus probantibus*“ str. 196). Medjutim nekoliko godina kasnije mora zabilježiti, da običaji, što su se bili počeli najprije u glavnom gradu uvadjati, po malo prodiru i u dalje krugove, a sve djelovanjem onih istih faktora, koji su ih ovdje u glavnom gradu gojili. Godine 1764 mogaše se u Varaždinu vidjeti, što se je desetak godina prije još samo u Zagrebu vidjelo, i nazori se u viših poglavito kruzih tako naglo mienjahu, da se je mladu čovjeku zamjeravalo, ako se nije užio svake dopuštene i nedopuštene slasti, za koju je bilo prilike („*. . . ut lusus, conversatio liberior cum actricibus commediarum, saltatricibus item . . . , haec enim nunc sunt ornamenta juventutis, non poenae occasio, quin culpa censentur, dum negliguntur occasione sese offerente*“ str. 596).

U tih svojih primjetbah kaže nam se K. kao čovjek vrlo strogih čudorednih načela; što pako tu veli, uzmimo slobodno da je poteklo upravo iz njegova uvjerenja i čista osjećanja i da nije pomučeno uplivom strasti kakove. Sasvim drugačije moramo suditi o onih njegovih izjavah, u kojih izriče sud o Hrvatih u obće, o njihovoj čudi i značaju im. Ogorčen zbog neblaga svoga udesa i zbog progona mnogo puta doista nezaslužena, nemože on govoriti o svojih suvremenicah, a da mu neuteče po koja gorka i trpkica, koja nije svaki put opravdana, — osobito pako onda, ako se protagne na sav narod priekor neki, koji je u istinu zaslužio koji pojedinac, ili morda i više njih. Tako bih ja ocienio one Krčelićeve izjave, u kojih govori u obće o Hrvatih, svojih suvremenicah: kao što to čini n. pr. u predgovoru k svojim Noticijam, naročito na onom mjestu, gdje navodi rieči sv. Jerolima o Panoncih; ili kada u *Annua* veli za svoje zemljake: „*Certe genius nationis hujus est vel omnes, vel nullum praemiari*“ (str. 634), da tako izrekne, koliki je jal i nazlob njihov; ili kada u istom svojem rukopisnom djelu bilježi, da se je obično vjerovalo, da je ban Karlo Baćan zato darovao u stolnu crkvu zagrebačku relikviju jezika sv. Ivana Nep., da se Hrvati nauče obuzdavati jezik svoj, te da se neogovaraju, nesumnjičaju i neocrnjuju, kao što su dotle činili („*. . . qui Viennae semet suis scriptis proscindebant, ut palam dice-*

retur: Croatam processum habere non posse, nisi ex actione reali ad personalem transeat, ac se descriptionibus morum feriant alterque alterius factorum praeco et campana sit“ str. 369).

Povorku tih u gori navedenu svrhu iz Annua crpljenih pojedivosti završujem primjetbom, da K., kao što u mnogom drugom pogledu zaostaje za umnijimi pisci, koji su se redom pojavljivali u narodu njegovu, a navlastito u zemlji onamo za Velebitom, tako ih naročito u tom nije niti iz daleka dostigao, da bi bio barem slutnju kakovu imao o srodnosti naroda svoga s inimi slovianskimi plemeni. Njemu se dapače niti Hrvati sami neprikazuju kao kakovo jedinstvo, nego ih on pojima i pozna samo kako su politički podijeljeni bili na Hrvate, Slavonce i Dalmatince (str. 194). Što biva kod jednoga diela na književnom polju a porabom narodnoga jezika, to je osebina njegova, koja se na drugoj strani neuvažuje. Evo tomu i preveć žalostna dokaza. Krčelić je dobio g. 1766 iz Dubrovnika rukopis Gundulićeva Osmana i Menčetićeve Trublje slovinske, a evo kako je to spomenuo u Annuah: „Eodem die 26. septembris accepi Ragusa nitide descriptos auctores duos, quorum altero Zrinus canitur, altero Vladislaus rex Hungariae, adhuc ineditos et antiquos“ (str. 663). Dakle niti to nebilježi, da su spomenuta djela hrvatskim jezikom pisana, a kaŕno li, da bi bio tim povodom što rekao o pjesničtvu dubrovačkom. Ono mu je bez dvojbe slabo ili nikako bilo poznato.

XI. Prelazeći k tomu, da pobilježim, što mi je još poznato o Krčelićevih osobnih odnošajih i da progovorim o daljnih njegovih književnih radnjah, spominjem najprije smrt biskupa zagrebačkoga Franje Thauzija kao zgodu u tom pogledu veoma znatnu.

Odnosaji medju Krčelićem i tim biskupom potanko su nam poznati. Mrznja medju njih dvojicom ne samo da nije tečajem vremena popuštala, nego je valjda svedj rasla, čemu nam na Krčelićevoj strani može biti dokazom ono, što o svom biskupu bilježi k zadnjoj godini svojih Annua, prikazujući ga čitatelju opet kao pravoga nečovjeka (str. 672). Ja mislim, da neću učiniti Krčeliću nikakove krivde, ako reknem, da on nije mogao ni pomisliti na Thauzija, a da neplane jarošću i strasti najvećom. Napokon mu se Thauzi ukloni s puta, umrvši 11. siečnja 1769 ⁴⁶.

Pogledom na sama Krčelića i na prosudjenje njegova značaja neće biti suvišno, ako ovdje primietim, da imamo drugoga suvremenika, koji ne samo da neosudjuje Thauzija, nego ga dapače u velike hvali zbog nekih njegovih dobrih diela. To je Mate Antun

Relković, čovjek doista i uman i još više patriotičan. Posvetivši on svoju slavonsku i njemačku gramatiku biskupu Thauziju nabraja redom u posveti liepe zasluge, što si ih je stekao taj biskup za Slavoniju, koja je ostajala nakon svoga oslobodjenja od Turaka zapuštena i zanemarena, te je željno izgledala prijatelja i dobrotvora. — Osim toga za biskupa Thauzija veoma povoljno svjedočanstvo jedno je jošte, što se nesmije prezreti: da naime niti isti K., kada u javnosti govori o Thauziju, nemože uzkratiti svoga priznanja nekoj njegovoj vrijednosti. U Pridavku ka Kronici veli se, da je Thauzi bio premješten na zagrebačku biskupsku stolicu „vseh dobreh z neizgovornem veseljem“ (str. 44), a malo dalje hvali se isti biskup za ono, što je u Slavoniji dobra učinio (str. 46), — za liepa njegova djela, tu izvedena, hvali ga dapače K. i u svojih Noticijah (str. 402), koje su bile štampane više godina poslje smrti Thauzijeve, dočim mu u Annuah niti glede toga nepriznaje nikakove prave zasluge (str. 190).

Nu kao što je Krčelićeva strastvenost proti biskupu Thauziju dokazana, tako isto nemože biti niti o tom nikakove dvojbe, da je i Thauzi Krčelića mrzio. Zato, dok je taj biskup živio, nemogaše K. postići nikakove časti u kaptolu zagrebačkom, premda su ga, kao što smo vidjeli, zagovarali i preporučivali ugledni ljudi. Istom nakon Thauzijeve smrti izpuni se jedna od davno gojenih želja Krčelićevih, i to po milosti prijazne mu kraljice Marije Terezije, koja ga je za izpražnjene stolice zagrebačkoga biskupa, a kriepošću, kao što veli, svoga patronatskoga prava imenovala arcidjonomom čazmanskim pismom svojim kraljevskim od 20. prosinca 1769, na što ga je kustos i kapitularni vikar Franjo Popović na 23. siečnja instalirao. Sâm bilježi K., da je bio 23 godine magister canonicus, ali se podjedno i hvali, da je to vrieme zadovoljio dužnosti magistra, koji, kako on misli, mora „docere verbo scriptisque“ (XXIII annis eram Magister Canonicus, quibus Magistri officio conabar satisfacere, ut edita opera testarentur)⁴⁷. Bivši pako arcidjonomom učinjen, mislio je, da se mora oglasiti duhovničtvu svoga arcidjkonata, te zato napisa i valjda još tečajem g. 1770 izda putem štampe spis, komu je dao ovaj naslov: *De Archidiaconi Officio ex Jure communi Canonico, Municipalibus quoque legibus, securior tutiorque Deductio, ad D. D. Parochos et Ecclesiasticos Archidiaconatus Chasmensis. Zagrabiæ typis Antonii Jandera, Ven. Cap. Zagr. Typ.* U tom svojem spisu, koji je kao kakov pastirski list upravio na duhovnike svoga arcidjkonata, govori o zvanju i

o dužnostih arcidjakona, zatim o osobitih odnošajih svoga arcidjakonata i napokon o svojih zgodah i nezgodah, te u svem tom nalazi razloga, da zamoli rečene duhovnike, da se za-nj Bogu pomole, kako da uzmogne valjano zadovoljiti dužnostim svojim. K. tomu dodaje zatim liepih opomena i nauka za duhovnike svoga arcidjakonata.

Kako se odatle razabire, nastupile su za Krčelića po Thauzijevoj smrti svakojako povoljnije okolnosti. One su bile povoljnije ne samo pogledom na osobne Krčelićeve interese, nego su imale također upliva za izvedenje najznatnijega podhvata njegovoga života.

Mi znamo, da je K. već g. 1754 bio započeo štampati svoju poviest crkve zagrebačke; nu znamo i to, da je taj posao poslje zapeo i da je bio istom g. 1770 na kraj izveden. Ako su Krčeliću bile u tom za živa Thauzija i od strane njegovoga biskupa zapreke na put stavljane, sada nemogaše više o tom biti rieči. Krčelić se je pouzdavao u zaštitu kraljičinu, pak novi zagrebački biskup, Ivan Pakši (od god. 1770), kao što i njegov nasljednik, Josip Galjuf, ne samo da se nisu protivili Krčelićevu naumu, nego su ga dapače, kao što svjedoči Kalafatić, na rad bodrili i poticali. Isto se tako stvorise ovo vrieme i u zagrebačkom kaptolu za Krčelićeve podhvate povoljnije okolnosti, te on izrikom hvali svoje drugove, na kojih se je mnoge inače i kod drugih zgoda žestoko potužio, da su se g. 1769, „veteres canonicos sequi nollentes“, za to postarali, da se u njihovu teritoriju tiskarna podigne, i da su o tom radili, da se učini tvornica za papir ⁴⁸. U takovih okolnostih mogaše K. svoj posao nastaviti i na kraj izvesti na veliku radost prijateljâ domaće poviesti, koji su se već bili, kao što veli Kalafatić, ozbiljno pobojali, da će ga u tom sada zapriečiti njegova boležljivost. Prvi svezak prvoga diela *Historiarum Ecclesiae Zagrabienensis* ugleda bieli sviet g. 1770 ⁴⁹.

Tom ću prilikom primietiti, da se nezna pravo, kako je tiskanje Krčelićeve Historije, počamši onamo od g. 1754, po malo napredovalo i kada je zapinjalo (v. napried str. 26). Toliko ipak nalazim, da je F. A. Kollar već g. 1764 morao imati priličan komad toga Krčelićeva djela, jer se u svojoj rečene godine štampanoj i nam već poznatoj knjizi poziva na 194. stranu toga djela. Osim toga ima i drugih dokaza za to, da su pojedini arci Krčelićeve Historije prijateljem poviesti u ruke dolazili još prije završena svega djela, te da je K. bio moljen i zaklinjan, da se ničim neda odvratiti od započetoga posla, koji su njegovi prijatelji i štovatelji

u velike cijenili. Od našinaca, koji su Krčelića bodrili i hrabrili na uztrajnost, spominjem njegova zahvalnoga djaka Jurja Popovića⁵⁰, a od stranaca, koji su to isto činili, budi spomenut osim Kollara još neki čovjek, koji se piše Comes de Sieciechow (K. čita: Ciociochow), a koga K. drži istom osobom s poznatim iz dobe Marije Terezije barunom Wiesenhütterom, zetom Bartensteinovim. Taj se čovjek kaže osobito velikim štovateljem Krčelićevim i pripisuje njegovu djelu veliku važnost za poviest sloviensku, za koju veli, da će se samo onda dovoljno razbistriti, ako bude ponajprije jasno izkazana poviest pojedinih grana velikoga stabla slovienskoga. On je nagovarao Krčelića, da traži u Beču potrebitu si zaštitu i pomoć; ako je pako nebi tu našao, neka se obrati na Poljake, jer da oni imadu toliko mogućih zaštitnika knjige narodne i književnika⁵¹.

Kako je K. sâm visoko cijenio svoju Historiju, to pokaza ovimi riečmi, napisanimi o njoj u poznatom nam imeniku pisaca svoga vremena, stavljenom pred *Annuae: „Item Historiarum Ecclesiae Zagrabiensis pars 1ma — opus conferens ad magnam eruditionem“*. Da su pako i drugi suvremenici njegovi, prijatelji knjige i znanosti, to njegovo djelo smatrali mnogo vriednim, za to nam jamči medju inostranci poznati nam F. A. Kollar⁵² i Sigismund Jure Lakić, profesor crkvenoga prava na trnavskom sveučilištu, koji potonji Krčeliću pišući veli: „... Historia Tua Ecclesiae Zagrabiensis, quo libro utiliore majorique scriptum eruditione Hungaria nondum vidit“⁵³, — a medju suplemenici našimi Kalafatić, koji sa zadovoljstvom i s ponosom bilježi, da znameniti pisci, kanoti Riegger i Kollar, Krčelićevo djelo u svojih spisih napominju i navadjaju.

Kada već govorim o Krčelićevoj poviesti crkve zagrebačke, spomenut ću na ovom mjestu odmah i ono, što je dalje učinio za izvedenje svoje poznate velike osnove, što si ju je bio stvorio u to ime. On je napisao još jedan svezak prvoga diela svoje Historije, u koji je uzeo redom ove biskupe sa zgodami njihova vremena: Šimuna II. Bratulića (1604), Petra II. Domitrovića (1611), Franju Erghelija (1628), Benedikta II. Vinkovića (1638), Martina I. Bogdana (1643) i Petra III. Petretića (1648). Nezna se, kada je K. to pisao; nu sudeć po tom, da on toga svoga djela nenavodi u poznatom nam imeniku pred *Annua* medju svojimi rukopisi, slobodno se može reći, da ono ide postankom svojim u zadnje godine njegova života. Od toga Krčelićeva djela poznajemo za sada samo jedan rukopis, koji se čuva u knjižnici prvostolne crkve za-

grebačke; ali to nije, kao što smo svi mislili, Krčelićev autograf, nego je pismo druge ruke, u kojem ima korektura od ruke još mladje. A gdje je Krčelićev autograf?

Iste godine, kada je bio doštampan prvi svezak poviesti crkve zagrebačke, ugleda bieli sviet i drugo poglavito Krčelićevo djelo, kojemu je dao naslov: *De Regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae Notitiae Praeliminares*, te koje je bilo isto onako primljeno i pozdravljeno kao što i *Historia*.

Kao što se nisam dao na obširnije prosudjivanje nutarnje vriednosti Krčelićeve *Historije*, tako to nečinim niti kod ovoga drugoga njegova većega djela. Na drugom ću mjestu u malo rieči zabilježiti, kako naše doba sudi o cieni Krčelićeva historičkoga rada, s kojim sam sudom i ja posve sporazuman. Na ovom mjestu kanim spomenuti još neke stvari, koje su u savezu s Krčelićevimi navedenimi djelima, a nisu dosele bile medju nami spominjane.

Kalafatić, govoreći o Krčeliću u dobi, koja je protekla nakon naštampanih njegovih poglavitih diela, spominje njegovu svedj rastuću boležljivost, primjećujući medjutim podjedno, da ga ni to nije moglo odvratiti od književnih poslova. Nu drugi suvremenik Krčelićev, malo prije spomenuti profesor trnavskoga sveučilišta Lakić, koji je isto tako poznavao njegove okolnosti kao što i Kalafatić, povieda nam, da je K. u rečenoj dobi trpio ne samo tjelesne boli, nego i duševne, koje su ga potonje u toliko bile shrvale, da je bio odlučio sasvim odustati od onoga zanimanja, uza koje je prijanjao svega svoga života. Kao što se je K. prije toliko puta tužio, da se je zlom kobi dao na nauke („... Ego postquam amore patriae maximo meo fato studiis me iis dedi, quibus hanc e tenebris atque anterioribus praejudiciis eriperem“ str. 603)⁵⁴, tako je i sada Lakiću pismo pisao puno čemera i jadikovanja. Život mu je gorak, jer ga ljudi nerazumiju, nego mu dapače u zasliepljenosti ili strastvenosti svojoj podmeću namjere, kojih nikada nije gojio, i na put mu se stavljaju u težnjah njegovih, o kojih je shodnosti bio uvjeren; boli ga veoma i to, što nenalazi priznanja svoje vriednosti, niti nagrade svojih trudova, kao što ju je očekivao; duša mu je sada još i po tom uznemirena, što su opaki ljudi glasove raznosili, kao da kraljica Marija Terezija, odakle je umro savjetnik joj Gerhard van Swieten, neodobrava njegova rada. Nenalazeći dakle u domovini priznanja, u koje se je uzdao, te zabrinut, da neizgubi milost kraljičinu, do koje je toliko držao, morade sada još doživjeti, da mu se zadnje djelo,

koje su i on i prijatelji mu toliko cijenili, u rimskoj kuriji odsudi⁵⁵, — što je valjda učinjeno bilo poglavito zbog onoga mjesta u predgovoru k Noticijam, gdje se govori o dvoru papinskom i uredih njegovih.

Tim, što sam sada izveo na temelju pisma Lakićeva, popunjuje se poviest zgoda Krčelićevih jednim veoma zanimivim datom, a podjedno nam se daje dalji prispjevak za ocjenu značaja Krčelićeva.

Cenzura, koja je zatekla djelo Krčelićevo, nije međjutim imala trajnih posljedica, te zato niti njegova uzrujanost, kojoj smo malo prije bili svjedoci, nije tako dugo potrajala, niti nije konačno prekinula njegovo poslovanje. Kalafatić imenuje naročito, premda ne posve pravo, neke njegove spise, koje je kašnje napisao (de Jubileo, de Archi-Diaconi officio, de Catholica verae Christi in Eucharistia praesentiae doctrina, de Origine Ecclesiae Quinque-Ecclesiensis), a mi u ostalom već i od drugud znamo, da je K. više toga učinio upravo zadnjih godina svoga života.

Ovdje ću redom navesti spise Krčelićeve, kojih do sada nisam spomenuo, a za koje se zna, kada su bili pisani ili izdani, zatim ću pako nešto i ob onih reči, za koje se to nezna, te ćemo tako dobiti podpunu sliku o Krčelićevoj književnoj radinosti od prvih joj početaka pak sve do konca njegova života.

Godine 1770, koje je bila doštampana Historija i Notitiae Praelim., izadje spis Krčelićev pod naslovom: De indulgentia Jubilaei anno praesenti 1770 in diaecesi zagrabiensi promulgati tam A. R. DD. parochis caeterisque confessariis, quam et Christianis et catholicis omnibus utilis Explanatio per Rssmum. Dnum. Balthasarem Kercselich, canonicum zagrabiensem et Archidiaconum Chasmensem collecta, deducta et proposita. Zagrabiae typis Antonii Jandera, V. Capli zagrabiensis Typographi⁵⁶.

Poslje toga spisa, kojemu je sadržaj čisto vierski, sledio je god. 1772 njegov govor hrvatski, izgovoren na uspomenu poznatoga nam grofa Petra Troila Sermagea, koji je naveden i u Bibliografiji hrvatskoj sa svojim naslovom: Dužnosti spunjenje proti pokojnomu grofu Petru Troillu Sermage i t. d. po vdove i odvetku njegovem na vekovni spomenik alduvano vu farne B. D. Marie Stenjevec zvane cirkve, vu koje počival bi od leta 1771. 26. aprila, na dan aniversariuma očivestno učinjeno vu letu 1772. Vu Zagrebu.

Kada je bila g. 1773 ukinuta družba Jezuita, zapade Krčelića zadaća, kojoj se je, kao što ga znamo, bez dvojbe rado podvrgao,

da na hrvatski jezik prevede o toj znamenitoj zgodi sastavljenju latinsku uputu. Njegov, u rukopisu čuvani prevod, ima naslov: Skončanje Tovarustva Ježuševoga zvaneh drugač Ježuit Leto 1773 po Clemensu Pape XIV. vučinjeno. Iz Diačkoga Dokončanja na Horvatecki jezik prenešeno. Breve Papinski skončanja Tovarustva Ježuševoga drugač Ježuit imenuvanoga Leto 1773 vučinjenoga na Horvatski jezik za vupućenje i ravnanje prenesen ⁵⁷.

Tim se završuje red diela i spisa Krčelićevih, što štampanih, što u rukopisu čuvanih, za koje se može znati, kada su bili natiskani ili pisani.

Ostalo što sledi, sve su dakle takove stvari, za koje se nemože znati, kada su bile napisane. Sve se one čuvaju samo u rukopisih, a spomen biva o njih na različitim mjestih, te za neke između njih znamo, gdje su sada, a za druge to neznamo.

Krčelić sâm navodi u poznatom nam imeniku pred Annuami osim već drugdje u ovoj razpravi spomenutih svojih rukopisa još sljedeće: *Annales, Collectiones variae diplomatum, Dissertationes variae, Institutiones politicae pro Hungaria et Croatia ad juventutem, Excerpta summaria pro facilitando studio, Comitatus Criensis.*

U tom, što je K. sâm tako zabilježio, ima nešto izradjenih većih oli manjih razprava, a drugo je samo gradja, koju je K. stranom u svojih djelih upotriebio, stranom pako neupotriebljenu potomstvu ostavio.

Znamo već iz uvoda ove razprave, da nešto takovih materijala Krčelićevih čuva knjižnica pravoslavne akademije; nešto ih ima knjižnica prije Kukuljevićeva a sada jugoslavenske akademije ⁵⁸, a još više ih se nalazi u Gajevoj knjižnici; nešto ih napokon pripominje Engel medju Kollarovimi rukopisi ⁵⁹.

Od izradjenih stvari, navedenih u spomenutom Krčelićevu imeniku, neke se i drugdje napominju, te znamo, gdje su sada. Tako u knjižnici Gajevoj dolaze *Dissertationes variae* na dva mjesta: na svakom po deset ih na broju; nu primietiti nam je k tomu, da i tu ima takodjer neizradjena gradiva i bilježaka kojekakovih, a od izradjena smo nešto već drugamo morali uvrstiti, kamo po svojem sastavu spada. Ista knjižnica ima još *Opuscula varia*. I tih je deset na broju. Ono, što tu dolazi pod brojem 10., ima i knjižnica prvostolne crkve zagreb. s ovim nešto širim naslovom: *De reservatione casuum generatim, tum de delictis in Ecclesia zagrabiensi Episcopo reservatis, jussu et auctoritate — Josephi Galliu*

— *Episcopi — Explanatio*. Na nutarnjoj strani koricâ rukopisa napisano je: *Balthas. Adami Kerchelich, Can. Eccl. Zagr.* — Djelo, dolazeće u imeniku Krčelićevu pod naslovom: *Institutiones politicae*, spominje Engel medju Kollarovimi rukopisi s naslovom: *Politicarum Institutionum Pars III. in specie de Hungariae et adnexarum provinciarum moderno veterique imperio pro captu studiosae Juventutis* ⁶⁰. — Knjižnica prvostolne crkve zagrebačke imala je, kao što svjedoči njezin katalog, Krčelićevu razpravu: *Dissertatio ex inscriptione Sztenyeviczensi de veteri Andautonio Panoniae olim oppido*; sada se pako ta ista razprava navodi u knjižnici Gajevoj s primjetbom: *fragm. inchoat. §. III.* — Nekoliko Krčelićevih razprava ima i knjižnica negda Kukuljevićeva, a sada jugoslavenske akademije ⁶¹. — Napokon neka budu spomenute Krčelićeve bilješke, što ih je činio i dodao u dva eksemplara svojih *Noticija*, koja se oba nalaze u knjižnici Gajevoj.

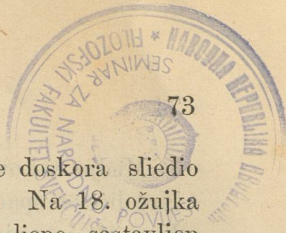
Timi bilješkama, označujućimi književni rad Krčelićev, izerp-ljuju se do kraja poznate mi viesti o životu i djelovanju njegovu, te samo još jedno ostaje, što poznajemo upravo kao zadnji čin njegov, kojim je vele liepo završio svoje napredku naroda svoga namijenjeno djelovanje.

Duboko budući K. u duši svojoj o tom uvjeren, da će i njegovu narodu samo nauka i znanost put utrti k boljoj budućnosti, te zato želeći, da i njegovi suplemenici što revnije prionu uz nauku, svega ih je svoga vieka na to poticao i rieči svojom i djelom. Čuteći pako, da mu sile tjelesne sve više ginu i da mu se približaje konac života, predao je narodu svomu i navlastito onim odabranim sinovom njegovim, koji imadu za višom znanosti težiti, svoje najveće i najdragocjenije blago, knjige svoje i svoje rukopise, da im budu izdašnom pomoći u naučnoj radnji. Kako je pako u akademiji zagrebačkoj nazrievao onaj zavod, koji bi se imao učiniti središtem naučnih težnja i znanstvenoga rada, to nije ni najmanje o tom dvojio, da upravo nju ima učiniti baštinicom svoje književne ostavine. Tako dakle i odlučí, te zamoli kraljicu Mariju Tereziju, da odobri tu njegovu odluku i uvjete, na koje ju je bio privezao. Kraljica s velikim veseljem podieli zaiskano odobrenje, pače obdari Krčelića zbog njegove plemenite odluke dragocienim prstenom. Izvješćujući o tom kr. hrvatsko namjestničko vieće svojim odpisom od 21. kolovoza 1777 Nikolu Škrleca, savjetnika rečenoga kr. vieća i vrhovnoga ravnatelja naukâ, podjedno mu daje na znanje i one uvjete, što ih je K. bio stavio a kraljica potvrdila. Ti uvjeti sa-

držaju u bitnosti sliedeće ustanove. Dok bude živa Krčelića, darovane se knjige, rukopisi i ostali spomenici imaju smatrati njegovom svojinom i knjižničar mu akademički mora svagda dati što god od njih uzhtije; poslje njegove smrti pako postaje zemlja vlasticom svega rečenoga knjizevnoga blaga. Ako bi se tečajem vremena uprava akademije predala redu kojemu ili stališu duhovničkomu, to će ipak i u takovu slučaju samo kr. namjestničko vieće imati pravo, da odredbe daje glede knjiga Krčelićevih i to tako, da se one nikada neizmaknu svojini zemlje i javnoj porabi. Knjižnicu ima čuvati akademija; rođakom Krčelićevim, koji bi se dali na nauke, ima se dati prilika, da dodju do knjiga njegovih, a za druge se čitatelje ima red ustanoviti, kako da se što nepotrati. Buduć da medju rukopisi i spomenici mnogo takovih ima, iz kojih se prava poznaju („Manuscripta et monumenta quoniam non pauca forent ad Jurium Cognitionem“), zato se sve to mora čuvati u dobro zatvorenu ormaru, od koga ključ neće imati knjižničar, nego savjetnik kr. namj. vieća, — najprije N. Škrlec. Odatle se nesmiye ništa prepisivati bez naročite dozvole kr. vieća. Darovatelj se nada, da će ga se profesori akademički kod žrtvenika sjećati, na koliko su svećenici, ostali pako da će zahvalni spomen očitovati na rodu njegovu. Knjižničar akademički jamči za svaku štetu, te zato darovatelj bilježi u popisu svojih knjiga i cieniu svakoj od njih ⁶².

Kao što se je mnogo drugih stvari Krčelićevih potratilo, tako neimamo sada ni toga popisa knjiga njegovih, te zato niti neznamo pravo, što je sve on akademiji darovao i predao.

Četrdeset godina i još nešto više proteklo je poslje smrti Krčelićeve, prije nego li je knjižnica zagrebačke akademije postala pristupnom svakomu, tko je željan nauke. Istom dne 14. studena 1818 izdade akademija znanosti proglas na latinskom i hrvatskom jeziku, u kojem se je prijateljem znanosti objavljivalo, da je knjižnica počamši od 17. rečenoga mjeseca po dva puta na tjedan otvorena za javnu porabu ⁶³. Nu kada se je taj proglas izdavao, imala je akademička knjižnica osim Krčelićevih knjiga još i drugoga književnoga blaga, do kojega je i opet bila došla darežljivošću nekih prijatelja svoga naroda. Tu se ponajprije sa zahvalnošću spominje ime Eleonore, udove zadnjega grofa Patačića po imenu Bartola, a zatim zagrebačkoga biskupa Maksimilijana Vrhovca. Svega je skupa pako tada bilo do 10.000 knjiga. Car je Franjo bio dozvolio već g. 1816, da se knjižnica učini pristupnom ljubiteljem nauke;

g. 1818 sâm ju je glavom razgledac, na što je doskora sliedio malo prije spomenuti proglas akademije znanosti. Na 18. ožujka 1819 upravi zatim ista akademija na Hrvate vrlo liepo sastavljen proglas, na latinskom i hrvatskom jeziku, u kojem se narodu sve to razlaže, što smo mi ovdje u kratko naveli, te se svatko poziva, da prema silam svojim pripomogne akademičkoj knjižnici bilo novcem, bilo pako knjigami i rukopisi ⁶⁴.

I to izpriopiedavši dopratih Krčelića blizu do groba njegova. Nakon spomenute odredbe o knjižnici poživio je K. još samo kratko vrieme. Godine 1778 u 63. godištu vieka svoga preseli se on u onaj sviet.

XII. U mojem pripoviedanju bijaše nam prilike na nekoliko miesta, da čujemo, što o Krčeliću govore neki od njegovih suvremenika. Ovdje ću dodati još nekoliko takovih izjava od ljudi, koji su isto doba s Krčelićem živjeli, te su dobro poznavali ili sav život njegov, ili barem javno mu djelovanje, a navlastito rad njegov književni, — a zatim ću navesti još nekoliko izjava, koje dolaze iz kašnje dobe.

Ako počmem s Kalafatićem, znat će čitatelj već unaprieda, da od njega nećemo čuti ino, nego samu hvalu. Pak i zbilja nevidi Kalafatić na Krčeliću nikakove mane, usuprot pako nalazi u njem sve krieposti ujedinjene. Na koncu svoga govora, izgovorena Krčeliću na uspomenu, sabra on u jedno svu vriednost, izvrsnost i zaslužnost svoga hvaljenika u ove rieči: „*Qualem igitur et quantum virum auditores amisimus! quantum litteris praesidium, quantum virtuti adjumentum, quantum huic patriae lumen et decus ereptum est! Amisistis nobiles et reverendissimi viri collegam vestri studiosissimum, amisistis studiosi patriae cives optime meritum de ea civem, amisistis afflicti illustre constantiae et fortitudinis animi exemplum, amisistis omnes, qui in orrandis patriae rebus collocatis studia, ducem ac magistrum optimum. Sed tu potissimum academia juvenus patrem tui amantissimum amisisti*“ i t. d.

Isto tako visoko cieni i Kollar u poznatom nam svojem djelu ne samo učenost Krčelićevu, nego u obće njegovu vriednost i čestitost. Na jednom mjestu veli: „... Balthasar Adamus Kerschelichius, Zagrabiensis Ecclesiae Canonicus, vir ob excellentem doctrinam, rarissimae animi modestiae conjunctam, non mea solum amicitia et laude, sed bonorum omnium, qui doctrinam et virtutem amare solent, longe dignissimus“ (str. 104); na drugom pako mjestu kaže o K.: „... vir merito suo omni mea laude major“ (str. 158).

Medju takove neograničene cjenitelje i štovatelje učenosti i vrline Krčelićeve spada nad alje i poznati nam sveučilištni profesor Lakić. Kao što je u jednom već poznatom nam pismu rekao, da Ugarska nije vidjela učenijega djela od Krčelićeve Historije, tako i u drugom opet Krčelića do zviezda uznosi, ovako mu pišući: „Ego Te Kerselicsi, vir doctissime! in primariis patriae nostrae hominibus habeo habuique ante quam illam Tuam Ecclesiae Zagrabiensis historiam legerem, eruditissimorum hominum constanti sermone iudicioque compulsus. Quid non ego nunc mihi esse aliquid videar, quem Tu talis vir, tanta eruditione, tanta virtute, tam familiariter in amicitiam recipis“⁶⁵.

Horányi već ozbiljnije prosudjuje Krčelića u svojem prije navedenom djelu, koje je bilo naštampano još za živa Krčelića. On priznaje, da su oba Krčelićeva poglavita djela mnogo vriedna; kazuje nadalje, da si je K. radom svojim s mnogih strana zavist i mržnju pribavio, ali napokon se usudjuje i pokuditi, što nije bilo hvale vriedno. Evo kako govori: „Ceterum omnia eius (scil. K.) opera indicant magnam lectionem atque industriam, sed confusum ordinem nec exactum delectum. Omitto, in tanta litterarum luce, horridum et incultum latine scribendi modum, et paullo mordaciorum erga quosdam adversarios animum. De reliquo, qui vicissitudines priorum duorum operum (scil. Histor. et Notit. Prael.) penitus inspicere velit, consulat Praefationes satis prolixas, nec immodico gloriae studio conscriptas. Profecit vero in his concinnandis potissimum ex Manuscriptis Pauli Ritteri, alias Vitezovich, Segnensis aliorumque.“

Triezni i ozbiljni Katona napisa o Krčeliću samo malo rieči (39, 967): da je naime „multis casibus sinistris exagitatus“ napisao svoja dva poglavita djela „stilo non satis culto.“

I Mikoci je o Krčeliću samo nekoliko rieči napisao; nu i odatle se već vidi, da nije Krčelića osobito cienio i da mu je postupak kao piscu osudjivao. Spomenuvši naime Mikoci u predgovoru k svojemu djelu: Banorum - Series (u Arkivu XI.), da su mnogi od Marcelovićeve rukopisa po njegovoj smrti kojekuda prelazili, veli dalje, da ih je poslje najviše dospjelo u Krčelićeve ruke, „a quo in Ecclesiae Zagrabiensis Historia pene ad verbum (multis tamen praecisis, aliis e Vinkovichio, Kovacsevicsioque descriptis, paucis sua de penu promptis) edita est (scil. maxima pars Marcelovićeve rukopisa), acervo tamen, unde sumpserit, nusquam monstrato.“

Medju Hrvati, koji su nekoliko decenija kašnje spominjali ime Krčelićevo, imao bi nam biti osobito vriedan glas profesorâ zagrebačke akademije, kanoti ljudi, za koje se mora uzeti, da su bili kadri prosuditi Krčelića i rad njegov. Nu oni samo u malo rieči progovoriše o njem, označivši ga kao čovjeka zaslužna i takova, kojim se Hrvatska može ponositi. U prije već spomenutom proglasu svojem od 18. ožujka 1819, i to u latinskom mu tekstu upotrebljuju oni o Krčeliću ove rieči: „... Bibliotheca praestantissimi popularis nostri Balthasaris Adami olim Kerchelich, — quam Vir de Patria et Literis optime meritus — Regiae huic Academiae — perpetuo adscripserat . . .“; u hrvatskom pako tekstu vele: „... da izebrani vsake fele knjig od Boltžara Adama Krčelića —, glasovitoga pri stranskih takaj narodih domorodca našega, kraljevskoj ovoj Akademiji prikazan kinč vsem dike narodne ljubitelom na radost, navukov pako naslednikom na korist občinski je postal —“.

Budi još spomenuto, kako je Šafařík u svojoj poviesti jugoslov. literature ocienio poglavita dva Krčelićeva djela. On im izriče ovu hvalu: „Unter seinen (t. j. Krč.) zahlreichen lateinischen gedruckten und ungedruckten Schriften — ragen durch urkundliche Forschung und kritische Freimüthigkeit besonders hervor: De regnis Dalmatiae“ i t. d. Dodaje zatim, na Horányi-a se pozivajuć: „Schade, dass Krčelić's lateinischer Styl so barbarisch horrid ist.“ O hrvatskih pako Krčelićevih spisih veli: „Was er in kroatischer Sprache schrieb, kann im Vergleich mit seinen lateinischen Werken nur geringfügig genannt werden.“

I u našoj dobi, koja je vikla svaku ozbiljnije uzimati i izpiti-vati, rekla se je po koja o Krčeliću, kada se je tomu dao osobiti povod i prilika. Više puta je bio spominjan njegov prieki udes, ali tako, da se nije dalje izpitivalo, da li je pogledom na to i na njegovoj strani koliko krivnje. Glede rada njegova izriče se obćenito, živom rieči više nego li na pismu: da su nam njegova naročito historička djela najviše po tom vriedna, što je u njih sabrano mnogo spomenika i inih materijala, stranom i takovih, koji su se inače za nas izgubili, ili barem još nisu drugim putem na svjetlo izneseni; nu glede toga, što bi se inače imalo smatrati još najvećom Krčelićevom zaslugom, novije je doba iznielo takovih sumnja⁶⁶, da se još življe osjeća i prije već priznavana potreba, da se mora točno izpitivati, da li je na Krčelićevoj strani uvijek bilo i znanja i volje, da vierno napiše, što je u svojih izvorih i po-

magalih nalazio. U ostalom pako mnogo se cieni Krčelićeva izvanredna upravo trudoljubivost, i rado mu se priznaje ta zasluga, da je svojim djeli uzbudio smisao za nauku historičku. Ta su njegova djela za dugo mnogo bila čitana; ako se pako tomu nisu pokazivali u životu narodnom oni blagi posljedci, koji prate dobro prikazanu narodnu poviest, to se upravo u tom mora nazrievati najjasniji dokaz manjkavosti diela onih. Od prijaznih si suvremenika toliko cijenjen, nekaže se K. današnjoj ozbiljnoj i trieznoj kritici niti iz daleka u tolikoj vriednosti. Ona bi željela vidjeti na njegovoj strani više znanja i uljudne naobraženosti; željela bi vidjeti sud mu prost od upliva strasti i obzira kojekakovih, a ravnano samo ljubavlju istine

Pošto sam naveo, što se je o Krčeliću i njegovih djelih pisalo i govorilo u dobi njegovoj i kašnje, završujem ovu svoju razpravu, koju i sâm smatram, kao što sam na početku rekao, ne potpunim i savršenim djelom, nego prispjevkom samo za pravi vjekopis Krčelićev. Zato sva radnja moja, premda dosta obsežna, nedaje podpune slike života i djelovanja muža onoga, o kojem govori. Ja scienim medjutim, da sada već neće biti tolike muke, da se napiše savršen životopis Krčelićev, pošto sam ja u ovoj svojoj radnji poglavite zgrade njegova života izpripoviedao, sav mu književni rad pokazao i doniekle ocienio i napokon brižno pobilježio one momente, u kojih se prikazuju misli Krčelićeve i nazori, riečju sve ono, po čem se može ustanoviti i ocieniti vriednost njegova. Što još i nakon moje radnje ostaje dvojbena, neodlučena i nejasna, razbistrit će se i ustanoviti, kada se prouče još svi oni izvori, do kojih ja nisam došao. — Što se napokon tiče onoga Krčelićeva rukopisnoga djela, koje je bilo povodom, te sam se dao na ovu svoju radnju, scienim, da će se štovani čitatelj biti uvjerio, da je ono bilo vriedno, da se s njim upoznamo, dok je još u rukopisu.

B i l j e Ź k e.

To jest spis: Vexatio dat intellectum; zatim Paragraphi, per deputationem in Regni Hungariae anno 1764 comitiis Posonii celebratis ordinatam, ex libro Adami Kollar anno 1764 typis Viennae edito velut legibus, libertatibus et praerogativis praepudiciosi excerpti atque excelsis proceribus inclytisque statibus et ordinibus Regni humillime exhibiti; na-

pokon Apologia Adami Francisci Kollar. Te tri stvari prepisao je god. 1773 i Vinko Kalafatić, o kojem se govori u bilježki 6, iz eksemplara Ad. Fr. Kollara, te ih je još s drugimi nekimi prepisi dao svezati u jednu knjigu s eksemplalom Kollarova djela, koje je dobio na dar od pisca malo prije rečene godine. Sada čuva tu knjigu Kalafatićevu prepošt i kanonik zagrebački g. P. Gugler.

² Rukopisu je ovo naslov: Osman spievan po Givu Gundulichiu, Vlastelinu Dubrevackomu, Godiseta 1621.

³ Tako je to K. napisao na prvom listu rukopisa; na koricah pako, u koje je rukopis vezan, čita se ovo: *Annuae et Notata Historica a tempore Episcopi Zagrabiensis Francisci Xaverii L. B. Klobusiczky de Zeteny pi Zagrabiensis.*

⁴ Strana 13. dolazi dva puta; str. 61. isto tako, pak onda sledi sedam strana bez paginacije, a poslje njih str. 64.; str. 67. dolazi dva puta, onda tri strane bez paginacije; poslje str. 169. sledie opet tri strane bez broja; str. 193. dva puta i poslje dvie strane bez pagina.

⁵ Ta prebrisana mjesta jesu: na str. 197, 199, 200, 303, 344, 345, 482, 485, 490, 493, 579, 580, 583, 584, 612, 613, 618, 619, 630, 631, 653, 666.

⁶ Vinko Kalafatić, svećenik, bijaše nakon ukinute družbe Jezuitske od biskupa Josipa Galjufa, kao vrhovnoga ravnatelja nauka, privremeno postavljen profesorom na akademiji zagrebačkoj za metafiziku i etniku; nakon natečaja pako, koji je bio držan 5. listopada 1776, zapade ga stolica za jus naturae. Njegov štampani govor ima knjižnica zagrebačke pravoslavne akademije u skupu s inimi manjimi stvari pod nadpisom: *Zpomenek (Signat. VII. G. s. 19), a naslov mu je: Oratio Funebris, Quam Dum VIII. Idus Aprilis Anno MDCCLXXVIII. Balthasari Adamo Kerchelich Grati Animi Ergo Parentabat Regia Zagrabiensis Academia, In Templo Academico Habuit Vincentius Kalafatic, Juris Naturae &c. Professor. Zagrabiae Typis Joannis Thomae Nobilis De Trattnern. S. C. R. A. M. Typographi Et Bibliopolae.* Govor ima 22 strane u IV. Horányi je zabilježio u svojem djelu: *Nova Memoria*, da je učeni Adam Aloiz Baričević napisao tri poveće povjestne razprave, a medju njimi jednu, kojoj je naslov: *Vita Balthasaris Adami Kerchelich cum operum MS. enumeratione*; nu ja žalibože nikako nisam mogao u trag doći ni jednomu rukopisu toga djela. O Baričeviću v. medjutim Arkiv XII. 51.

⁷ Kerchelich. *Notitiae Praelim. Praefatio.* Kalafatiću su predji Krčelićevi „clari“.

⁸ Kalafatić veli, da je K. rođen „in vicino Zagrabiae pago Berdovecz, quo se majores ejus ex Corbavia receperant“.

⁹ Za Krčelićeva otea veli Kalafatić, da je bio „publicis muneribus conspicuus.“

¹⁰ *Gesch. des ungr. Reichs u. seiner Nebenlând. II. 147.*

¹¹ *Ibid.*

¹² Ima ih nekoliko g. Rad. Lopašić.

¹³ U popisu književnika pred Annuami navodi to K. ovako: „D. Balthasar Kerchelich C. Z. sub Anonymo croatica lingua Vitam S. Augustini Episcopi Zagrabiensis 1747.“

¹⁴ Pismo zagreb. kaptola Krčeliću od 7. prosinca 1748 u knjižnici zagreb. pravoslavne akademije: Krčelić Miscell. br. 107 U *Annua*h na više mjesta, naročito na str. 13. Čl. 17. sabora 1748. 5. kolovoza.

¹⁵ O tom govori i Kalafatić, a K. sâm još i u *Notit. Praelim. Praefatio* i u svojem spisu: *De Archidiaconi Officio*. U ovom potonjem ovako veli o sebi: *Translatus ad scholas gaudere debeo de discipulis, quorum plures nunc sunt in sacra profanaque republica regis patriaeque membra dignissima.*

¹⁶ Naslov malo prije navedenoga pisma zagreb. kaptola.

¹⁷ U *Annua*h se veli, da je K. dobio potonju opatiju mjeseca rujna 1749, a u *Praef. k Notit. Prael.* veli se, da ju je dobio 23. srpnja, i to će biti pravije, te bi po tom krivo bilo ono, što Kalafatić veli, pišući: *Abbas renunciatus est Anno MDCCXLIX. II. Non. Jan.*

¹⁸ *Kercselich Notit. Prael. Praef.*

¹⁹ U *Praef. k Notit. Prael.* veli se, da je K. bio imenovan 2. siečnja 1752, a u *Annua*h stoji 1. dan istoga mjeseca. Kalafatić napokon ima: *MDCCLII. IV. Non. Jan.*

²⁰ *Notit. Prael. Praef.*

²¹ U knjižnici zagrebačke pravoslavne akademije: Krčelić Miscell, br. 111.

²² Reinerov privilegij bješe proglašen na saboru istom godine 1755 2. siečnja.

²³ Poznati prepisi tih Krčelićevih radnja dolaze pod ovimi naslovi: *Notitia Banorum et Banalis officii* (Engel o. c. I. 290). *Cognitio Banorum et banalis officii cum serie Banorum chronologica* (Engel o. c. II. 242). *Brevis vera tamen notitia et cognitio banorum et banalis officii* (u car. arhivu u Beču: v. Böhm, *Die Handschriften des kais. und kön. Haus-, Hof- und Staats-Archivs*. Wien 1873, str. 99, i u Gajevoj knjižnici. Katalog ove knjižnice, izdan štampom početkom god. 1875, mogao sam naknadno upotriebiti za ovu svoju razpravu, jer još nije bila natiskana, kada je taj katalog na sviet došao). *De Banis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, accedit de Locumtenentibus Banalibus &c.* (Knjižnica jugoslavenske akademije). *Brevissima Notitia Banorum et Banalis officii* (Ibid.). *Systemata varia ad regnum Sclavoniae pertinentia, quibus regiminis gesti hactenus quoad omnia ideae et status absolvuntur. Ex privilegiis diversis, rescriptis regiis, antiquis manuscriptis et probatis authoribus, moribus quoque populi, ac tandem articulis corpori juris insertis* (u car. arhivu u Beču: v. Böhm l. c.; u knjižnici Gajevoj; kod Engela o. c. I. 290; II. 242).

²⁴ Da je knjiga, o kojoj je rieč u tekstu, Krčelićeva, o tom nemože sada više biti nikakove dvojbe. Dokazom je za to gori navedeno mjesto iz *Annua*. U popisu svojih štampanih diela, koji se nalazi pred *Annua*mi, navodi K. to svoje djelo ovimi riečmi: *Item ejusdem (scil. K.) opus, typis datum 1760, de Missae sacrificio, croaticum.* Naslov sam knjizi uzeo iz Kukuljevićeve Bibliografije hrv. I. 76 br. 873. Što tu dolazi na str. 110 pod br. 1274, bit će to isto djelo.

²⁵ *Kronika. Pridavek 25.*

²⁶ Kereselich. Notit. Praelim. 429.

²⁷ Kronika. Pridavek 47. Notit. Praelim. 402.

²⁸ Štampane these pripojene su Annuam na koncu.

²⁹ V. Engel o. c. II. 147.

³⁰ Engel o. c. I. 289. Ob odnošaju Vitezovićeve Kronike prama Vramčevoj v. Šafařík Gesch. der südslav. Literatur 337 i Kukuljević. Bibliograf. hrv. pod: Vramec.

³¹ Tu je Krčelićevu razpravu prepisao poznati nam Kalafatić iz rukopisa, koji je našao u Ad. Fr. Kollara, te je svoj prepis dodao drugim stvarim, o kojih je rieč u bilježki I. (I u knjižnici Gajevoj navodi se medju Dissertationes variae: De Tripartito sive opere Verböczy). U Kalafatićevoj prepisu ima razprava ovaj naslov: Dissertatio de Tripartito seu de opere Verböczii a Balthasare Kerchelich, Can. Zagr., occasione motuum, quos in Comitibus Anni MDCCLXIV in plurimorum animis excitaverat hic ipse Kollarii de Orig. etc. singularis libellus, elucubrata. U tom naslovu medjutim mogu biti samo prve rieči od Krčelića, jer znamo, da je on želio, da se u svietu nedozna, da je on piscem te razprave. Spomenuvši naime K. (na str. 160 Kalafatićeva prepisa) dva mandata kralja Ljudevita, dana banu Petru Berislaviću, primjećuje k tomu u opazci: „Duo haec mandata et plura alia habentur Zagrabiae in Tabulario Regni fasciculo VII.“, — te zatim k tomu dodaje: „NB. Haec tamen provocatio edi non debet, ne odium conflatur Auctori, neve inde detegatur.“ Zato ja mislim, da onaj napis, kako sam ga gore naveo, potiče od Kalafatića. — Što se vremena tiče, kada je K. ovu svoju razpravu pisao, to možemo slobodno vjerovati, da ju je onda pisao, ili svakako bar završio, kada je u sviet izašlo poznato nam Kollarovo djelo, koje je učinilo toliko buke medju privilegiranimi razredi. U tom pogledu pružaju nam znatnu pomoć ove Krčelićeve rieči, kojima završuje svoju razpravu: „Illustratum gaudeas esse Werböczium videas-que, quod Vexatio det intellectum. NB. Hoc addidi 1764 post lectum insani nescio cuius opus: Vexatio dat intellectum, quo ad rebellionem totam Hungariam incendere studuit et quemvis nobilem majorem esse rege scripsit.“ — Onim za volju, koji nebi mogli tako lahko doći do rukopisa ove Krčelićeve znatne razprave, bndi ovdje još toliko zabilježeno, da je K. to svoje dielce razdielio na četiri paragrafa, kojim je dao ove nadpise: §. 1. Occasio et tempus nati Tripartiti. §. 2. Tripartitum ut Lex authentica et municipalis haberi nequit, sed considerandum est ut opus Werböczii et ferme instar Gratiani. §. 3. Tripartitum Werböczii legitime haud unquam fuit receptum, sed consuetudine inductum auctoritate majore variis modis et rationibus crevit, ut pro fundamentali lege a multis, licet immerito, reputetur. §. 4. Prudenter de Tripartito agendum. An justitiam contineat, disputatur.

³² Njezin se autograf navodi u knjižnici Gajevoj. — Tko bude spomenutu stvar proučavao, dobro će mu doći i Krčelićev spis: De Archidiaconi Officio, u kojem govori o pravu patronatskom kraljeva naših i o drugih im pravih u crkvenih poslovih.

³³ Proglašen na hrvatskom saboru 1765. 16. travnja.

³⁴ Oba ta spisa i još k tomu jedan, o kojem će se odmah dalje u tekstu

govoriti, ima knjižnica zagreb. pravoslavne akademije. To su spisi, koji se navode naprvo u bilježici 1.

³⁵ V. u Notit. Prael. posvetu i predgovor.

³⁶ U knjižnici zagreb. pravoslavne akademije: Krčelić Miscell. br. 110. V. Notit. Prael. 101.

³⁷ Tom je prilikom K. morda ono spisao, što se navodi u knjižnici Gajevoj pod naslovom: Notitia Szamobor ex eorund. privilegiis desumpta.

³⁸ U knjižnici Gajevoj dolazi ta razprava pod ovim naslovom: Quaestio: cuinam in regni congregationibus de jure, adeoque legitime competat praecedentia, an nempe collegiatio Chasmensi capitulo? vel P. P. Paulinis?

³⁹ Ciel naslov u rukopisu car. arkiva u Beču glasi: Ad Dei gloriam. Episcopatus Penthe seu Quinque-Ecclesiensis ecclesiae notitiae veteres, cum aliis pluribus ad historiam pertinentibus atque regnum Hungariae illustrantibus, tum dignissimorum hujus ecclesiae pontificum, in quantum erui valuit, cum notitiis erutis specialibus (series) (a) Balthasare Adamo Kercselich, nobili Croata, Cathed. Eccl. Zagrabiensis humili Canonico etc., collecta, perscripta et dedicata (A. D.) 1764 (v. Böhm, Die Handschriften des kais. und kön. Haus-, Hof- und Staats-Archivs. Wien 1873, str. 99). V. u Knjižnici Gajevoj Krčelićeve rukopise. U rukopisu car. arkiva sledi još ovo: Episcopi Quinque-Ecclesiensis Praefatio declaratoria, zatim Series Episcoporum Quinque-Eccles.

⁴⁰ O toj stvari govori 27. čl. hrv. sabora od 1766. 26. svibnja.

⁴¹ Naslov vidi u Kukuljević. Bibliografiji hrv. 69.

⁴² Notit. Praelim. 442. V. u ostalom Kukuljević. Jura II. 234 i sl., k čemu se ima dodati iz Protocolla Congr. Reg. iz čl. 4. sabora od 4. svibnja 1767, da su SS. i RR. poslali k Mariji Tereziji poslanike, koji su imali moliti: „ ut antequam Sua Majestas Sacratissima b. Suam circa quampiam nefors regulationem intrinseci gubernii resolutionem elargiatur, SS. et OO. Rogni super eo clementer exaudire dignetur.“

⁴³ V. Rad VIII. 10. 23.

⁴⁴ Kronika. Pridavek 56.

⁴⁵ Ibid. 57.

⁴⁶ Kercselich. Notit. Prael. 402.

⁴⁷ Sve je to rečeno u spisu Krčelićevu, o kojem se odmah za tim u tekstu govori.

⁴⁸ Notit. Prael. 402.

⁴⁹ Već je Horányi napisao u svojem g. 1776 štampanom djelu (Memoria Hungar. et Provinc. II. 326), da su oba Krčelićeva poznata veća djela u sviet izašla g. 1770; buduće pako da i Kalafatić to isto veli, zato nemože više biti nikakove dvojbe o tom, kada je štampana Krčelićeva Historia i Notitiae Praelim.

⁵⁰ Njegovo pismo iz Beča 29. ožujka 1763 u knjižnici zagreb. pravoslav. akademije: Krčelić Miscell. br. 110.

⁵¹ Pismo od 3. siečnja 1763 iz Lepoglave, gdje je bio u prognanstvu, pridano Annuam k str. 237.

⁵² U navedenom djelu na nekoliko miesta.

⁵³ Pismo u knjižnici zagreb. pravoslavne akademije: Krčelić Miscell. br. 114.

⁵⁴ V. takodjer Notit. Prael. 503 i u posveti predzadnju stranu.

⁵⁵ Pismo Lakićevo iz Trnave 21. rujna 1772 u knjižnici zagreb. pravoslavne akademije: Krčelić Miscell. br. 113. Iz toga pisma, upravljeva na Krčelića, za sada ovo priobćujem: „ . . . Sed ego ad cetera epistolae Tuae capita venio, in quibus illud est permolestum, quod Te abjecisse scribis penitus animum prosequendi studii, quod tanta cum nominis Tui gloria in lucem proferre instituisti. Sunt, fateor, quae in hoc Te consilium adduxerunt, graves Tibi causae: ingrata et omnibus quam bonis litteris magis amica patria, et illud sub mendace pietatis imagine latens et doctis viris semper grave religiosorum odium, quod quantos viros quam saepe perdidit, ignorat nemo, nisi qui omnia ignorat. Quod autem calumniari a vestris significas, Te Tuaeque studia post mortem viri illius (scilicet Swieten) ab Augusta damnata fuisse, id vero tam verum est, quam quod falsissimum. Nuper admodum Vienna redii: omnium proborum de Te iudicium idem, quod semper fuit, id est maxima cum Tua laude conjunctum. Si quid acerbius in Te decretum esset, latere profecto omnes illos non potuit, nec meam penitus fugere diligentiam, quae in similibus rebus exquirendis non solet esse perfunctoria. Scis Tu me rectius, hanc esse artem calumniandi illis familiarē, qui, qua stultitia sunt, etiam officium religionis se facere credunt, in vulgi invidiam conjicere omnes, qui vetustis erroribus convellendis curam studiumque adhibent. Quare huic quidem curae nolim animum Tuum patere. Romanae autem Curiae sententiam, de scriptis Tuis latam, quanti faciendam putes, ipse dispicies. Duo monachi, Curiae praedictis a prima aetate imbuti, ad quos nosti pro more romano censuram praecipue pertinere, tanti nunquam mihi sunt viri, ut iudicii eorum rationem magnopere habendam censeam, nisi qua gravior accedat auctoritas. Atque utinam Tuae illae Regnorum Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae Notitiae Praeliminares, quas ad me pro Tua singulari humanitate perferendas curasti, ad manus meas delatae fuissent, tam ego avide eis me legendis dedissem, tametsi romana censura notatis, quam nunc eis mirifice delector, ex quo Petrovicius, praestantissimus adolescens, mecum illas communicavit. Atque me profecto, quoties eas contempler, poenitet patriae pudetque, quae grassantes in perniciem suam chartas praemiis, honore, dignitate alit, spernit Tuas et utiles sibi et gloriosas. Ac vide, quam sibi pulchre cohaereant consilia nostra. Disciplinibus (sic) in melius reformandis operam damus, (dom)icilia musarum erigimus, hortamur doctores publicos, vetere ut via relicta rectam ac solidam docendi rationem sectentur. — haec omnia qui facimus, iidem omnes, qui paullulum apertius scholae praedicta adgrediuntur, odio persequimur plus quam vatiniāno. Ego ne vero homo novus tam amens sim, ut quidquam in hoc genere studiorum tentem, quorum invidiam dignitas Tua, doctrina, virtus vitare non potuit?“

⁵⁶ Ima knjižnica zagrebačke pravoslavne akademije i prvostolne zagrebačke crkve.

⁵⁷ Autograf u Knjižnici Gajevoj.

⁵⁸ V. jugoslav. knjižnicu I. Kukuljevića Sakcin. U Zagrebu 1867.

- ⁵⁹ U naved. djelu I. 291.
⁶⁰ Ibid.
⁶¹ V. u biljež. 57. navedeni spis.
⁶² U knjižnici zagreb. pravoslavne akademije pod knjižnič. naslovom: Publicationes diversae (Signat. XV. C. 1.) br. 4.
⁶³ Ibid. br. 1.
⁶⁴ Ibid. br. 4.
⁶⁵ U navedenom pismu od 21. rujna 1772.
⁶⁶ V. razpravu prof. V. Klaića u Izvjestju o kr. vel. gimnaziji u Zagrebu koncem skol. god. 187³/₄.

